

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Birlikte Kalkınmak İçin Ortak Güvenlik

KOLOSOVSKIY YAN

KGAÖ ve Orta Asya'da
Teröre Karşı Mücadele

SONG SHULI & CHENG ENFU

Dünya Ekonomik Forumu'nun
Küreselleşme Sürecindeki Etkisinin
Ekonomi Politik Eleştirisi

CAN ULUSOY

Çin'de Aydınlanma, Yeni Kültür Hareketi
ve Yeni Siyasal Biçimlenme

SHARMISTHA HAZRA & NEHA MANHAS

Pakistan'da Çin-Pakistan Ekonomik
Koridorunun Toplumsal Kabulü

BRICS Teröre Karşı
Mücadele Stratejisi

KONFERANS RAPORU
WAPE 18. Yıllık Forumu-İstanbul

ŞİÖ Terörizm, Ayrımcılık ve
Aşırıcılıkla Mücadele Bildirisi

şİİR
FÜRUĞ FERRUHZAD
Hallaç

şİİR
HASAN İZZETTİN DİNAMO
Doksan Yedinci Sonnet

FOTOĞRAF **VALENTIN KHUKHLAEV**

RESİM **GU HONGZHONG**

KARİKATÜR **PETER RADACINA**

Genel Yayın Yönetmeni (Sorumlu Müdür)

Fikret Akfırat

Yayın Kurulu

Mehmet Adnan Akfırat, Türk-Çin İş Der • Rafet Ballı, Gazeteci-Yazar • Latif Bolat, Türk Müziği ve Folklorü Uzmanı
Necati Demircan, Şanghay Üniversitesi • Salih Ertan, Elektrik Mühendisi • Hüseyin Haydar, Şair
Dr. Öğretim Üyesi, Ceyhan İlsever, Okan Üniversitesi • Doç. Dr. Şiir Kılış, TÜBİTAK, ODTÜ • Serhat Latifoğlu, Serbest Fon Yöneticisi
Prof. Dr. Uğur Murat Leloğlu, Türk Hava Kurumu Üniversitesi • Ebru Şahin, Dokuz Eylül Üniversitesi • Dr. Hande Günözü Ulusoy
Dr. Tülin Uygur, Gazeteci-Yazar • Doç. Dr. Yang Chen, Şanghay Üniversitesi

Danışma Kurulu

Cankut Bagana, Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı • Keith Bennett, Sosyalist Çin'in Dostları • Prof. Dr. Cheng Enfu, Çin Sosyal Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Radhika Desai, Manitoba Üniversitesi • Prof. Dr. Ding Xiaoqin, Dünya Politik Ekonomi Derneği Genel Sekreteri
Dr. Francisco Dominguez, Venezuela Dayanışma Kampanyası Genel Sekreteri • Prof. Dr. Guo Changgang, Şanghay Sosyal Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Efe Can Gürçan, London School of Economics and Political Science • Prof. Dr. Emin Gürses, Yeditepe Üniversitesi
• Doç. Dr. Han Zhimin, Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi • Faik Işık, Avukat • Prof. Dr. Birol Kılış, OSTİM Teknik Üniversitesi
Murat Kolbaşı, DEİK Asya Pasifik İş Konseyleri Koordinatör Başkanı • Prof. Dr. Semih Koray, Bilkent Üniversitesi Emeritus
Prof. David Laibman, Brooklyn College • Prof. Dr. Li Xi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi • Ethem Sancak, ES Yatırım Yönetim Kurulu Başkanı
Prof. Dr. Sun Degang, Fudan Üniversitesi • Wu Keming, Emekli Büyükelçi • Ardan Zentürk, Gazeteci-Yazar

Editörler

Mustafa Altınkaya, İTÜ TMDK, Yüksek Lisans Öğrencisi • Tolga Dişçi, Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi
Elif Erkeç, Shanghai Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi, Doktora öğrencisi • Ece Kırbaş Perinçek, Sanat Tarihçisi-Ressam
Şafak Terzi, Gazeteci • Arda Tunçel, Şanghay Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

İngilizce Dil Editörü • Dr. Sean Thomas McKenna

Grafik Tasarım • Çiçek İlsever

Yönetim Yeri

Esentepe Mah. Yüzbaşı Kaya Aldoğan Sk. No: 4 İç Kapı No: 209 Şişli-İstanbul
www.briqjournal.com • editor@briqjournal.com

+90 (212) 401 13 33 +90 (212) 401 13 34 +90 (542) 800 41 85

Yayın Türü • Süreli Bilimsel Dergi

Genel Müdür • Elif Nisa Kılavuz

Sahibi • Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) adına Emine Sağlam

Yayın İlkeleri

Dünya siyasetinin çok kutuplaşması ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin hız kazanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya düzeni yaratma arzusunun boşa çıkarmıştır. İşte böyle bir dönemde, emperyalist devletlerin küreselleşmeciliğini reddeden yeni bir dünya düzeninin şekillendiği gözlemlenmektedir. Şekillenmekte olan yeni dünya düzeni, kamusal ağırlıklı projeler üzerinden ortak kalkınma ve dayanışma sağlamaya meyilli gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve özlemlerine yanıt vermelidir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi, bu temelde yeni bir işbirliği modeli için uygun bir fırsat ve zemin oluşturmıştır.

Kuşak ve Yol Girişimi, İpekyolu kavramını yeniden uygulamaya yönelik çağırıcı bir hamledir. İpekyolu, 2 bin yıl öncesine kadar Çin'in küresel refaha, ticarete ve işbirliğine yoğun şekilde katkı koyduğu bir dönemi betimlemektedir. Günümüzün İpekyolu projesi ise bu kez demir ve deniz yollarının yanı sıra dijital sistemleri de içermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çin'in teklifi ve desteğiyle Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'dan 60'ın üzerinde ülkeyi ortak refah ve kalkınma gayesiyle bir araya getirmeyi öneriyor. Bütün bu ülkeler, günümüzde dünya gayri safi milli hasılasının neredeyse yarısını gerçekleştirmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi; Batı merkezli dünya düzeninden farklı olarak, insanlığın ortak çıkarları adına küresel üretim ve ticareti ilerletmeye yönelik barışçıl bir işbirliği yaratma arzusundadır. Emperyalist sömürü düzenini kesin olarak reddetmektedir. Barut, baharat, ipekliler, pusula ve kâğıdı 2 bin yıl önce insanlığa sunan Asya merkezli İpekyolu; bugün de yapay zekâ, kuantum bilgisayar, yeni enerji ve malzeme teknolojileriyle uzay vizyonunu yaygınlaştırmayı, gelişmekte olan ülkelere teklif ediyor. Bunun yanı sıra, Kuşak ve Yol Girişimi, ekosistemi yok olmanın eşiğine getiren iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditlere karşı biyoekonomik planların oluşturulup harekete geçirilmesi için paydaş ülkelere teşvik ve fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmede kilit bir konuma sahiptir. Tıpkı eski İpekyolu'nda olduğu gibi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Asya'dan batıya açılan en ileri kapısı konumunda olacaktır. Yine Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde son derece önemli bir konumdadır. Ancak genel olarak Çin'in gelişmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin insanlığın geleceğine katkıları; Türkiye'de akademi, medyada ve siyaset dünyasında çok yüzeysel bir şekilde bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk akademi ve medyasının, buna bağlı olarak da siyasi karar vericilerin, Çin'i Batı kaynaklarından takip etmeleridir. Aynı şekilde Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerle ilgili bilgiler, Batı kaynakları süzgecinden geçerek Çin'e ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin potansiyel ortakları olan diğer ülkelere ulaşmaktadır.

BRIQ, Asya Yüzyılı'na doğru ortaya çıkan yeni olanak ve güçlükleri derinlemesine anlama amacıyla yayın hayatına atılmıştır.

BRIQ, öncelikle Çin ve Türkiye'nin akademisyen, aydın ve karar vericileri arasında doğrudan görüş ve bilgi alışverişini sağlayacaktır. Aynı zamanda insanlığın ortak geleceği için tarihsel olanaklar sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi temelinde bütün dünyanın, özellikle de gelişmekte olan dünyanın entelektüel birikimini bir araya getirecek bir platform olma iddiasındadır.

Dergi, bireysel kâr ve çıkar sistemine karşı halkın yararının temel ilke olarak benimsendiği kamucu ekonomilerin dönüştürücü gücünü ortaya koyan entelektüel katkıların yayımlanmasına adanmıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kamucu ekonomi modelinin uygulanmasındaki rolünü ve bu girişimin gelecekteki ortaklarının mevcut dönüştürücü potansiyele katkılarını anlamak derginin öncelikleri arasındadır.

BRIQ, adil bir uluslararası dünya düzeni altında insanlığın birliğini savunmaktadır. Dolayısıyla Avrasya, Afrika ve Amerika başta olmak üzere tüm dünyadan seçkin akademisyen ve aydınların bulunduğu bir yayın organı olacaktır. Barış, kardeşlik, işbirliği, refah, toplumsal fayda ve ortak kalkınma ilkeleri temelinde yeni bir uygarlığın savunucuları BRIQ çatısı altında buluşacaklardır.

Yazım Kuralları

BRIQ, akademik makalelerden kitap incelemelerine, araştırma/inceleme yazılarına, röportajlara, haber bültenlerine ve ana makalelere uzanan geniş bir içerik dizisini yayımlar.

Yayın Kurulu, özel konular için bildiri çağrısı yayımlayabilir; yazılara katkı sağlaması için yazarları davet edebilir. Ayrıca talep edilmemiş gönderileri de memnuniyetle karşılar.

Gönderiler İngilizce ya da Türkçe kabul edilir. Tüm gönderiler kısa bir biyografi (en fazla 150 kelime) içermeli ve briq@briqjournal.com adresine Microsoft Word dosya eki olarak gönderilmelidir. Daha önceden yayımlanmış olan ya da başka dergiler tarafından incelenmekte olan makaleler ve diğer içerikler yayımlama için dikkate alınmayacaktır.

BRIQ, American Psychology Association (APA, 7th edition, <https://www.apastyle.org>) yöntemini izler ve İngilizce makalelerde Amerikan İngilizcesi yazımını kullanır.

BRIQ, tüm "akademik makaleler" için çift kör hakem değerlendirme sürecini uygular.

Akademik makaleler özetler, notlar, referanslar ve diğer tüm içerikler dahil 5000 ila 9000 kelime aralığında olmalıdır. Bir özet (en fazla 200 kelime) ve 5 anahtar kelime içeren tamamen isimsizleştirilmiş yazının ve tam yazar bilgisinin dahil olduğu bir kapak sayfası da dergiye ulaştırılmalıdır.

Kitap incelemeleri 1000 kelimeden uzun olmamalıdır. İki ya da daha fazla çalışmayı içeren araştırma/inceleme yazıları en fazla 3000 kelime olabilir.

Haber gelişmelerinin kısa analizini içeren haber bültenleri, 1500 kelimeden uzun olmamalıdır. Rapor ve analizi birleştiren ana makaleler en fazla 3500 kelime olabilir.

Röportaj önerileri için lütfen Yayın Kurulu ile iletişime geçiniz.

EDİTÖRDEN

Birlikte kalkınmak için ortak güvenlik

Üç kötülük: Terörizm, ayrılıkçılık ve dinci aşırıcılık... Kendi başlarına farklı dönemlerde ortaya çıksalar da birlikte üçlü bir paket program olarak emperyalizm tarafından, gelişen dünya milletlerinin önüne engel olarak çıkarılmıştır. “Üç kötülük”, 20’nci yüzyıl boyunca gelişen dünyadaki milli bütünleşmeyi ve kaynaşmayı engellemek için emperyalizmin silahı olarak işlev görmüştür.

Dahası, emperyalizm terörizmin tanımını da ters yüz etmiştir: Emperyalizme karşı milli kurtuluş savaşları ve halk devrimleri terörizm olarak damgalanırken, milli devletlere karşı savaşılan köktendinci ve ayrılıkçı terör örgütleri, “özgürlük savaşçıları” olarak sunulmuştur. Bu örgütler ya doğrudan emperyalizm tarafından kurulmuş ya da desteklenerek palazlandırılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Nkrumah, Nasır, Gandhi, Nehru, Mao Zedung, Sukarno ve diğer halk devrimi önderleri, emperyalizme göre teröristtir. Emperyalist merkezlerde, bugün de hegemonyacığa karşı kendi milli devletini koruyan eylemleri uygulayan liderler, otokrat olarak nitelenmektedir.

Buna karşılık, “dini özgürlükler” ya da “etnik haklar” bahanesiyle milli devletlere karşı savaşılan ayrılıkçı ya da köktendinci terör örgütleri doğrudan emperyalizm tarafından desteklenmektedir. Türkiye’de ve Suriye’de PKK, Çin’de Doğu Türkistan İslami Hareketi (yeni adıyla Türkistan İslam Partisi), İran’da Cundullah, Pakistan’da Tehrik-i Taliban Pakistan ve Belucistan Kurtuluş Örgütü, Afganistan ve Orta Asya’da IŞİD Horasan, Özbekistan İslami Hareketi, Nijerya’da Boko Haram vb. gibi Asya ve Afrika’da faaliyet gösteren örgütler, etnik ayrılıkçılık ve/veya dinci aşırıcılık temelinde terör eylemleriyle, bulundukları bölgelerde emperyalizmin güdümünde faaliyet göstermektedir. Emperyalizm, böylece, gelişen dünya devletlerinin güç ve imkanlarını tüketmekte, istikrarsızlaşan bölgeye müdahil olmak için uygun bahaneyi yaratmaktadır. Aynı zamanda gelişen dünyaya, “etnik ve dini hakların korunması” iddiasıyla, esas amacı milli devletleri parçalamak olan, milli bütünleşmeyi ve milli devlet yapısını zayıflatan adem-i merkeziyetçi siyasal programları dayatmaktadır.

“Üç kötülüğün” panzehiri, çok kutupluluğun gelişmesidir. Nitekim, dünyanın en büyük terör örgütlerinden biri olan PKK, çok kutupluluğun bir zaferi olarak silah bırakmak zorunda kalmıştır. Oluşan iklim, diğer terör örgütlerinin de silah bırakmasına, böylece etnik veya dinci aşırılıkçılığın hedef kitlesi olan unsurların kendi milletleri ve devletleri ile bütünleşmesine imkan sağlamaktadır.

Emperyalist hegemonyacılığın bu siyasal ve ideolojik programının karşısında, gelişen dünyanın çözümü ise güvenlik işbirliğini geliştirmek olmaktadır. 1990’ların ikinci yarısından sonra temeli atılan Şanghay İşbirliği Örgütü’nün “üç kötülüğe karşı mücadele” şiarıyla başlattığı güvenlik işbirliğinin, kendisinden önceki benzer platformlarından çok önemli bir farkı bulunmaktadır: Aynı tehditlerin hedefinde yer alan ülkeler, ortak güvenliği sağlamak için ortak kalkınmayı esas alan bir işbirliği hedefinde buluşmuştur, buluşmaktadır. Ortak kalkınmaya dayalı bir işbirliği, gelişen dünya devletlerinin, birbirleriyle girdikleri kısır ve dar rekabetçi mücadelelerle gücünü tüketmesi yerine, birlikte güçlenmesini sağlamaktadır. Böylelikle, emperyalizmin gelişen dünya ülkeleri arasındaki sorunlara burnunu sokması da engellenmektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü’nün başarıyla uyguladığı bu modeldeki ana yaklaşım, bölgesel ve küresel ölçekte güvenlik işbirliğinin anahtarı haline gelmektedir. Bu model, günümüzün çok kutupluluk ortamında gelişen dünya ülkelerinin en önemli işbirliği yapısı olarak genişleyen ve güçlenen BRICS içinde de giderek kurumsallaşmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KOLOSOVSKIY YAN

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 383-408

Rusya'nın Bölgesel Güvenlikteki Rolü Üzerine Bir İnceleme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Orta Asya'da Teröre Karşı Mücadele

SHARMISTHA HAZRA & NEHA MANHAS

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 409-430

Pakistan'da Çin-Pakistan Ekonomik Koridorunun Toplumsal Kabulü

BRICS Teröre Karşı Mücadele Stratejisi

ZİRVE BİLDİRİSİ 431-434

Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Konseyi'nin Terörizm, Ayrılcılık ve Aşırıcılığa Yol Açan Radikalleşmeyle Mücadeleye İlişkin Bildirisi

ZİRVE BİLDİRİSİ 435-438

SONG SHULI & CHENG ENFU

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 439-470

Dünya Ekonomik Forumu'nun Küreselleşme Sürecindeki Etkisinin Ekonomi Politik Eleştirisi

CAN ULUSOY

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ **471-492**

“Genç Çin” ve “Genç Çinliler”: Çin’de Aydınlanma, Yeni Kültür Hareketi ve Yeni Siyasal Biçimlenme

WAPE 18. Yıllık Forumu

KONFERANS RAPORU **493-504**

16 ülkeden 85 siyasal iktisatçı, İstanbul’da çok kutupluluğu tartıştı

FOTOĞRAF **504**

VALENTIN KHUKHLAEV

VI. Dünya Gençlik ve Öğrenci Festivali (3 Ağustos 1957), Moskova

RESİM **505**

GU HONGZHONG

Han Xizai’nin Gece Eğlenceleri

KARİKATÜR **506**

PETER RADACINA

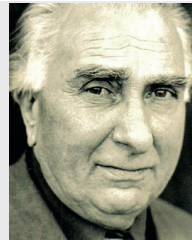
Dünya Barış Konseyi üyesi Nâzım Hikmet’in karikatürü

FÜRUĞ FERRUHZAD

ŞİİR **507-508**

Hallaç

HASAN İZZETTİN DİNAMO

ŞİİR **509-510**

Doksan Yedinci Sonnet

Rusya'nın Bölgesel Güvenlikteki Rolü Üzerine Bir İnceleme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Orta Asya'da Teröre Karşı Mücadele

KOLOSOVSKIY YAN*

Bilim Uzmanı

**1998'de Tařkent, Özbekistan'da doğan Kolosovskiy Yan, Çin'deki Zhejiang Finans ve Ekonomi Üniversitesi'nden Uluslararası Ekonomi ve Ticaret alanında lisans derecesiyle mezun oldu. 2024 yılında Thammasat Üniversitesi'nde (Tayland) ASEAN'ın politik ekonomisi üzerine yoğunlaşarak Asya-Pasifik Çalışmaları alanında yüksek lisansını tamamladı. Shandong Üniversitesi'nde (Çin) Çin-Rusya-Orta Asya ilişkilerine odaklanarak Uluslararası Politika alanında ikinci yüksek lisansını tamamlıyor.*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4054-1103>

e-posta: kolosovskiy98@gmail.com

Geliş Tarihi: 26.03.2025

Kabul Tarihi: 10.05.2025

Atf: Kolosovskiy, Y. (2025). Rusya'nın Bölgesel Güvenlikteki Rolü Üzerine Bir İnceleme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Orta Asya'da Teröre Karşı Mücadele. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 6(4), 383-408.

ÖZ

Rusya'nın kurumsal liderliğine odaklanan bu çalışma, Orta Asya'da terörizmle mücadelede Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün (KGAÖ) etkinliğini araştırmaktadır. RSC teorisine dayanan bu inceleme, örgütün ulusötesi terörist ağların büyümesi, dijital radikalleşmedeki yeni eğilimler, Afganistan'da hala var olan güvenlik sorunları ve Suriye'den gelen yeni tehditler gibi değişen güvenlik tehditlerine uyum sağlama yeteneğini incelemektedir. Çalışma, nitel vaka analizi ve süreç izleme yaklaşımlarını kullanarak birincil operasyonel verileri ve ikincil kaynakları analiz etmek suretiyle KGAÖ'nün kurumsal tepkilerini değerlendirmektedir. Sonuçlar, modern hibrit tehditlerle mücadelede sistemik kusurların var olmaya devam ettiğini ve KGAÖ'nün Rusya'nın hakim olduğu güvenlik mimarisi sayesinde güçlü konvansiyonel müdahale kabiliyetlerini koruduğunu göstermektedir. Bunlar arasında yetersiz deradikalizasyon taktikleri, üye devletler arasında eşit olmayan istihbarat işbirliği ve siber teröre karşı mücadele çabalarındaki eksiklikler yer alıyor. Çalışma ayrıca örgütün konvansiyonel operasyon paradigmasının hem iç hem de dış tehditlerden etkilenen değişen bölgesel güvenlik dinamikleri tarafından nasıl test edildiğini göstermektedir. Çalışma, bu bulgulara dayanarak politika önerilerinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslamcı aşırıcılık, KGAÖ ve teröre karşı mücadele taktikleri, Orta Asya güvenliği, Rusya'nın dış politikası, ulusötesi cihatçı ağlar.

The Collective Security Treaty Organization and Counterterrorism in Central Asia: Assessing Russia's Role in Regional Security

ABSTRACT

This study examines the efficacy of the CSTO in countering terrorism within Central Asia, with particular focus on Russia's institutional leadership. Grounded in RSC theory, the analysis investigates the organization's capacity to adapt to evolving security challenges, including the proliferation of transnational jihadist networks, emerging digital radicalization trends, and security issues persisting in Afghanistan and new challenges from Syria. Through qualitative case analysis and process-tracing methodologies, the research evaluates primary operational data and secondary sources to assess the CSTO's institutional responses. The findings demonstrate that the CSTO maintains robust conventional response capabilities through its Russian-dominated security framework, and systemic vulnerabilities persist in addressing contemporary hybrid threats. These include deficiencies in cyber counterterrorism measures, inconsistent intelligence coordination among member states, and weak deradicalization strategies. The study further reveals how shifting regional security dynamics, influenced by both internal developments and external threats, challenge the organization's traditional operational paradigms. Based on these findings, the research proposes policy recommendations.

Keywords: Central Asian security, counterterrorism strategies, CSTO, Islamic radicalism, Russia's foreign policy, transnational jihadist networks.

Giriş

SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN DAĞILMASIYLA ortaya çıkan güç boşluğundan, bölgenin kötü yönetiminden ve sosyoekonomik istikrarsızlığından faydalanan radikal hareketler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında dini uyanışçılığı etnopolitik hedeflerle birleştiren İslamcı örgütler ciddi bir güvenlik tehdidiydi. Bunlardan bazıları aşırı uçlara dönüşerek hem bölgesel istikrarı hem de uluslararası güvenliği tehlikeye atarken, diğerleri bölgenin farklı uluslarını İslami çerçeveler altında bir araya getirmeyi amaçladı.

Orta Asya’da, özellikle de Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) aracılığıyla yürütülen teröre karşı mücadele girişimlerini analiz etmek için bölgenin kendine özgü güvenlik dinamiklerini dikkate alan bir çerçeve gereklidir. Barry Buzan ve Ole Wæver’in Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (RSCT), güvenlik sonuçlarını sadece iç veya uluslararası güçlerin değil, bölgesel etkileşimlerin nasıl şekillendirdiğini vurgulayan ikna edici bir mercek sunmaktadır. Yazarlar, Orta Asya’nın Sovyet sonrası alanda “zayıf bir alt kompleks” olarak faaliyet gösterdiğini, dış tehditlerin (ulus ötesi terörizm, Afganistan’daki kalıcı istikrarsızlık) ve iç kırılganlıkların (etnik gerilimler, yönetim eksiklikleri) etkileşime girdiğini ve bölgesel güvenliği bağımsız olarak sağlama yeteneğini sınırladığını iddia etmektedir. Ana aktör olan Rusya, bölgesel güvenliği çoğunlukla bu sorunlara koordineli yanıtlar planlayan KGAÖ gibi örgütler aracılığıyla organize etmektedir (Buzan & Waever, 2003).

KGAÖ’nün teröre karşı mücadele stratejisi, RSCT’nin birbiriyle bağlantılı tehditlere odaklanarak, organize suç, uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizmin birleşmesine karşı mücadelede çok taraflı işbirliğini kullanma vurgusuyla uyumludur. Rusya’nın bölgesel güvenlik alanındaki baskın konu-

mu, ortak tatbikatlar veya 2022 Kazakistan müdahalesi gibi KGAÖ faaliyetlerine yoğun katılımı ile güçlenmektedir. Sovyet sonrası Orta Asya’da “yeni büyük oyun” tahminleri yapılıyordu, bun karşın bu senaryo hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmedi. Bunun yerine Rusya, çok sayıda ikili anlaşmanın yanı sıra Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve KGAÖ gibi çok taraflı örgütler aracılığıyla nüfuzunu güçlendirdi. Tek taraflı hegemonyaya alternatif olarak kolektif güvenlik yönetimini savunan Şanghay İşbirliği Örgütü’nde (ŞİÖ) resmileşen Çin-Rus işbirliğinde görüldüğü üzere, bölgesel güçler aynı anda istikrara rekabetten daha yüksek bir öncelik vermiştir.

Sınırlı yabancı katılımı nedeniyle Orta Asya hala Rusya liderliğinde bir alt komplekstir ve bir “büyük güç kompleksi” veya “süper kompleks” haline gelmemiştir. Rusya’nın kurumsallaşmış etkisi, Orta Asya cumhuriyetleri arasında bölgeler arası temasların gerçekleştiği güvenlik paradigmasını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Çin ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya ülkeleriyle güvenlik konularında birlikte çalışmaya devam etmekle birlikte, katılımları hala pratik ve yasal kısıtlamalarla sınırlıdır. KGAÖ’nün 2022’de Kazakistan’da başlattığı barışı koruma operasyonunun da gösterdiği gibi, bu tür faaliyetler Rusya’nın daimi askeri üsleri ve yerleşik müdahale mekanizmalarıyla kurumsallaşmış bölgesel katılımıyla tam bir tezat oluşturmaktadır.

Dostluk-düşmanlık örüntüleri kavramsallaştırması, bu çalışmanın Rusya ile Orta Asya ülkeleri arasındaki güvenlik bağlarına ilişkin değerlendirmesinin temelini oluşturmaktadır. Bölgede işlerin nasıl yürüdüğünü, sadece kimin daha büyük güce sahip olduğunun değil, ülkelerin birbirlerini nasıl gördükleri ve birbirlerine nasıl bağlandıklarının belirlediğini belirten Buzan & Waever’a (2003) göre, bölgedeki güvenlik etkileşimlerinin nasıl geliştiği,

ülkelerin birbirlerini müttefik mi yoksa düşman olarak mı gördüklerine bağlıdır. Rusya'nın Orta Asya'da uzun süredir devam eden güvenlik sağlayıcılığı rolü, özellikle KGAÖ, BDT ve diğer ŞİÖ ülkeleri ile işbirliği yoluyla kurumsal hâkimiyetini destekleyen kalıcı iyi niyet kalıpları üretmiştir.

Bu çalışma, RSCT'yi kullanan dört analitik seviye aracılığıyla, nitel vaka analizi ve süreç izleme kullanarak KGAÖ teröre karşı mücadele operasyonlarını incelemektedir. Çalışma, devletlerin ortak güvenlikte birbirine bağımlı oyuncular olarak algılanmasına ve üye devletlerde ülke içi düzeyde radikalleşme süreçlerine odaklanmaktadır. Bölgesel düzeydeki inceleme, kurumsal temeller, istihbarat paylaşımı prosedürleri ve ortak askeri tatbikatlar gibi operasyonel çerçeveleri değerlendirirken, süregelen eksikliklere de işaret etmektedir. Analiz, KGAÖ ile ŞİÖ gibi diğer bölgesel

çerçeveler arasında bölgeler arası düzeyde güvenlik işbirliğinin geliştirilmesi için olası yolları incelemektedir. Son olarak, çalışma uluslararası teröre karşı mücadele rejimleri ile KGAÖ'nün dünya çapındaki eylemleri arasındaki normatif uyumluluğu değerlendirmektedir.

Çalışma, ikincil kaynaklara ek olarak, KGAÖ arşivlerinden ve üye ülkelerden birincil kayıtları da kullanmaktadır. Değişen tehdit algıları ve tepki kalıplarına özel bir dikkat gösterilerek, tematik kodlama temel RSCT özelliklerine dayalı materyalleri gruplandırır. Hükümet yorumlarının bölgesel ve küresel güvenlik uzmanlarının bağımsız uzman analizleriyle çapraz referanslandırılmasıyla metodolojik üçgenleme geçerliliği artırmaktadır. Bu çok kaynaklı strateji, operasyonel gerçekler ile kurumsal anlatılar arasında bir denge kurmaktadır.

Analitik çerçeve, özellikle iki önemli gelişmeye bakarak KGAÖ'nün eylemlerini değişen jeopolitik koşulların içine yerleştirmektedir. Taliban'ın Afganistan'daki yönetimi hem güvenlik tartışmaları için fırsatlar hem de IŞİD ve El Kaide'nin ülkede artan varlığıyla ilgili devam eden zorluklar sunmaktadır. Suriye'nin çatışma sonrası istikrara kavuşması ve ulus ötesi cihatçı ağların stratejik gelişimi gibi bölge dışı unsurların KGAÖ'nün operasyonel planlama ve tehdit değerlendirme prosedürlerini nasıl etkilediğinin değerlendirilmesi de bu bağlamsal araştırmanın bir başka yönünü oluşturmaktadır.

Analiz üzerinde bazı kısıtlamalar olabilir. İlk olarak, KGAÖ ve Rusya tarafından yayınlanan materyallere çok fazla güvenmek Kremlin yanlısı bir önyargıya yol açabilir; ancak bu önyargı çeşitli kaynaklardan gelen bilgilerin birleştirilmesiyle azaltılabilir. Bazı ana materyaller Arapça, Orta Asya ve diğer dillerde mevcut olduğundan, dil engelleri bir sorun teşkil etmektedir. Sonuç olarak, bazı bulgular iyi rapor edilmemiş olabilir. Üçüncüsü, KGAÖ'nün hızlı kurumsal evrimi ve ilgili olayların yoğun dinamikleri nedeniyle bazı son değişiklikler akademik ve analitik çevrelerde henüz tam olarak temsil edilmemiş olabilir.

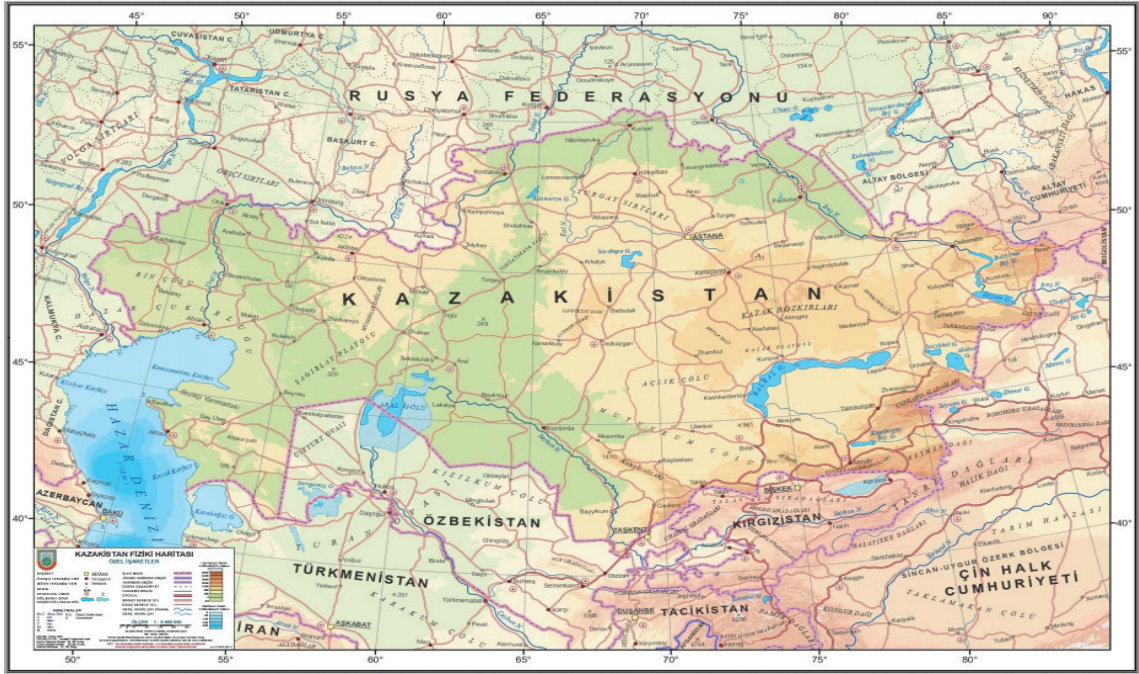
Araştırma Hedefleri: Bu çalışmanın gerçekleştirilmeye çalıştığı üç ana hedef vardır. İlk olarak, bölgede terörizme katkıda bulunan tarihi, siyasi, sosyoekonomik ve dış etkilere bakılmaktadır. İkinci olarak, KGAÖ tarafından yürütülen Orta Asya teröre karşı mücadele çabalarının ne kadar iyi işlediğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Üçüncü olarak, Rusya'nın Orta Asya'daki güvenlik gündemini etkilemek için KGAÖ'yü ne derece kullandığını değerlendirmektedir.

Günümüzde Orta Asya'da İslami Radikalizm

Çağdaş ideolojik mücadeleler ile tarihsel İslami gelenekler arasındaki bağlantıları incelemek, Orta Asya'daki İslami radikalizm çalışmaları için elzemdir. Çoğu akademisyen bölgenin 7. ve 8. yüzyıllarda daha İslami hale geldiği konusunda hemfikir olsa da (Еропов, 2014; Казанцев, 2016), Sovyet sekülerleşmesinin ve bağımsızlık sonrası canlanmanın bugünkü aşırılık yanlısı hareketleri nasıl etkilediği konusunda hala pek çok anlaşmazlık bulunmaktadır. Sufi uygulamaları ve Hanefi Sünni doktrinine dayanan geleneksel Orta Asya İslamı, yerel geleneklere uyum sağlama konusunda bir geçmişe sahiptir (Khalid, 2007; Safranchuk & Makhmudov, 2024). Bununla birlikte, hem seküler hükümete hem de Sufi senkretizmine karşı çıkan Vahhabilik ve Selefilik gibi pürist hareketler bu esnekliğe karşı çıkmıştır (Meijer, 2009; Ro'i, 2000). Bölgedeki radikalleşmeye ilişkin mevcut tartışmaların çoğu, İslam'ın çoğulcu ve dışlayıcı görüşleri arasındaki bu çatışmayla çerçevelenmektedir.

Orta Asya'da İslami Radikalizm: İç ve Dış Faktörler

Çağdaş dönemdeki radikalizmin, "Orta Asya'nın İslami geçmişinin doğal bir yan ürünü mü" yoksa "bağımsızlık sonrası Sovyet zulmü ve istikrarsızlığın getirdiği bir kırılma mı" olduğu sorusu literatürde tartışmalı bir konudur. Bazı akademisyenler, Sovyet tedbirlerinin İslami bilinci ortadan kaldırmak yerine sadece bastırdığını ve aşırılık yanlılarının daha sonra faydalanacağı manevi bir boşluk yarattığını iddia etmektedir (Haghighi, 1996; Еропов, 2014). Bazıları ise 1990'lara kadar geleneksel İslam'ı köktendinci dış baskılardan koruyan Sov-

"Bir zamanlar İslami eğitimin merkezi olan Fergana Vadisi, yoğun dindarlığı ve ekonomik marjinalleşmesi nedeniyle aşırılık için bir üreme alanı haline gelmiştir" (Harita: Harita Genel Müdürlüğü, t.y.)

yet sekülerleşmesinin istemeden de olsa İslam'ı koruduğunu savunmaktadır (Khalid, 2007; Safranchuk & Makhmudov, 2024). Böylece, Sovyet sonrası İslam'ın yeniden canlanması üç grup arasında bir çatışmaya dönüşmüştür: Seküler ve geleneksel yapıları şiddetle reddetmeyi savunan radikaller, ılımlı yeniden yorumlamaları savunan reformistler ve Sovyet öncesi Hanefi uygulamalarını geri getirmeye çalışan gelenekçiler (Collins, 2007; Omelicheva, 2013).

Bu ideolojik mücadele en iyi şekilde Fergana Vadisi'nde görülmektedir. Bir zamanlar İslami eğitimin merkezi olan Fergana Vadisi, yoğun dindarlığı ve ekonomik marjinalleşmesi nedeniyle aşırılık için bir üreme alanı haline gelmiştir (Olcott, 2007). İç memnuniyetsizliğin dış ideolojik etkilerle nasıl harmanlandığının bir örneği olarak, Özbekistan İslami Hareketi

(IMU) gibi hareketler yerel kaygılardan doğmuş ancak küresel cihatçı söylemi benimsemiştir (Бабаджанов, 2010). Bu sentez, Orta Asya radikalizminin bileşik doğasını vurgulamakta ve bunun sadece ithal bir olgu olduğu yönündeki önceki görüşlere meydan okumaktadır.

Orta Asya radikalleşmesinde dış güçlerin önemi kapsamlı bir şekilde incelenmiş olsa da, akademisyenler arasında bunların görece önemi hakkındaki görüşler farklılık göstermektedir. Bazıları başarılarının devlet baskısı ve ekonomik çaresizlik gibi önceden var olan yerel koşullara bağlı olduğunu iddia ederken (Safranchuk & Makhmudov, 2024), diğerleri Hizb-ut Tahrir (HT) ve Selefi misyonerler gibi uluslararası örgütlerin doğrudan etkisini vurgulamaktadır (Orofino, 2021; Zelin, 2023).

Örneğin, Özbekistan'da hükümetin ılımlı İslam'a yönelik sert baskıları, halkın belirli kesimlerini yabancılaştırarak ve pan-İslami hilafet söylemini cazip hale getirerek, HT'nin gelişmesine yardımcı oldu (Eropov, 2014). Benzer şekilde, deneyimlerini radikal bir bakış açısıyla yeniden yorumlayan geri dönen işçi göçmenler, uluslararası yayılmanın yanı sıra Selefilğin popülerlik kazanmasına da yardımcı olmuştur (Sharipova & Beissembayev, 2023).

Taliban'ın 2021'den sonra askeri çatışmadan devlet yönetimine geçmesi, ulusötesi cihatçı çevrelerle ideolojik bir ayrışmaya yol açmıştır. Hareketin küresel cihattan çekilmesi, devrimci eylemleri Afganistan sınırlarıyla kısıtlaması ve dışarıdaki müttefik İslamcı güçleri desteklememesi, HT'nin kamuoyu önünde eleştirdiği ilk konular arasında yer almıştır (Knyazev, 2024). Taliban siyasi muhalefeti yasaklasa ve HT üyelerini sık sık gözaltına alsa da, örgüt Afganistan'da gizlice faaliyet göstermeye, bağlı camiler ve çevrimiçi kanallar aracılığıyla propaganda yaymaya devam etmektedir. Taliban, HT'nin pan-İslamist hilafet hırsını kendi emirlikleri için bir tehlike olarak gördüğünden, HT'yi rakip bir İslamcı grup olarak aktif bir şekilde bastırırken, HT Taliban ile açıkça karşı karşıya gelmekten kaçınmaktadır. Bunun yerine, Taliban'ı destekler görünürken dini cemaatler içinde gizlice üye topluyor. Bu iki yönlü dinamik HT'nin düşmanca ortamlardaki tarihsel pragmatizmini yansıtmaktadır.

Mevcut araştırmalar, iç ve dış radikalleşme faktörlerini ayrı ayrı ele alarak bunların sinerjik etkilerini sıklıkla göz ardı etmektedir. Bu çalışma, ulusötesi cihatçı çerçevelerin yerel kaygılarla (işsizlik, yoksulluk ve cehalet gibi) etkileşime girerek benzersiz radikal gruplar yaratma yollarını inceleyerek bu boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca, daha önceki yayınlarda HT ve IMU gibi gruplar ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olmasına rağmen, Orta Asya'da Selefilğin doktrinsel gelişimini, özellikle de Sovyet sonrası suç alt kül-

türlerine adaptasyonunu inceleyen daha az sayıda çalışma bulunmaktadır (Прохватиллов, 2023).

Bölgeyle ilişkili cihatçı örgütler

Orta Asya bağlantılı cihatçı örgütlerin varlığını sürdürmesi, yerel militan ekosistemler ile küresel ideolojik hareketler arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadır. IŞİD-Horasan (IŞİD-K), El Kaide, Katibat al-Imam al-Bukhari (KIB), Katibat Tawhid wal-Jihad (KTJ) ve Jamaat Ansarullah (JA) gibi grupların varlığı önceki araştırmalar tarafından geniş çapta kabul edilmiş olsa da, bu örgütlerin üye kazanma taktikleri, operasyonel dinamikleri ve teröre karşı mücadele baskıları karşısındaki esneklikleri hakkındaki bilgilerimizde hala önemli boşluklar bulunmaktadır. Bu bölüm, konuyu mevcut akademik tartışmalar bağlamına oturtturarak ve popüler inanışları ampirik verilerle çürüterek bu boşlukları ele almaktadır.

Doğu Afganistan ve Pakistan sınır bölgelerindeki operasyonel üssü ile IŞİD-K, şu anda Afganistan ve çevresindeki bölgelerdeki en aktif terör örgütüdür. Operasyonel kapasitesini Orta Asyalı radikallerden, Afgan etnik azınlıklardan, Pakistan Talibanı militanlarından (TTP) ve diğer bölgesel cihatçı hareketlerden ayrılanlardan almaktadır. Taliban'ın Ağustos 2021'de yönetimi ele geçirmesinden önce ve sonra ısrarla sürdürdüğü teröre karşı mücadele çabaları IŞİD-K'nin yıkıcı kabiliyetlerini büyük ölçüde sınırlamış olsa da örgüt hâlâ karmaşık saldırılar gerçekleştirme kapasitesine ve ulus ötesi hedeflere sahip ve bu da onu önemli bir bölgesel güvenlik tehdidi haline getiriyor. Her ne kadar yetersiz kaynakları onu gizlice faaliyet göstermeye zorlasa da, IŞİD-K Taliban yönetimine karşı olduğunu göstermek için sık sık sivillere ve yabancılara yönelik terör eylemleriyle misilleme yapıyor. Taliban, IŞİD-K ile mücadele etmek için çoğunlukla istihbarata dayalı operasyonları kullanmış ve taktiksel anlamda mütevazı başarı-

lar elde etmiştir. Ancak kaynak yetersizliği nedeniyle örgütü tamamen yok edemiyor ve bu da IŞİD-K'yı sürekli bir güvenlik tehdidi olarak tutuyor.

Teröre karşı mücadele baskılarına rağmen IŞİD-K kayda değer bir direnç göstermiştir. Grubun 2015'te birkaç yüz olan savaş gücü 2021'de 5 ila 7 bine yükseldi ve 2024'ün başlarında 15 bin ila 17 bin savaşçıya sahip olacağı tahmin ediliyordu. Taciklerin, Özbeklerin ve diğer yabancı uyrukluların örgüte katılımına giderek daha fazla odaklanılıyor. Örgüt, yapısal zayıflıkların aşırıcılığı kolaylaştırdığı Orta Asya'dan, özellikle de Tacikistan'dan adam devşirerek etkisini daha da arttırmaktadır. Tacikistan Devlet Başkanı Emomali Rahmon, 24 Tacik vatandaşının son üç yıl içinde 10 farklı ülkede ya terör saldırısı gerçekleştirdiğini ya da saldırı planlamakla suçlandığını kabul etmiştir (Umarov, 2024). Bu genişlemeye rağmen, IŞİD'in bölgesel hedefleri Taliban ve Afgan hüküme-

tinin muhalefeti nedeniyle ciddi şekilde kısıtlanmış, bu da örgütün odağını Orta Asyalıları askere alarak Ortadoğu'daki çatışmalarda savaşa kaydırmasına neden olmuştur (Safranchuk & Makhmudov, 2024; Strachota, 2024; Эпрашев, 2024). Büyük kayıplara neden olan Mart 2024 Moskova grevi ve Tacikistan'ın Khatlon Eyaletinde Çinli işçilere yönelik Kasım 2024 saldırısı gibi yüksek profilli saldırılar bu genişlemeyle aynı zamana denk gelmiştir (Caballero, 2024; áеренко, 2024).

Orta Asyalı cihatçı grupların operasyonel becerileri Suriye krizi sayesinde önemli ölçüde gelişmiştir. Hayati bir eğitim alanı olarak savaş, KIB ve KTJ gibi ağların güçlü militan gruplara dönüşmesini sağladı. El Kaid'e'nin Suriye'deki kolu olan Hey'et Tahrir el-Şam ile güçlerini birleştiren bu gruplar savaş deneyimi, doktrin desteği ve uluslararası bağlantılar kazanarak uluslararası cihatçılıkla bağlantılarını derinleştirdi.

"Orta Asyalı cihatçı grupların operasyonel becerileri Suriye krizi sayesinde önemli ölçüde gelişmiştir"
(Fotoğraf: CGTN, t.y.).

Bu süre zarfında coğrafi etkileri ve örgütsel karmaşıklıkları büyük ölçüde arttı (Soliev, 2019; 2020). Ağustos 2016'da Bişkek'teki Çin Büyükelçiliği'ne düzenlenen saldırı ve Nisan 2017'de St. Petersburg'da 16 kişinin hayatını kaybettiği metro patlamasıyla KTJ çok sofistike bir ağ olarak adını duyurmuştur (Тюкеев, 2024). Örgüt Rusya'da Orta Asyalı göçmen işçi toplamaya devam ediyor ve 700 militanı olduğu düşünülüyor. Rus polisi daha fazla militan toplama mesajı yakaladığını iddia etmiştir (Safranchuk & Makhmudov, 2024). 2021-2022 yıllarında 39 KTJ üyesi hapse atılmış, Şubat 2024'te ise 49 kişi daha tutuklanmıştır (Ведомости, 2024). Orta Asyalı militanların ulusötesi cihatçı ağlarda artan gücü, Tacik komutan Saifiddin Tadjiboev'in Hay'at Tahrir al-Sham'ın liderlik yapısındaki varlığı ile daha fazla kanıtlanmaktadır (Orda, 2025; SCO RATS, 2025).

Taliban'ın arabuluculuk konusundaki ısrarı ve JA üyelerini iade etmeyi reddetmesi, bir tampon gücü korumayı Duşanbe'nin güvenlik sorunlarıyla ilgilenmenin önüne koyan stratejik kararların örnekleridir.

Tahrike Taliban Tacikistan (TTT) ve JA, Afganistan'daki bölgesel istikrar için yinelenen bir tehlike haline gelmiştir. Tacik-Afgan sınırı boyunca, TTT'den 200 militan ve JA'dan 300 savaşçı faaliyet göstermekte, son teknoloji silahlar elde etmek için Taliban desteğini kullanmakta ve "Horasan'ın Sesi" gibi propaganda siteleri aracılığıyla irredantist hedeflerini ilerletmektedir (Makhmudov vd., 2023). Taliban'ın arabuluculuk konusundaki ısrarı ve JA üyelerini iade etmeyi reddetmesi, bir tampon gücü korumayı Duşanbe'nin

güvenlik sorunlarıyla ilgilenmenin önüne koyan stratejik kararların örnekleridir (Pannier, 2024).

Taliban içindeki önemli etnik ve hizipsel bölünmeler, yakın zamanda Afganistan'ın kuzeyindeki Tacik komutanlara yönelik saldırıları ve özellikle de Hakkani'ye bağlı lider Hüseyin Cundi'nin Takhar bölgesinde tutuklanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu tasfiyede Kandahar yönetiminin Peştun gücünü destekleme ve Hakkani Ağı'nın tarihsel özerkliğini zayıflatma çabası görülmektedir (Bifolchi, 2025). Azınlık grubunun marjinalleştirilmesi, Taliban karşıtı duyguların hala mevcut olduğu kuzey bölgelerini istikrarsızlaştırma riski taşıırken, Tacik militan varlığının azalması Tacik İslamcı aşırılık yanlılarının sınır ötesi tehditlerini azaltarak Afganistan-Tacikistan bağlarını güçlendirebilir. Daha da endişe verici olanı, bu hamlelerin IŞİD-K'ya, yabancılaşmış Tacik topluluklarından militan devşirme ve etnik gerilimlerden yararlanma fırsatı vermesidir ki bu da bölgesel isyanları yeniden alevlendirebilir ve Taliban'ın zayıf iktidarını tehdit edebilir.

KGAÖ'nün Orta Asya'da Teröre Karşı Mücadele Girişimleri

1992'de imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması ile kurulan önemli bir bölgesel örgüt olan KGAÖ'nün misyonu, operasyonel ve stratejik çerçeveler uygulayarak üye ülkeleri dış tehditlerden korumak ve terörizmle mücadele etmektir. KGAÖ, Rusya'nın 2016 ve 2023 Dış Politika Konseptlerinde bölgesel güvenliğin bir ayağı olarak konumlandırılmış ve özellikle Orta Asya'da olmak üzere Rus dış politikasındaki önemi vurgulanmıştır (MFA Russia, 2016, 2023). KGAÖ üyesi olmak, özellikle Afganistan'ın yarattığı tehlikeler göz önüne alındığında, Tacikistan'ın ulusal ve bölgesel güvenlik stratejisi için elzemdir. Hem 2015 Duşanbe isyanı sırasında KGAÖ yardımına duyulan güven hem de Tacikistan'ın 2015 Dış Politika Konsepti bunu göstermektedir (MFA Tajikistan, 2015).

Bununla birlikte, KGAÖ'nün 2010 etnik karışıklıkları sırasında algılanan eylemsizliği, Kırgızistan'ın daha ölçülü bir yaklaşım benimseyen ve örgütü çok sayıda çok taraflı platformdan biri olarak gören 2019 Dış Politika Konseptini etkilemiştir (KR, 2019). Buna karşılık Kazakistan dış politikada çok vektörlü bir yaklaşım kullanmakta ve 2020 Dış Politika Konseptinde KGAÖ'yu NATO ile karşılaştırmaktadır. Ancak Kazakistan'ın söyleminde örgütün artan önemi, KGAÖ'nün 2022'deki iç karışıklık sırasında barışı koruma desteği sağlamanın ardından giderek daha fazla yer bulmuştur (Akorda, 2020; Белоглазов, 2024).

KGAÖ'nün terörizmle mücadele için kavramsal temelleri

KGAÖ'nün terörizmle mücadele stratejisi, 7 Ekim 2002 Moskova Zirvesi'nde onaylanan Tüzüğünde, özellikle de 3. Maddesinde özetlenen temel değerlerine dayanmaktadır. Üye devletlerin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve egemenliğinin kolektif savunmasına odakla-

nan örgütün tüzüğü, barışı teşvik etmek, bölgesel ve küresel güvenliği geliştirmek ve istikrarı korumak olan ana hedeflerini ortaya koymaktadır. KGAÖ'nün çatışmaların barışçıl yollarla çözümüne olan bağlılığı, güvenlik sorunlarının çözümünde siyasi ve diplomatik önlemlere öncelik vermesinden de anlaşılmaktadır (CSTO, 2002).

Rusya, örgütün hayatta kalmasının birincil garantörü ve en büyük askeri ve mali katkı sağlayıcısı olarak örgütün kavramsal çerçevesi ve operasyonel amaçları üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. KGAÖ terörizmi tam olarak tanımlamasa da, BM kararları, uluslararası anlaşmalar ve 2009 tarihli "Terörizmle Mücadele" model yasası da dahil olmak üzere BDT çerçeveleriyle tutarlıdır (BDT Asamblesi, 2009). Uluslararası teröre karşı mücadele normlarına uygun olarak KGAÖ, BM'nin terörizmin kapsamlı bir yasal tanımını yapması ve terörist grupların listesini güncel tutması için sürekli baskı yapmıştır. Moskova, KGAÖ'nün gündemini küresel düzeyde ileriye taşımak için diplomatik gücünü kullanarak bu girişimlerin büyük bir destekçisi olmuştur.

KGAÖ'nün Tacikistan'daki anti terör tatbikatından bir görüntü. 1992'de imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması ile kurulan önemli bir bölgesel örgüt olan KGAÖ'nün misyonu, operasyonel ve stratejik çerçeveler uygulayarak üye ülkeleri dış tehditlerden korumak ve terörizmle mücadele etmektir (Fotoğraf: Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı, 2025).

KGAÖ'nün strateji çerçevesi, terör örgütlerinin faaliyetlerini finanse etmek için kaçakçılık ağlarını kullandığı uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizm gibi birbirleriyle bağlantılı sorunları ele almaktadır. Birbirleriyle bağlantılı bu sorunlarla mücadele etmek için üye devletler işbirliklerini ve ortak kaynaklarını arttırmışlardır. Kırgızistan'da 2003 yılında bir Rus hava üssünün kurulması, 2001 yılında Kolektif Hızlı Konuşlandırma Güçlerinin yeniden yapılandırılması ve Avrasya Ekonomik Topluluğu içinde dış sınırların korunmasına yönelik anlaşmalar önemli girişimlerdir (CSTO, 2001; Белоглазов, 2024). Rusya'nın hayati önem taşıyan askeri ve lojistik desteği ile bu eylemler KGAÖ'nün operasyonel kabiliyetini büyük ölçüde arttırmıştır.

Terörizm, aşırıçılık ve insan kaçakçılığıyla mücadele etmek için KGAÖ Şartı'nın 8. Maddesi, Kolektif Hızlı Konuşlanma Kuvvetleri (2001), Kolektif Hızlı Reaksiyon Kuvvetleri (KSOR, 2009) ve Kolektif Barışı Koruma Kuvvetleri gibi özel birimlerin kullanımı yoluyla işbirliğini vurgulamaktadır.

Terörizm, aşırıçılık ve insan kaçakçılığıyla mücadele etmek için KGAÖ Şartı'nın 8. Maddesi, Kolektif Hızlı Konuşlanma Kuvvetleri (2001), Kolektif Hızlı Reaksiyon Kuvvetleri (KSOR, 2009) ve Kolektif Barışı Koruma Kuvvetleri gibi özel birimlerin kullanımı yoluyla işbirliğini vurgulamaktadır. KSOR, 18,000 personeli ile çeşitli görevleri yerine getirmek üzere üye ülkelerin özel kuvvetlerini ve askeri birliklerini bir araya getirmektedir. KGAÖ'nün operasyonel kabiliyeti Kolektif Hava

Kuvvetleri ve Hızlı Konuşlanan Kolektif Kuvvetler gibi diğer gruplar tarafından daha da artırılmaktadır. Üye ülkeler, terör olaylarını taklit eden düzenli ortak tatbikatlar yoluyla işbirliğine dayalı tepkilerini test edebilir ve geliştirebilirler (CSTO, 2002; 2009).

Kolektif Güvenlik Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Güvenlik Konseyi Sekreterleri Komitesi ve Savunma Bakanları Konseyi gibi önemli kuruluşlar KGAÖ'nün kurumsal çerçevesinin bir parçasıdır. Teröre Karşı Mücadele Çalışma Grubu 2005 yılından bu yana tehdit değerlendirmesi ve plan geliştirilmesinde kilit bir rol oynamıştır. Dışişleri Bakanları Konseyi'ne bağlı bir diğer önemli kuruluş olan Afganistan Çalışma Grubu, Afganistan'daki durumu takip etmek ve özellikle Tacikistan'daki militan saldırılarını durdurmak için hükümetle birlikte çalışmakla görevlidir. Afganistan çalışma grubuna Afganların katılımı Kasım 2006'da Kabıl'deki Rus delegelerin KGAÖ işbirliği konusunda güncellenmiş Afgan fikirlerini ele almasıyla başlamıştır (Гонтарь, 2015).

Rusya, KGAÖ'nün kurumsal ve yasal çerçevesinin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Kolektif güvenliğe yönelik uyumlu bir yaklaşımı teşvik etmek amacıyla 2005 yılında imzalanan bir anlaşma üye ülkelerin eğitim kurumları arasında askeri eğitimi kolaylaştırırken, 2004 yılında bir Genelkurmay Başkanlığı'nın kurulması üye ülkeler arasında koordinasyonu artırmıştır. Her ne kadar 2012 yılında üyeliğini durdurmuş olsa da Özbekistan'ın 2006 yılındaki katılımı KGAÖ'nün gücünü arttırmıştır (CSTO, 2004, 2005). Örgüt, ŞİÖ gibi diğer örgütlerle birlikte bölgesel işbirliği arayışına girmiştir. ŞİÖ ve KGAÖ arasında 2007 yılında imzalanan bir Mutabakat Zaptı, organize suç, uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm ve silahların yayılmasına karşı ortak operasyonları kolaylaştırarak uluslararası katılımı güçlendirmiştir (SCO & CSTO, 2007).

Farklı ülkelerin terörist grupları tanımlamak için farklı standartlara sahip olması nedeniyle zorluklar yaşanmasına rağmen, 2003 yılında tek bir terörist listesi oluşturma girişimleri başlamış ve 2004 yılında geçici bir listeye izin verilmiştir. Birleştirilmiş bir liste 2016'da kabul edilmiş ve 2015'te yeniden başlayan müzakerelerin ardından 2017'de tamamlanmıştır (Ведомости, 2016; Дорохина, 2018). Ancak 2022 yılında Tacikistan Devlet Başkanı Emomali Rahmon, listenin tamamlanmamış uygulamasına ilişkin çekincelerini dile getirmiştir (Sputnik, 2022).

Taliban'ın yirmi yıllık yasağı Nisan 2025'te Rusya Yüksek Mahkemesi tarafından iptal edilmiş ve Taliban derhal terör örgütleri listesinden çıkarılmıştır. Bu karar, Dışişleri ve Adalet Bakanlıklarının 2023'te sunduğu ve Başsavcının da onayladığı önerilerin ardından geldi. Taliban'ın Crocus Belediye Binası saldırısıyla bağlantılı militanlarla savaşmaya hazır olduğu FSB tarafından not edildi. Grubun terör faaliyetlerindeki azalmayı ve rakip aşırılık yanlılarına yönelik baskıları yansıtan bu karar, Rusya ile Afganistan arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel bağlantıların artmasına olanak sağlıyor. Her ne kadar hiçbir devlet Taliban'ı tam olarak tanımasa da Kırgızistan ve Kazakistan Taliban'ı halihazırda listeden çıkarmış durumda, dolayısıyla bu eylem Orta Asya'daki eğilimlerle uyumlu. Bölgenin en sert duruşu, azınlık hakları ve Taciklerin Afganistan yönetimine dahil edilmesi çağrısında bulunurken güç ihraç etmeye devam eden Tacikistan tarafından sürdürülmektedir (Суринаская & Лакстыгал, 2025).

Askeri, diplomatik ve kurumsal alanlarda ortak çabalara odaklanan KGAÖ'nün 2016-2025 Kolektif Güvenlik Stratejisi, teröre karşı mücadele konusundaki kararlılığının altını çizmektedir (CSTO, 2016). Daha genel küresel güvenlik eğilimleriyle uyumlu olan bu strateji, KGAÖ'nün güvenlik kabiliyetlerini artırma, çok taraflı işbirliğini teşvik etme ve terörizmin altında yatan nedenlerle mücadele etme vurgu-

sunu öne çıkarmaktadır. Rusya, KGAÖ'nün başlıca askeri ve mali destekçisi olarak bu çabaların desteklenmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Bu girişimlerin bir sonucu olarak KGAÖ, Orta Asya ve ötesinde bölgesel güvenliğin dinamiklerinin belirlenmesinde önemli bir role sahip olmaya devam etmektedir.

Teröre karşı mücadele ile ilgili KGAÖ misyonları ve tatbikatları

İşbirliğine dayalı askeri tatbikatlar ve operasyonlar yoluyla KGAÖ, üye devletlerinin teröre karşı mücadele kabiliyetlerini güçlendirmeye sürekli olarak yüksek öncelik vermiştir. Birlikte çalışabilirliği, operasyonel hazırlığı ve çağdaş güvenlik sorunlarına karşı kolektif kapasitemizi arttırmak bu programların hedefleridir. KGAÖ, rehine krizleri, bombalamalar ve önemli altyapılara saldırılar gibi gerçekçi terör senaryolarını modelleyerek koordinasyonu geliştirmekte, süreçleri hızlandırmakta ve karmaşık ve dinamik zorluklarla başa çıkma kabiliyetini güçlendirmektedir.

KGAÖ'nün teröre karşı mücadele tatbikatları Afganistan'daki güvenlik ortamından büyük ölçüde etkilenmektedir. Uyuşturucu kaçakçılığı, sınır ötesi terörizm ve aşırılık yanlı inançların Orta Asya'ya yayılmasına ilişkin endişeler Taliban'ın yeniden iktidara gelmesiyle birlikte artmıştır. Tacikistan, Afganistan ile olan 1.400 kilometrelik sınırı nedeniyle özellikle hassas bir konumdadır. 2010 yılında başlatılan "Cobalt" tatbikat serisi, bu tehditlere karşı koymak amacıyla terörist faaliyetleri bozmak ve yasadışı ağları dağıtmak için özel kuvvetler, keşif birimleri ve en son askeri teknolojileri kullanmaktadır. Rusya'daki 2024 versiyonu iç güvenlik güçleri, ulusal muhafız birlikleri ve teröre karşı mücadele timleri arasındaki işbirliğine odaklanarak KGAÖ'nün gerçekçi savaş koşullarında işlev görme kapasitesini ortaya koymuştur.

Örneğin Tacikistan'daki "Cobalt-2021" tatbikatı, simüle edilmiş terörist saldırılarını etkisiz hale getirmek için hızlı müdahale güçlerinin, keşif taburlarının ve askeri helikopterlerin kullanımını sergilemiştir (Muraviev, 2022).

2017 yılında başlatılan "Yıkılmaz Kardeşlik" tatbikatları barışı koruma, hızlı konuşlanma, lojistik destek ve keşif konularını içermektedir. İstihbarat elde etme ve çatışmaları çözme gibi görevlerin simüle edildiği 2017 yinelemesine 12.000 asker ve 1.500 askeri birlik katılmıştır.

"Cobalt" ı tamamlayan "Thunder" tatbikatları, güvenlik ve uyuşturucu karşıtı kurumlardan özel personele odaklanmaktadır. Bu tatbikatlar 2012'den bu yana, özellikle Tacikistan gibi isyanların ve yasadışı ticaretin önemli sorunlar olduğu bölgelerde, sınır aşan suç gruplarıyla mücadele etmek için iki yılda bir gerçekleştirilmektedir. "Thunder", organize suç ve terörizm arasındaki ilişkiyi ele alarak KGAÖ'nün güncel güvenlik sorunlarıyla mücadele kapasitesini güçlendirmektedir.

2017 yılında başlatılan "Yıkılmaz Kardeşlik" tatbikatları barışı koruma, hızlı konuşlanma, lojistik destek ve keşif konularını içermektedir. İstihbarat elde etme ve çatışmaları çözme gibi görevlerin simüle edildiği 2017 yinelemesine 12.000 asker ve 1.500 askeri birlik katılmıştır (CSTO, 2017). Kazakistan'daki 2024 yinelemesi, kontrol noktası yönetimi, insani yardım ve çatışma bölgesi devriyesi gibi barışı koruma görevlerini vurgulayarak KGAÖ'nün askeri ve sivil kurumları

koordine etme kapasitesini göstermiştir (CSTO, 2024c).

Buna benzer şekilde, 2009'dan bu yana her yıl düzenlenen "Etkileşim" tatbikatları, özel operasyonlar ve yasadışı silahlı örgütlerin ortadan kaldırılması gibi bölgesel güvenliğe yönelik zorlukları ele almaktadır. KGAÖ'nün çağdaş terörizmin karmaşıklığına ilişkin anlayışına uygun olarak, bu tatbikatlar psikolojik ve bilgi savaşı tatbikatlarını da içermektedir. "Poisk" ve "Echelon" ile birlikte gerçekleştirilen 2021 yılındaki tatbikatta 500 askeri donanım birimi ve 4.000 asker yer almış ve KGAÖ'nün entegre teröre karşı mücadele stratejisini göstermiştir (CSTO, 2021). 2016 yılında başlatılan "Poisk" tatbikatları istihbarat ve keşif yeteneklerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. İşbirliğine dayalı keşif operasyonlarını geliştirmek ve KGAÖ kuvvetlerinin hızlı ve etkili teröre karşı mücadele görevlerine hazır olduğundan emin olmak için Kırgızistan'daki 2024 yinelemesinde İHA'lar ve termal görüntüleme gibi en son teknolojilerden yararlanılmıştır (CSTO, 2024a).

"Rubezh" ve "Echelon" tatbikatlarının işlevleri birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. "Echelon" lojistik ve malzeme desteğine öncelik verirken, "Rubezh" Orta Asya'yı dış tehditlerden korumak için hızlı konuşlanmaya odaklanmaktadır. Uzak yerlerdeki terör tehditlerine karşılık verebilmek için KGAÖ'nün uzak mesafelere kuvvet konuşlandırabilmesi gerekiyor ki bu da ilk kez 2018'de gerçekleştirilen "Hava Köprüsü" tatbikatlarıyla test edildi.

2018 yılında başlatılan "Paralı Asker" Operasyonu, özellikle Ortadoğu'da olmak üzere başka yerlerde terör eylemlerine katılmak üzere KGAÖ üyesi devletlerden gelen insan akışına ve eleman kazanma ağlarına müdahale ediyor. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 2023 yılında terörist grupların vatandaşlarını silah altına almasını

“Ocak 2022’de Kazakistan’da yaşanan kargaşa sırasında KGAÖ’nün teröre karşı mücadele kabiliyetleri test edilmiştir”
(Fotoğraf: CSTO websitesi, 2022).

engelleme konusunda ülkesinin sorumluluklarını vurguladı. Operasyon sonucunda “İslam Devleti” ve “Hizb ut-Tahrir” gibi yasaklı örgütlerin üyeleri tutuklanarak operasyonun etkinliği kanıtlanmıştır (RBC, 2023).

2009 yılında başlatılan “Proxy” Operasyonu, çevrimiçi üye toplama, siber terörizm ve aşırılık yanlısı inançların yayılmasıyla mücadele etmektedir. “Proxy”, KGAÖ’nün dijital çağa adaptasyonunu yansıtacak şekilde, aşırılık yanlılarını devşirmenin ana aracı olarak internete odaklanmaktadır. Ayrıca, ŞİÖ ve KGAÖ siber güvenlik projelerinde birlikte çalışarak siber tehditlere karşı mücadelede çok taraflı işbirliğinin değerini vurgulamıştır (Rauf, 2020).

Ocak 2022’de Kazakistan’da yaşanan kargaşa sırasında KGAÖ’nün teröre karşı mücadele kabiliyetleri test edilmiştir. Terör tehlikesi nedeniyle Cumhurbaşkanı Kassym-Jomart Tokayev, protestolar şiddete dönüştüğünde KGAÖ’den yardım istemiştir. Kolektif Güvenlik Antlaşması’nın dış tehditlere karşı kolektif savunmaya izin veren 4. Maddesi ilk kez Rusya’nın Kolektif Barışı Koruma Güçleri’ni hızlı bir şekilde konuşlandırarak hayati önem taşıyan altyapıyı istikrara kavuşturmasıyla işletildi (Kucera, 2022). Bu müdahale Rusya’nın bölgenin lideri olarak konumunu güçlendirirken, KGAÖ’nün hızlı bir şekilde konuşlanma ve aşırı dinci protestolar gibi geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine uyum sağlama yeteneğini de ortaya koymuştur.

Teröre karşı mücadele, KGAÖ'nün kriz yönetimi ve bölgesel güvenliği de vurgulayan 2025 gündeminin en önemli önceliğidir. 2024 tarihli "KGAÖ ve BDT Teröre Karşı Mücadele Merkezi Arasında İşbirliği Memorandumu" kapsamındaki ilk tatbikat olan Tacikistan'daki ortak teröre karşı mücadele tatbikatı, "Yıkılmaz Kardeşlik-2025" barışı koruma tatbikatıyla entegre edilecek ve BDT ülkeleriyle koordine edilecek. Tacikistan'ın Hotlon bölgesinde de simüle edilmiş bir barışı koruma görevi gerçekleştirilecek. Albay General Serdyukov bu tatbikatların bölgedeki aşırıcılık, terörizm ve istikrarsızlığa karşı hazırlığı arttırdığını vurguladı. Bu arada Kırgızistan krize müdahale ve hızlı konuşlanma üzerine "Rubzh-2025" komuta-personel tatbikatı ve operasyonel bir toplantı düzenliyor (CSTO, 2025b).

"Yıkılmaz Kardeşlik" gibi büyük tatbikatlardan "Paralı Asker" ve "Vekil" gibi odaklanmış operasyonlara kadar, KGAÖ'nün teröre karşı mücadele çabaları hem yerleşik hem de yeni tehditlerle başa çıkmak için kapsamlı ve esnek bir strateji ortaya koymaktadır. KGAÖ, en son teknolojileri kullanarak, gerçekçi senaryoları modelleyerek ve bölgesel işbirliğini teşvik ederek üye devletlerin operasyonel hazırlığını geliştirmektedir. Yine de ulusal planların koordine edilmesi ve siber terörizm ve ideolojik aşırıcılık gibi yeni tehditlerle başa çıkılması gibi sorunlar devam etmektedir. KGAÖ'nün bölgesel güvenliği korumadaki uzun vadeli etkinliği, adaptasyon kapasitesine bağlı olacaktır.

KGAÖ'nün Terörizmle Mücadele Zorlukları

Terörizmin dijitalleşmesi

Bölgenin sosyoekonomik kırılganlıkları ve Orta Asya'nın hızla dijitalleşmesi nedeniyle daha fazla kötüleşen günümüz terörizminin ulus ötesi boyutuyla mücadele, Rusya'nın KGAÖ kapsamındaki en büyük endişelerinden biridir. Rusya'nın teröre karşı

mücadele çabalarını koordine etmek için KGAÖ'yü kullanmadaki kayda değer başarılarına rağmen, kurum yine de etkinliğini tehlikeye atan kalıcı ve yeni zorluklarla karşı karşıyadır. Radikal örgütler Rus ve Orta Asya güvenlik servisleri tarafından fark edilmemek için şifreli iletişim kanalları kullanmakta ve gençleri örgüte katmak ve radikalleştirmek için sosyal medya platformlarını aktif olarak kullanmaktadır. KGAÖ üyesi devletler arasında iç koordinasyonun geliştirilmesi ve Ortadoğu ülkeleri, Çin, ABD ve uluslararası örgütler gibi diğer aktörlerle işbirliği yapılması gerekliliği, terörizmin dijital boyutunun altını çizmektedir. Ancak etkili işbirliği jeopolitik çatışmalar ve farklı teröre karşı mücadele gündemleri nedeniyle sıklıkla engellenmekte ve sınır ötesi tehditlerle başa çıkma çabalarını zorlaştırmaktadır.

Institute for Advanced International Studies (Özbekistan) tarafından Rusça, Özbekçe, Tacikçe, Kırgızca ve Kazakça dahil olmak üzere çeşitli dillerde sosyal medya platformlarını takip eden bir çalışma, aşırılık yanlısı örgütlerin dijital araçlara artan bağımlılığına daha fazla ışık tutuyor. Radikal ideolojilerin yayılmasını analiz etmek ve bu ağlar içindeki etkilerini değerlendirmek çalışmanın hedefleriydi. Önemli miktarda propaganda içeriğinin tespit edildiği Özbekçe ve Tacikçe platformlarda aşırılık yanlısı gruplar ve propagandacılar arasında çok yüksek bir faaliyetin keşfedilmesi, çalışmanın ana sonuçlarından biriydi. Çalışma, Moskova'daki Crocus Belediye Binası'na düzenlenen terör saldırısına yol açan provokasyonların Rus göçmenlere yönelik propagandadan etkilendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, işe alım yapanlar tarafından oluşturulan bilgilerin incelenmesinin, belirli parti veya örgütlerle olan ilişkilerin belirlenmesine nasıl yardımcı olabileceğini göstererek, hedef kitleyi ve propagandanın amaçlarını anlamanın stratejik önemini vurgulamıştır (IAIS, 2024).

Benzer bir gelişmede, Özbekistan Yüksek

"Terörizmin dijital boyutu, KGAÖ üyesi devletler arasında daha iyi bir iç koordinasyonun yanı sıra Ortadoğu ülkeleri, Çin, ABD ve uluslararası örgütler gibi dış aktörlerle de işbirliği yapılması gerektiğini göstermektedir" (Fotoğraf: Azernews, 2025).

Mahkemesi, aşırılıkçı ve terörist ideolojileri nedeniyle ülkede ithal edilmesi, üretilmesi, dağıtılması veya sergilenmesi yasak olan yayınların kapsamlı bir listesini yayınlamıştır. Listede YouTube (135), Telegram (713), Instagram profilleri (226), Facebook sayfaları (203), TikTok hesapları (44) ve diğer sosyal medya platformları (68) engellenen kanallar arasında yer alıyor (Ўзбекистон Республикаси Олий суди, 2025). Bu düzenleyici eylem, IAIS'nin bulgularını desteklemekte ve sosyal medyanın aşırılık yanlısı bilgilerin yayılması için hayati bir kanal olarak artan farkındalığını vurgulamaktadır.

Bu eğilimin en iyi örneği, üye toplamak, propaganda yaymak ve operasyonları yönetmek için uluslararası terörizmin ana aracı olarak ortaya çıkan

Telegram'ı aktif olarak kullanan İslam Devleti-Horasan gibi örgütlerdir. Mart 2024'te Moskova'da meydana gelen ve Rusya'nın güvenlik çerçevesindeki zayıflıkları ortaya çıkaran terör olayı bunun açık bir örneğini teşkil etmiştir. Olay, terör örgütlerinin dijital araçlara ne kadar bağımlı olduğunu açıkça ortaya koymuş ve KGAÖ üyesi ülkelerdeki teröre karşı mücadele personelinin güncel teknik kaynaklara erişiminin, sürekli eğitiminin ve becerilerini geliştirmesinin gerekliliğinin altını çizmiştir. Ancak üye ülkeler arasındaki koordinasyon ve bilgi alış-verişi eksikliği bu çabaları sıklıkla baltalamaktadır. Örneğin, katillerden birinin kardeşi Moskova olayından önce Suriye'deki terörist faaliyetlere karıştığı için Tacikistan'ın arananlar listesindeydi. Ancak

saldırganın kendisi de dahil olmak üzere diğer aile üyeleri, Tacik ve Rus istihbarat servisleri arasındaki bilgi paylaşım sistemlerindeki eksiklikler nedeniyle Rusya'ya sorunsuz bir şekilde girebildi. Rusya'nın KGAÖ'ye etkin bir şekilde liderlik edebilmesi için istihbarat paylaşımını geliştirmesi, iç koordinasyonu güçlendirmesi ve değişen ulus ötesi tehditlere karşı ortak eğitim programları yürütmesi gerekmektedir. (áоловова, Bu başarısızlık sadece ortak operasyonel çabalarındaki önemli boşlukları ortaya koymakla kalmıyor, aynı zamanda KGAÖ'nün kolektif teröre karşı mücadele stratejisindeki sistemik zayıflıkları da gözler önüne seriyor.

Sosyoekonomik nedenler ve bölgesel anlaşmazlıklar

Kırgızistan ile Tacikistan arasında Sovyet döneminden kalan 972 kilometrelik sınır, etnik ve ekonomik gerçekleri göz ardı ederek ve kaynaklara erişim konusunda onlarca yıldır çatışmalara yol açan tartışmalı bölgelerden geçerek bir gerilim kaynağı olmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra, yerel topluluklar arasında sık sık çatışmalara dönüşen gerginlikler, 2021-2022 yıllarında iki CSTO üyesi arasında düzinelerce ölüm ve toplu tahliyelerle sonuçlanan silahlı çatışmalarla doruğa ulaştı. Bu olaylar bölgesel istikrarın kırılmasını ve diplomatik çözümlere duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Bişkek ve Duşanbe başlangıçta dışarıdan arabuluculuğu kabul etmekte isteksiz olsalar da Rusya müzakerelerin kolaylaştırılmasında çok önemli bir rol oynadı. Moskova'nın Ekim 2022'de üçlü bir toplantı düzenlemesi bir dönüm noktası oldu. Kırgızistan ve Tacikistan, KGAÖ ve Rusya'nın yardımıyla önümüzdeki iki yıl boyunca sınırı belirlemek için Rusya'nın sağladığı arşiv belgelerini kullandı ve Şubat 2024'te bir si-

nirlendirme anlaşması imzaladılar (CSTO PA, 2022; Xinhua, 2025). Ancak ihtilaflı tarafların Rusya'nın müdahilliğini resmen kabul etmemiş olması, gerginliklerin hala devam ettiğini ve dışarıdan bir yargıya dayandıklarını kabul etmekte isteksiz olduklarını göstermektedir. Anlaşma büyük bir adım olsa da, tarafların güven tesis etme kapasitesi anlaşmanın uzun vadedeki kalıcılığını belirleyecektir. Bölgesel güvenliğin karşılıklı bağımlılığı, KGAÖ'nün Tacik-Afgan sınırını 2025-2030 yılları arasında güçlendirmeye yönelik odaklanmış bir programı onaylamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu tür adımların başarılı olabilmesi için Kırgız-Tacik sınırının istikrarlı kalması gerekmektedir zira herhangi bir tırmanma Orta Asya güvenliğini koruma çabalarını tehlikeye atabilir (CSTO, 2024b).

Başarılı bir teröre karşı mücadelenin önemli ancak sıklıkla göz ardı edilen bir bileşeni de operasyonel ve teknolojik zorlukların yanı sıra kamuoyu algısı ve güvenidir.

Başarılı bir teröre karşı mücadelenin önemli ancak sıklıkla göz ardı edilen bir bileşeni de operasyonel ve teknolojik zorlukların yanı sıra kamuoyu algısı ve güvenidir. KGAÖ, başarılarını ve girişimlerini etkili bir şekilde iletememesinin bir sonucu olarak meşruiyet ve kamuoyu desteğinden yoksundur. Örgütün toplumu radikal ideolojiye karşı bir araya getirme kapasitesi bu eşitsizlik nedeniyle zayıflamaktadır. Açıklığın ve sivil toplumla etkileşimin artırılması kamu güvenini artırabilir ve KGAÖ'nün itibarını güçlendirebilir. Bu Rusya için hem bir zorluk

Tacikistan Cumhurbaşkanı Emomali Rahmon (ortada), Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadyr Japarov (solda) ve Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev 31 Mart 2025 tarihinde Tacikistan'ın Hucend kentinde ulusal sınırlarının birleşme noktasında bir anlaşma imzaladı (Fotoğraf: Zafar Khalilov/Xinhua, 2025).

hem de bir fırsattır: bir yandan dış işbirliği ve iç koordinasyon sorunlarıyla uğraşmak zorundadır; diğer yandan KGAÖ'nün daha birleşik ve esnek bir teröre karşı mücadele stratejisi geliştirmesine yardımcı olmak için liderlik konumunu kullanabilir. Rusya bu sorunları ele alarak Orta Asya üzerindeki hakimiyetini artırabilir ve KGAÖ'nün güncel güvenlik kaygıları karşısında geçerliliğini sürdürmesini garanti altına alabilir.

Ayrıca, Orta Asya'da radikalleşmeyi etkileyen sosyoekonomik unsurları göz ardı etmek mümkün değildir. Yüksek işsizlik, yoksulluk ve kısıtlı eğitim olanakları radikalleşmeyi

kolaylaştırmaktadır. KGAÖ çoğunlukla askeri ve güvenlik önlemlerine odaklansa da sosyoekonomik kalkınma projelerini içeren daha kapsamlı bir strateji terörizmin altında yatan nedenleri ele alabilir. Örgütün baskın gücü olarak Rusya bu girişimleri destekleme kabiliyetine sahiptir, ancak bunu yapmak stratejik hedefleri yeniden değerlendirmeyi ve bölgesel kalkınma girişimleri için finansmanı artırmayı gerektirecektir. Sosyoekonomik projeleri güvenlik tedbirleriyle birleştiren iki yönlü bir strateji, KGAÖ'nün uzun vadeli etkinliğini artırabilir ve bölgesel istikrarı destekleyebilir.

Suriye'deki istikrarsızlık Orta Asya'nın güvenliği için tehdit oluşturuyor

Muhallif güçler önemli bölgeleri ele geçirdikten sonra Suriye'de iktidarın el değiştirmesinin ŞİÖ üyeleri ve KGAÖ operasyonları için ciddi güvenlik sonuçları olacaktır. Suriye şu anda çatışan güç alanlarına bölünmüş durumda ve bu da ulus ötesi terörist ağların bir güvenlik tehdidi olarak yeniden ortaya çıkmasını kolaylaştırdı. Eski Çinli, Rus ve Orta Asyalı IŞİD üyelerinin Suriye'deki hapishanelerden ülkelerine geri dönme olasılığı, bölgedeki terör örgütlerini yeniden canlandırabileceği için özellikle endişe vericidir. Taliban'ın siyasi ve ekonomik zorluklar karşısında IŞİD-K ve El-Kaide gibi köklü terör örgütleriyle mücadele etme kabiliyetinin sınırlı olması Afganistan'ı özellikle kırılgan hale getirmektedir. Radikalleşme yine de yerel sosyoekonomik hayal kırıklıkları ve ulus ötesi terör örgütlerinin süregelen çekiciliği tarafından beslenmektedir.

Suriye yönetiminin mevcut politikasının genel hedefi, daha ılımlı ve kapsayıcı bir toplumu teşvik ederek 2021'de Afganistan'daki durumun tekrarlanması ihtimalini azaltmaktır.

Eski SSCB vatandaşları 2011 yılında Suriye iç savaşının başlamasından bu yana IŞİD ve Nusra Cephesi gibi Selefi-cihatçı örgütlere aktif olarak katılmaktadır. Ancak IŞİD'in 2016 yılında Suriye-Türkiye sınırının kontrolünü kaybetmesiyle birlikte BDT'den cihatçı akını büyük ölçüde yavaşladı. Savaş kayıpları, takviye eksikliği ve Nusra Cephesi

lideri Ebu Muhammed El Culani'nin stratejisindeki değişiklikler nedeniyle, tarihsel olarak azınlık oldukları İdlib'deki yabancı militanların sayısı da azaldı (Семенов, 2025).

Nusra Cephesi 2016'dan bu yana yaklaşımını değiştirerek dünya çapında bir cihattan uzaklaşıp Suriye topraklarıyla sınırlı yerel bir cihada yöneldi. Sonuç olarak, Suriyeliler tarafından temsil edilen daha ılımlı bir kanat ile çoğunlukla yabancılardan oluşan radikal bir kanat arasında bir iç bölünme yaşandı. "Suriyelileşme" süreci, grubun 2017'de adını HTŞ olarak değiştirmesinin ardından hızlandı ve yabancı savaşçıların rolü büyük ölçüde azaldı. Suriye'ye taşındıktan sonra birçoğu toplum içinde asimile olmaya başladı, aileler kurdu ve aşırılıkçı inançlarından vazgeçti. Ancak yabancı savaşçıların hepsi Suriye hükümetinin mevcut politikasına katılmıyor. HTŞ'nin Suriye'deki daha ılımlı duruşunun aksine, örneğin Suriye'de El Kaide'yi temsil eden Tanzim Hurras al-Din veya Ensar al-Tawhid üyeleri cihadı "ihraç etme" fikrine bağlılıklarında kararlıdır (Антон Мардасов & Семенов, 2024).

Yeni Suriye hükümetinin radikalizmden arındırma ve entegrasyon stratejisi terörizm tehdidini azaltmaya yardımcı olmaktadır. Ancak bu strateji, özellikle kadınların toplumdaki rolünün artması ve had cezaları gibi Şeriat ilkelerinin reddedilmesi başta olmak üzere sosyal politikaların liberalleştirilmesini kınayan eski Sovyet dünyasından gelenler gibi katı Selefiler arasında memnuniyetsizliğe yol açmaktadır. Suriye yönetiminin mevcut politikasının genel hedefi, daha ılımlı ve kapsayıcı bir toplumu teşvik ederek 2021'de Afganistan'daki durumun tekrarlanması ihtimalini azaltmaktır. Bununla birlikte, özellikle yabancı savaşçıların arasında radikal unsurlarla devam eden çatışmalar, istikrarı desteklemek ve radikalleşmenin olası tekrarlarını önlemek için daha fazla çalışmanın gerekli olduğunu göstermektedir (Семенов, 2025).

Doğu Türkistan İslami Hareketi adlı terör örgütünün üyeleri Suriye'de
(Fotoğraf: Asiatimes, 2024).

Kırgız Cumhuriyeti'nin Güvenlik Konseyi Sekreteri Marat Imankulov, Suriye'nin geleceğinin hala belirsiz ve istikrardan uzak olduğunu belirtti. Yeni Suriye hükümeti kaçınılmaz olarak en güçlü ideolojik düşmanı olan ve hala önemli bir savaş kabiliyetine sahip IŞİD ile uğraşmak zorunda kalacaktır. Ulus ötesi terörist güçlerin Suriye sınırlarının ötesine yayılma ihtimali, uluslararası toplumun ve komşu devletlerin paylaştığı büyük bir endişe kaynağıdır. Mevcut tahminlere göre, Doğu Türkistan İslami Hareketi üyeleri, Suriye güvenlik oluşumlarına asimile olmuş 20,000 kadar yabancı militan arasında yer almaktadır. Uzmanlara göre bu savaşçıların yaklaşık 6,000'i öncelikli olarak Çin'i yıkmaya odaklanmışken, diğerleri Orta Asya ve Kuzey Kafkasya'dan geliyor. Dikkat çekici bir şekilde, yaklaşık 5,000 terörist (aile üyeleri hariç) Orta

Asya kökenlidir (Imankulov, 2025).

Kendi ülkelerinde terörizm ve aşırıcılıkla ilgili suçlardan arananların Suriye'de önemli hükümet görevlerine atanması özellikle endişe verici bir olgudur. Propaganda değerine ek olarak, bu görevler bu kişilere Suriye'den ayrılma, resmi işler için yurtdışına seyahat etme ve istikrarı bozucu operasyonlara katılma özgürlüğü vererek bölge için ciddi güvenlik tehditleri oluşturmaktadır. M. Imankulov yeni Suriye hükümetinin hala büyük ölçüde iç yönetimle ilgilendiğine ve Doğu Türkistan İslami Hareketi gibi eski militan örgütlerin güvenlik sistemlerine dahil edildiğine işaret etse de savaşçıların geniş çaplı dağılma ihtimali hala mevcut. Herhangi bir büyük siyasi karışıklık, yakın bir kitlesel göç olası olmasa da, yerleştirilen yabancı savaşçıların kaçmasına yol açabilir (Imankulov, 2025).

HTŞ, Aralık 2024'ten bu yana Afganistan'daki ayak izini, özellikle de yabancı teröristler için bölgesel bir sıcak nokta haline gelen Baghlan Vilayetinin Andarab Vadisi'nde büyük ölçüde artırmıştır. Uygur, Tacik, Özbek, Çeçen ve diğer HTŞ savaşçıları Suriye'deki başarılarının ardından Afganistan ve Pakistan'a taşındı. İslam Devleti, El Kaide ve HTŞ'de daha önce deneyimi olan tecrübeli Tacik militan Mevlevi Abdul Fetih ilk hücrelerin başındaydı. Aralık 2024 sonu itibarıyla 500 ila 700 savaşçı ve aileleri Bağlan'daki Banu, Dih-Salah ve Pul-i Hisar bölgelerini kendilerine ev edinmişti. Hizb-ut Tahrir'in Afganistan şubesinin lojistik desteğiyle grup 2025'in başlarında hem yerel katılımlar hem de yabancı katılımlar sonucunda hızla genişledi (áепенко, 2025).

Gençler yerel mollalar tarafından örgüte katılmaya teşvik edilmekte, camilerde sözleşmeler imzalanmakta ve işe alınanlara peşin ödeme yapılmakta, mollalar da yüzde almaktadır.

Baghlan'daki camiler ve 2025 baharından itibaren İran sınırına yakın Herat Vilayeti, Afganistan'da HTŞ'ye katılımın ana merkezleridir. Gençler yerel mollalar tarafından örgüte katılmaya teşvik edilmekte, camilerde sözleşmeler imzalanmakta ve işe alınanlara peşin ödeme yapılmakta, mollalar da yüzde almaktadır. HTŞ'nin Afganistan kolu bu kampanyadan büyük fayda sağladı; tahminlere göre savaşçı sayısı 10,000'e yakın ve bunların arasında ödenmeyen maaşlarına kızan hoşnutsuz Taliban üyeleri de var. Afganistan'daki HTŞ savaşçılarının çoğu "Suriye cihadında" uzmanlaşmış Uygurlar olduğundan, bu eğilim Orta Asya, Rusya ve İran'ın yanı sıra Çin için de bir tehdit oluşturabilir (áепенко, 2025).

Sonuç

Orta Asya'nın mevcut güvenlik sorunları, radikalleşme olgusu da dahil olmak üzere tarihi, ekonomik ve jeopolitik güçlerin karmaşık bir etkileşimi ile şekillenmektedir. Bu kırılganlığın temel nedeni, Sovyet döneminde geleneksel İslami örgütlerin metodik olarak yapısöküme uğratılmasıdır; bu durum sadece asırlık dini yapıları altüst etmekle kalmamış, aynı zamanda ideolojik bir boşluk da bırakmıştır. Bu boşluk, Sovyet sonrası dönemde, kurumsal zayıflık ve gevşek hükümet kontrolü karşısında güç kazanan aşırı fikirler de dahil olmak üzere, İslam'ın çatışan yorumları için bir üreme ortamı haline gelmiştir. Bu tarihsel gidişat, ulusötesi terör ağlarının sosyoekonomik şikayetleri stratejik olarak istismar etmesiyle, yani göçmen grupları ve yönetim eksikliklerinin en belirgin olduğu marjinalleşmiş kent çeperlerini hedef almasıyla daha da kötüleşti.

Rusya'nın Orta Asya'da teröre karşı mücadele işbirliği ve kolektif savunma için ana aracı olan KGAÖ, bölgesel güvenlik mimarisinin temel taşı haline gelmiştir. Grup, 2022'de Kazakistan'daki ayaklanma gibi kriz zamanlarında operasyonel olarak etkili olduğunu kanıtladı, ancak 2024'teki Moskova saldırısından önce istihbarat paylaşımındaki başarısızlıklar temel kusurlarını vurguladı. Bu kusurlar, sınır aşan tehditlerin değişen doğası ile CSTO'nun konvansiyonel güvenlik çerçevesi arasındaki genişleyen uçurumu vurgulamaktadır. Orta Asya dışındaki jeopolitik gelişmeler, özellikle de Taliban'ın 2021'de Afganistan'da iktidara geri dönmesi ve 2024'te Suriye'de Beşar Esad hükümetinin devrilmesi, bölgesel güvenlik denklemini daha da karmaşık hale getirmiştir. Geleneksel olarak üstün olan güçlere karşı uzun süreli asimetrik savaşın uygulanabilir bir taktik olduğu görüşü bu gelişmelerle güçlendi. Küresel cihatçı hareketler, entelektü-

el ve taktiksel felsefelerini değiştiren bu paradigma değişiminden güç almıştır.

Bölgesel güvenliği etkileyen en önemli faktörlerden biri hala Afganistan'daki durumdur. 1990'larda uluslararası alanda tanınan bir terör örgütü olarak ortaya çıkışından bu yana Taliban yönetimi önemli bir metamorfoz geçirmiştir. İktidara geldiği 2021 yılından bu yana devlet inşası ve iç güvenlik konsolidasyonuna odaklanan grup, Hizb-ut Tahrir ve IŞİD-K gibi yabancı terör örgütleriyle aktif bir şekilde mücadele ediyor. Taliban, sınır ötesi istikrarsızlık tehlikesini azaltan bu pratik yeniden hizalanma sayesinde artık başlıca bölgesel aktörlerin güvenlik hedefleriyle uyumlu hale geldi. Bu eğilim, Taliban'ın Çin-Kazakistan-Özbekistan-Afganistan demiryolu hattı ve Trans-Afgan Demiryolu gibi bölgesel altyapı girişimlerine katılımının da göster-

diği gibi ekonomik pragmatizmle daha da güçlendi. Bu arada, kırılgan ekonomik koşullar, cansız bir merkezi hükümet ve Taliban'ın teröre karşı etkin bir şekilde mücadele etme kabiliyetini sınırlayan aşırı unsurlar gibi sistemik sorunlar hala mevcuttur. Çatışma olasılığını azaltarak, ŞİÖ ve Moskova İstisareleri gibi çok taraflı çerçeveler aracılığıyla angajman, Taliban'ı bariz bir tehditten ziyade olası bir güvenlik ortağı olarak yeniden çerçvelendirdi.

Afganistan'ın Pakistan ve Orta Asya ile olan sınırları, Taliban'ın otoritesini güçlendirme çabalarına rağmen, devam eden ulus ötesi isyancı faaliyetler nedeniyle istikrarsız olmaya devam etmektedir. Bazı gruplar teoride Kabil'e sadık olduklarını iddia etseler de ideoloji farklılıkları, dış finansman ve Afganistan'ın yetki alanı dışındaki komuta sistemleri nedeniyle gerçek bağlılıkları belirsizdir. Taliban'ın

kontrolünü potansiyel olarak zayıflatmanın yanı sıra bu ikilik, sınır ötesi tehditleri canlı tutan ve Ka-bil'in terörist ağları başarılı bir şekilde dağıtma ve bölgesel güvenlik işbirliğini teşvik etme kabiliyetini sınırlandıran bir güvenlik paradoksu yaratıyor. Suriye'den dönen Orta Asyalı militanlar durumu daha da kötüleştirerek IŞİD-K veya El Kaide ile işbirliği yapma ihtimallerini arttırıyor. Taliban'ın teröre karşı mücadele kabiliyeti, uluslararası yaptırımlar ve dondurulmuş rezervler nedeniyle daha da zayıflamakta, bu da yönetim ve ekonomik kalkınmayı engellemektedir. Çin ve Rusya yaptırımların kaldırılmasını desteklese de, sürdürülebilir barış için Afganistan'ın bölgesel ekonomik çerçevelere daha geniş bir şekilde entegre edilmesi gerekmektedir. Bu süreç çoktan başladı, ancak istikrarsızlığın yapısal nedenlerinin ele alınması ve Çin-Rus işbirliğinin geliştirilmesi için daha fazla zamana ihtiyaç var.

Çok yönlü bir reform programı, KGAÖ'nün teröre karşı mücadeledeki etkinliğini arttırmak için siber güvenliği stratejik bir öncelik haline getirmektedir. Örgütün aşırılık yanlısı propagandayı titizlikle izlemesine, çevrimiçi radikalleşme girişimlerini engellemesine ve ulus ötesi karşı söylem kampanyaları düzenlemesine olanak tanıyacak önemli bir kurumsal araç, özel bir KGAÖ Siber Komutanlığı'nın oluşturulması olacaktır. Operasyonel müdahale protokollerini standartlaştırarak ve üye devletler arasında teknik birlikte çalışabilirliği geliştirerek, ŞİÖ ile resmi işbirliğine dayalı siber savunma tatbikatları bu çerçeveyi daha da güçlendirebilir ve kolektif siber güvenlik hazırlığındaki mevcut boşlukları kapatabilir. Önerilen bu eylemler, Cyberus Vakfı ile KGAÖ Sekreteryası arasında Nisan 2025'te imzalanan işbirliği mutabakatı da dâhil olmak üzere, son dönemdeki kurumsal gelişmelerle tutarlıdır. Kritik altyapılara yönelik siber tehditlerin birlikte araştırılması, özel eğitim yöntemlerinin standartlaştırılması ve üye ülkeler arasında siber güvenlik yasalarının

uyumlaştırılması olmak üzere üç ana alana vurgu yapan bu anlaşma, modernleşme yolunda atılmış önemli bir adımdır. (CSTO, 2025a)

Orta Asya'yı bir Çin-Rusya rekabet alanı olarak gösteren popüler Batı anlatılarının aksine, gerçekler iki ülkenin bölgesel istikrarı güçlendirmek için birlikte çalıştığını göstermektedir. Çin'in özellikle Kuşak ve Yol Girişimi ve Dijital İpek Yolu aracılığıyla ekonomik katılımı, aşırıcılığın altında yatan köklerle mücadele için gelişimsel bir çerçeve sunarken, Rusya da CSTO aracılığıyla askeri ve stratejik liderlik sağlamaktadır.

Güvenlik servisleri arasındaki yetersiz birlikte çalışabilirlik, üye devletler arasındaki teknik kabiliyet farklılıkları ve ciddi personel eksiklikleri -ki bunlar özellikle yetersiz finanse edilen bölgesel ofislerin uzman teröre karşı mücadele uzmanlığından ve çağdaş gözetleme altyapısından yoksun olduğu Orta Asya'da ciddi boyutlardadır ve bu da kalıcı operasyonel kör noktalara neden olmaktadır- KGAÖ'nün teröre karşı etkin bir şekilde mücadele etme kabiliyetini sınırlandırmaktadır. Birleştirilmiş bir terörist izleme listesinin olmaması, sınır aşan militanların izlenmesinde güvenlik açıklarına ve boşluklara yol açan iki taraflı bilgi transferlerine güvenmeye zorlarken, uyumlu siber güvenlik çerçevelerinin ve standartlaştırılmış eğitim prosedürlerinin olmaması hibrit tehditlere karşı hassasiyeti artırmaktadır. Bu kalıcı sorunları ele almak için grup, militanları sınır ötesinde takip etmek için kilit ortaklarla yakın çalışan ve paylaşılan veri yö-

netimi yoluyla ulusal bağımsızlık gerekliliği ile tehdit analizini dengeleyen bir Ortak Analitik Merkez kurmalıdır. Kısa vadeli operasyonel boşlukları eş zamanlı olarak kapatacak ve değişen asimetrik tehditlere karşı uzun vadeli kurumsal dayanıklılığı güçlendirecek kapsamlı bir strateji, bağlama özgü kapasite geliştirme için bölgesel eğitim merkezleri kurmayı, radikalleşmeye karşı önleyici tedbirleri uygulamaya koymayı ve ulusal yetki alanlarını dikkate alan kademe-yasal uyumlaştırma için çalışmayı içerir.

Asimetrik savaş ve drone savaş gibi çağdaş silahların kullanıldığı operasyonlar konusunda uzmanlaşmış teröre karşı mücadele birimleri ile KGAÖ, hibrit tehditlere karşı koymak için KSOR'un modernizasyonunu hızlandırmalıdır. Böylece bu silahların hem terör örgütleri hem de tam teşekküllü ordular tarafından giderek daha fazla kullanılması önüne geçilmiş olacaktır. Birlikte çalışabilirliği ve barışı koruma kabiliyetlerini korurken, bu modernizasyon üye ülkelerin denenmiş ve doğru sistemlerini, özellikle de Rusya'nın son operasyonel deneyimini içermelidir. KGAÖ güvenlik ortamında hızlı konuşlanmaya hazır olmayı sağlamak için standartlaştırılmış eğitim, arazi izleme, insansız hava aracı saldırılarına karşı tesislerin savunulması ve düşmana karşı hassas saldırılar gibi çağdaş hibrit savaş durumlarını dikkate almalıdır.

Orta Asya'yı bir Çin-Rusya rekabet alanı olarak gösteren popüler Batı anlatılarının aksine, gerçekler iki ülkenin bölgesel istikrarı güçlendirmek için birlikte çalıştığını göstermektedir. Çin'in özellikle Kuşak ve Yol Girişimi ve Dijital İpek Yolu aracılığıyla ekonomik katılımı, aşırıılığın altında yatan köklerle mücadele için gelişimsel bir çerçeve sunarken, Rusya da CSTO aracılığıyla askeri ve stratejik liderlik sağlamaktadır. Bölgesel güvenlik koordinasyonunun güçlendirilmesi, ŞİÖ ve KGAÖ'nün güçlü yönlerini birleştirerek, iki örgüt arasında daha derin kurumsal entegrasyonu teşvik ederek ve özellikle Çin'in kay-

da değer adımlar attığı güvenlik teknolojisi alanında aralarındaki işbirliğini genişleterek sağlanabilir. Ayrıca, Çin ve Rusya'nın Afganistan'ın ekonomik toparlanmasına yardımcı olmak ve Taliban'ın teröre karşı mücadele becerilerini desteklemek için birlikte çalışması bölgesel istikrarı güçlendirebilir. Suriye'deki terör ağlarının yükselişi ve Afganistan'a giren yabancı savaşçıların sayısındaki artışla birlikte Çin, Rusya ve Orta Asya'nın güvenliği için tehdit oluşturan bu girişimler özellikle önemlidir.

Son olarak, yoksulluk, genç işsizliği, zorunlu göç ve yetersiz eğitim fırsatları Orta Asya'da KGAÖ üyesi devletler için radikalleşmenin başlıca nedenleri olmaya devam etmektedir. Aşırıılıkçı fikirler, özellikle kırsal kesimlerdeki gençler arasında bu sosyoekonomik faktörler tarafından beslenmektedir. Altta yatan bu sorunlar ele alınmadığı takdirde teröre karşı mücadele yöntemleri tepkisel olma riskini taşır. Ayrıca, KGAÖ'nün aşırıılıkla mücadele etme ve cihatçı ağlara karşı toplumsal direnci güçlendirme çabaları, şeffaflık eksikliği, kopuk iletişim ve zayıf sivil toplum katılımından kaynaklanan düşük kamu meşruiyeti nedeniyle zayıflamıştır.

Rusya'nın uzun vadeli kalkınma yardımlarını güvenlik liderliği ile birleştirmek gibi stratejik bir yükümlülüğü vardır. Rusya, özellikle reel sektöre yapacağı yatırımlarla üye ülkelerde ekonomik fırsatlar yaratarak risk altındaki insanların aşırıılık yanlısı gruplara katılmaya daha az yatkın hale gelmelerine yardımcı olabilir. KGAÖ'nün operasyonel güvenilirliğini artırmanın yanı sıra, askeri caydırıcılığı sosyoekonomik istikrarla birleştiren daha kapsamlı bir güvenlik modeline yönelmek, bölgenin uluslararası terörist gruplardan gelen maddi ve ideolojik tehditlere karşı direncini artıracaktır. Bu anlamda, Rusya'nın kalkınma odaklı güvenlik çerçevelerini desteklemeye devam etmesi halinde, KGAÖ reaktif bir askeri bloktan ziyade bölgesel istikrarın proaktif bir garantörü haline gelebilir. 🌸

Kaynakça

- Akorda. (2020). *On the Concept of the Foreign Policy of the Republic of Kazakhstan for 2020-2030*. «Akorda» Presidential Palace. Retrieved January 14 from https://www.akorda.kz/en/legal_acts/decrees/on-the-concept-of-the-foreign-policy-of-the-republic-of-kazakhstan-for-2020-2030
- Bifolchi, G. (2025). *Tajik Taliban Commanders Arrested in Afghanistan Underline the Movement's Internal Frictions*. Special Eurasia. Retrieved April 29 from <https://www.specialeurasia.com/2025/04/15/tajik-taliban-afghanistan/>
- Buzan, B., & Waever, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security* (Vol. 91). Cambridge University Press.
- Caballero, L. (2024). <https://theconversation.com/how-moscow-terror-attack-fits-isis-k-strategy-to-widen-agenda-take-fight-to-its-perceived-enemies-226469>
- CIS Assembly. (2009). МОДЕЛЬНЫЙ ЗАКОН “О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ТЕРРОРИЗМУ” CIS Anti-Terrorism Center. Retrieved January 14 from <https://www.cisatc.org/1289/9115/135/9126/9129/249>
- Collins, K. (2007). Ideas, networks, and Islamist movements: Evidence from Central Asia and the Caucasus. *World Politics*, 60(1), 64-96.
- CSTO. (2001). *The collective forces of the rapid deployment of the Central Asian collective security region*. CSTO. Retrieved January 14 from <https://jscsto.odkb-csto.org/en/voennaya-sostavlyauschaya-odkb/ksbrtsar.php>
- CSTO. (2002). *Charter of the Collective Security Treaty Organization, dated October 07, 2002*. CSTO. Retrieved January 14 from https://en.odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti/#loaded
- CSTO. (2004). *Historical Background* CSTO. Retrieved January 14 from <https://jscsto.odkb-csto.org/en/istoricheskaya-spravka/>
- CSTO. (2005). *MATERIAL FOR PRESENTATION OF THE STATUSES OF THE CSTO PARTNER AND OBSERVER UNDER THE CSTO*. CSTO. Retrieved January 14 from <https://en.odkb-csto.org/institute/>
- CSTO. (2009). *The CSTO Collective Rapid Reaction Forces*. CSTO. Retrieved January 14 from <https://jscsto.odkb-csto.org/en/voennaya-sostavlyauschaya-odkb/ksorodkb.php>
- CSTO. (2016). *Collective Security Strategy until 2025*. CSTO. Retrieved January 14 from <https://en.odkb-csto.org/session/2016/session2016/>
- CSTO. (2017). *The CSTO “Combat Brotherhood 2017” joint operational and strategic exercise will be held in Russia, Armenia, Kazakhstan, and Tajikistan from October 3 to November 20, 2017*. CSTO. Retrieved January 17 from https://en.odkb-csto.org/training/CSTO_collective_forces/sovместное_оперативно_стратегическое_учение_odkb_boevoe_bratstvo_2017_proydet_na_territorii_rossii-10345/#loaded
- CSTO. (2021). *The CSTO trainings “Echelon-2021,” “Search-2021,” and “Interaction-2021” started in the Republic of Tajikistan*. CSTO. Retrieved January 17 from https://en.odkb-csto.org/training/trainings_interaction/v-respublike-tadzhikistan-nachalis-ucheniya-odkb-eshelon-2021-poisk-2021-i-vzaimodeystvie-2021/#loaded
- CSTO. (2024a). *The active phase of the CSTO trainings “Interaction-2024,” “Search-2024,” and “Echelon-2024” was completed in the Kyrgyz Republic*. CSTO. Retrieved January 17 from https://en.odkb-csto.org/news/news_odkb/v-kyrgyzstane-zavershilas-aktivnaya-faza-ucheniya-odkb-vzaimodeystvie-2024-poisk-2024-eselon-2024/#loaded
- CSTO. (2024b). *The CSTO CSC session was held in Astana*. CSTO. Retrieved March 3 from https://en.odkb-csto.org/news/news_odkb/v-astane-sostoyalas-sessiya-skb-odkb/#loaded
- CSTO. (2024c). *“Indestructible Brotherhood-2024”: The CSTO Collective Peacekeeping Forces began the active phase of the training in the Republic of Kazakhstan*. CSTO. Retrieved January 17 from https://en.odkb-csto.org/news/news_odkb/nerushimoe-bratstvo-2024-kollektivnye-mirotvorcheskije-sily-odkb-pristupili-k-aktivnoy-faze-ucheniya-/#loaded
- CSTO. (2025a). *The CSTO and the “Cyberus” Foundation will work to improve the security of the organization's member states in cyberspace*. CSTO. Retrieved May 1 from https://en.odkb-csto.org/news/news_odkb/i-fond-sayberus-zaymutsya-povysheniem-zashchishchennosti-gosudarstv-chlenov-organizatsii-v-kibe/#loaded
- CSTO. (2025b). *The CSTO is holding a strategic command-staff training*. CSTO. Retrieved March 25 from https://en.odkb-csto.org/news/news_odkb/v-odkb-provoditsya-strategicheskaya-komandno-shtabnaya-trenirovka/#loaded
- CSTO PA. (2022). *Vladimir Putin: Kyrgyzstan and Tajikistan are our close allies*. CSTO Parliamentary Assembly. Retrieved March 3 from <https://pacsto.org/events/vladimir-putin-kyrgyzstan-i-tadzhikistan-nashi>
- Haghighyehi, M. (1996). *Islam and Politics in Central Asia*. St. Martin's Press. <https://books.google.nl/books?id=NmP04VU0N2cC>
- IAIS. (2024). *Central Asia Media Monitoring on Radicalism and Terrorism Issues*. Center for Afghanistan and South Asian Studies. <https://iais.uz/en/outputnew/central-asia-media-monitoring-on-radicalism-and-terrorism-issues>
- Imankulov, M. (2025). *Up to 20,000 militants join Syria's police and security forces—Kyrgyz Security Council*. TASS. Retrieved March 8 from <https://tass.com/defense/1918961>
- Khalid, A. (2007). *Islam after communism: religion and politics in Central Asia*. Univ. of California Press.
- Knyazev, A. (2024). *Afghanistan and Regional Security: Scenarios for the Future*. RIAC Retrieved January 8 from <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/afghanistan-and-regional-security-scenarios-for-the-future/>
- KR, M. (2019). *Concept of Foreign Policy of the Kyrgyz Republic*. Ministry of Justice of the Kyrgyz Republic. Retrieved January 14 from <https://cbd.minjust.gov.kg/430045/edition/949067/ru>
- Kucera, J. (2022). *CSTO agrees to intervene in Kazakhstan unrest*. Eurasianet. Retrieved January 17 from <https://eurasianet.org/csto-agrees-to-intervene-in-kazakhstan-unrest>
- Makhmudov, R., Rakhimov, A., & Umarov, A. (2023). *The current state of participation of Central Asian nationals in the activities of terrorist organizations in Afghanistan*. The Institute for Advanced International Studies. Retrieved January 12 from <https://www.iais.uz/en/outputnew/sovremennoe-sostoyanie-uchastiya-grazhdan-stran-tsentralnoy-azii-v-deyatelnosti-terroristicheskikh-organizatsiy-v-afganistane>
- Meijer, R. (2009). *Global Salafism*. London: Hurst and Company.
- MFA Russia. (2016). *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 2016*. Voltaire Network. Retrieved January 14 from <https://www.voltairenet.org/article202038.html>
- MFA Russia. (2023). *The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*. MFA Russia. Retrieved January 14 from https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/
- MFA Tajikistan. (2015). *Concept of the Foreign Policy of the Republic of Tajikistan*. MFA Tajikistan. Retrieved January 14 from <https://mfa.tj/en/main/view/988/concept-of-the-foreign-policy-of-the-republic-of-tajikistan#:~:text=Based%20on%20expansion%20of%20important,independence%20of%20any%20state%2C%20creation>
- Muraviev, A. D. (2022). *Russia's Views on and Initial Responses to the 2021 Strategic Retake of Afghanistan by the Taliban*. *Journal of Asian Security and International Affairs*, 9(3), 424-445.

- Olcott, M. B. (2007). Roots of Radical Islam in Central Asia.
- Omelicheva, M. (2013). Terrorism in Central Asia. *Education About Asia*, 18(3).
- Orda. (2025). Syria Reportedly Appoints Tajik National to Military Leadership. Orda. Retrieved March 1 from <https://en.orda.kz/syria-reportedly-appoints-tajik-national-to-military-leadership-4419/>
- Orofino, E. (2021). Hizb ut-Tahrir: Revisiting Its Origin, Ideology, and Method. In *Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives* (pp. 1271-1291). Springer.
- Pannier, B. (2024). *Tajikistan's Afghan Conundrum*. Foreign Policy Research Institute. Retrieved January 12 from <https://www.fpri.org/article/2024/11/tajikistans-afghan-conundrum/>
- Rauf, S. (2020). Prospects of CSTO and SCO in regional politics of Central Asia. *International Journal of Politics and Security*, 2(4 (Çin Özel Sayısı)), 30-50.
- RBC. (2023). Путин рассказал об операции «Наемник». RBC. Retrieved January 17 from <https://www.rbc.ru/politics/23/11/2023/655f474e9a79475aaf57ad9a>
- Ro'i, Y. (2000). *Islam in the Soviet Union: From the Second World War to Gorbachev*. Columbia University Press.
- Safranchuk, I., & Makhmudov, R. (2024). Contemporary Islamic Radicalism in Central Asia: Genesis and History of Development. *Politics and Religion Journal*, 18(2), 243-267.
- SCO & CSTO. (2007). *The memorandum of understanding between the Secretariat of the Collective Security Treaty Organization and the Secretariat of the Shanghai Cooperation Organization*. CIS Legislation Retrieved January 14 from <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=46847>
- SCORATS. (2025). Могут ли граждане из стран Центральной Азии, находящиеся в Сирии, представлять новую региональную угрозу? SCORATS. Retrieved March 1 from https://ecrats.org/ru/security_situation/analysis/14675/
- Sharipova, D., & Beissebayev, S. (2023). Causes of violent extremism in Central Asia: The case of Kazakhstan. *Studies in Conflict & Terrorism*, 46(9), 1702-1724.
- Soliev, N. (2019). Central Asia: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 11(1), 65-70.
- Soliev, N. (2020). CENTRAL ASIA. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 12(1), 70-76.
- Sputnik. (2022). В ОДКБ до сих пор не составлен единый перечень террористических организаций – Рахмон. Sputnik. Retrieved January 14 from <https://am.sputniknews.ru/20220110/v-odkb-dosikh-por-ne-sostavlenn-edinyy-perechen-terroristicheskikh-organizatsiy--rakhmon-37345115.html>
- Strachota, K. (2024). Islamic State-Khorasan: global jihad's new front.
- Umarov, T. (2024). Moscow Terror Attack Spotlights Russia-Tajikistan Ties. Carnegie Russia Eurasia Center. Retrieved January 10 from <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2024/03/moscow-terror-attack-spotlights-russia-tajikistan-ties?lang=en>
- Xinhua. (2025). Kyrgyzstan, Tajikistan sign final protocol on delimitation of state border. Xinhua. Retrieved March 3 from <https://english.news.cn/asiapacific/20250222/25e1361ec7a94367b04a0dd526b6f0d2/c.html>
- Zelin, A. Y. (2023). *The Age of Political Jihadism: A Study of Hayat Tahrir Al-Sham*. Rowman & Littlefield.
- Антон Мардашов, & Семенов, К. (2024). Новая власть Сирии: сильные и слабые стороны. Российский совет по международным делам. Retrieved March 3 from <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/novaya-vlast-sirii-silnye-i-slabye-storonny/>
- Бабаджанов, Б. (2010). Исламское движение Узбекистана: джихад как идеология «Изгоев. Россия и мусульманский мир(3), 105-124.
- Белоглазов, А. В.. (2024). Деятельность Организации Договора о коллективной безопасности в Центральной Азии (2002–2022). Россия и мир: научный диалог(4), 190-203.
- Ведомости. (2016). ОДКБ утвердила единый список террористических организаций. Ведомости. Retrieved January 14 from <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2016/10/14/661016-odkb-utverdila-spisok-terroristicheskikh-organizatsii>
- Ведомости. (2024). ФСБ задержала 49 участников террористической сети «Катиба Таухид валь-Джихад». Ведомости. Retrieved January 12 from <https://www.vedomosti.ru/society/news/2024/02/26/1022137-zaderzhani-49-uchastnikov-terroristicheskoi-seti>
- Гонтарь, С. М. (2015). Роль руководства Российской Федерации в развитии внешнеполитического сотрудничества Организации Договора о коллективной безопасности. Историческая и социально-образовательная мысль, 7(5-2), 36-42.
- Дорохина, К. М. (2018). Анализ стратегии организации Договора о коллективной безопасности в сфере противодействия терроризму. Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки(5), 62-77.
- Егоров, Э. В. (2014). Исламский радикализм в Центральной Азии: Хи́зб ут-Тахрир и исламское движение Узбекистана. Среднерусский вестник общественных наук(3 (33)), 188-193.
- Казанцев, А. А. (2016). Проблема роста исламского радикализма в странах Центральной Азии. Международная аналитика(3), 97-111.
- Прохватиллов, В. (2023). Почему в Казахстане поднимают голову салафиты? Eurasiatoday. Retrieved January 8 from <https://eurasiatoday.ru/pochemu-v-kazahstane-podnimayut-golovu-salafity/>
- Семенов, К. (2025). Боевики из постсоветского пространства в Сирии: угрозы и проблемы дерадикализации. Российский совет по международным делам. Retrieved March 3 from <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/boeviki-iz-postsovetnskogo-prostranstva-v-sirii-ugrozy-i-problemy-deradikalizatsii/>
- Серенко, А. (2024). В Центральной Азии исламисты начинают “антикитайский джихад”. Независимая газета. Retrieved January 10 from https://www.ng.ru/kartblansh/2024-11-24/3_9141_kb.html
- Серенко, А. (2025). Ветераны «сирийского джихада» перебираются в Афганистан. Независимая газета. Retrieved April 30 from https://www.ng.ru/kartblansh/2025-04-14/3_9234_kb.html
- Соловова, Т. (2024). Брат террориста Мирзоева**, расстрелявшего людей в «Крокус», был связан с ИГИЛ*. 2025. <https://www.nsk.kp.ru/daily/27585/4912096/>
- Суринаская, Я., & Лакстыгал, И. (2025). Что означает приостановка запрета деятельности «Талибана» в России. Ведомости. Retrieved April 28 from <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2025/04/18/1105151-chto-oznachaet-priostanovka-zapreta-deyatelnosti-talibana-v-rossii>
- Тюков, К. (2024). Ребрендинг террористических групп в Сирии — история и современные тенденции. Institute for Political Studies at the T. Usualiev Foundation. Retrieved March 1 from <https://usualiev-institute.org/2024/07/05/%D1%80%D0%B5%D0%B1%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B3-%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%80%D0%B%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%>

Pakistan'da Çin-Pakistan Ekonomik Koridorunun Toplumsal Kabulü

SHARMISTHA HAZRA *

(Sorumlu Yazar) Doktora Adayı
Pandit Deendayal Enerji Üniversitesi,
Gandhinagar, Gujarat, Hindistan

NEHA MANHAS**

Doktora Adayı
Pandit Deendayal Enerji Üniversitesi,
Gandhinagar, Gujarat, Hindistan

**Sharmistha Hazra, Gandhinagar, Gujarat, Hindistan'daki Pandit Deendayal Enerji Üniversitesi, Liberal Çalışmalar Okulu, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında doktora adayıdır.*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3533-1857>

e-posta: sharmisthahazra08@gmail.com

***Neha Manhas Gandhinagar, Gujarat, Hindistan'daki Pandit Deendayal Enerji Üniversitesi, Liberal Çalışmalar Okulu, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında doktora adayıdır.*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5870-3761>

e-posta: Neha.mphd20@sls.pdpu.ac.in

Geliş Tarihi: 01.05.2025

Kabul Tarihi: 20.06.2025

Atıf: Atıf: Hazra, S. & Manhas, N. (2025). Pakistan'da Çin-Pakistan Ekonomik Koridorunun Toplumsal Kabulü. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 6(4), 409-430.

ÖZ

Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), Çin ve Pakistan arasında ekonomik kalkınmayı ve bağlantılılığı teşvik edecek büyük bir proje olarak öne çıkmaktadır. Ancak, iddialı hedeflerine rağmen, etnik ayrılıkçı hareketler nedeniyle CPEC'in Pakistan'da toplumsal kabul edilebilirliği karmaşık ve çok boyutlu bir mesele olmaya devam etmektedir. Bu çalışma, Belucistan ve Gilgit-Baltistan, çevresel kaygılar, arazi kamulaştırmaları ve işsizlikle ilgili olanlar dahil olmak üzere, halkın CPEC'in bazı yönlerine desteğini etkileyen çeşitli unsurları incelemiştir. Bu makale, Pakistan toplumunun çeşitli kesimlerinde Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'na (CPEC) ilişkin algıları etkileyen faktörleri açıklamayı amaçlamaktadır. Makale, etnik ayrılıkçıların Pakistan'ın ana akım toplumuna entegre edilmesinin CPEC'in başarısı için çok önemli olduğu sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin, CPEC, etnik hareketler, Pakistan, sosyal kabul.

Social Acceptance of the China-Pakistan Economic Corridor in Pakistan

ABSTRACT

The China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) is a monumental project that will foster economic development and connectivity between China and Pakistan. However, despite its ambitious goals, the social acceptability of the CPEC in Pakistan remains a complicated and multidimensional issue because of ethnic separatist movements. This study has examined several elements that affect the public's support for aspects of the CPEC, including those related to Balochistan and Gilgit-Baltistan, environmental concerns, land acquisition, and unemployment. This article aims to explain the factors that influence perceptions of the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) across various sectors of Pakistani society. The article concludes that integrating ethnic separatists into Pakistan's mainstream society is crucial for the success of CPEC.

Keywords: China, CPEC, ethnic movements, Pakistan, social acceptance.

Giriş

ÇİN'İN 2013 YILINDA BAŞLATTIĞI KUŞAK ve Yol Girişimi (KYG), modern tarihin en iddialı altyapı ve ekonomik kalkınma projelerinden biri olarak ortaya çıktı ve bir oyun değiştirici olarak görülüyor. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Orta Asya ziyareti sırasında KYG'yi ilan etti. Proje, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (SREB) ve 21. yüzyıl Deniz İpek Yolu'nu (MSR) ortaklaşa inşa etmeyi amaçlamaktadır. KYG'nin bir parçası olan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) anlaşması 2013 yılında imzalanmış ve proje 2015 yılında Xi Jinping'in Pakistan ziyareti sırasında başlatılmıştır (The Guardian, 2015). CPEC, Çin ve Pakistan arasındaki bağlanabilirliği, ticareti ve ekonomik işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. 62 milyar dolarlık (Haider, 2023) CPEC, Pakistan'ın Umman Denizi'ndeki stratejik Gwadar limanını Çin'in batısındaki Sinciang Özerk bölgesine bağlayan yollar, boru hatları, demiryolları ve enerji projelerinden oluşan bir ağıdır.

Bu proje hem Pakistan hem de Çin hükümetleri tarafından onaylanmıştır ve Pakistan'ın 2025 Vizyonu ile örtüşmektedir. Pakistan, dengeli bölgesel kalkınmayı sağlarken, vatandaşların refahını artırıp barış ve istikrarı teşvik ederken, yeni sanayi kümeleri aracılığıyla sanayi kapasitesini artırarak demografik ve doğal kaynaklarından yararlanmayı hedeflemektedir. Proje, "güzergah üzerindeki bölgelerde sosyo-ekonomik kalkınma, refah ve güvenliği" hedeflemiştir (Pakistan Ministry of Planning and Development and Special Initiatives, t.y.). Yeni hedefine rağmen CPEC'in bir borç tuzağına dönüşme potansiyeli (Haqqani, 2020) ve yerel toplulukların direnişiyle ilgili zaman zaman eleştiriler ortaya çıkmıştır. CPEC'in uygulanması, birçoğu Pa-

kistan'ın iç etnik farklılıklarından kaynaklanan çeşitli engellerle karşılaşmıştır. Haberler Beluç halkının CPEC ile ilgili hayal kırıklığını bildirmektedir. Bu hayal kırıklığı birçok kez hem silahlı isyan hem de şiddet içermeyen protestolarla kendini göstermiştir. Bu çerçevede araştırma, Pakistan'daki sıradan insanların CPEC'i ne ölçüde kabul ettiğini incelemektedir.

Bu çalışma için Sosyal Kabul Teorisi teorik temel olarak kullanılmıştır. Wüstenhagen ve diğerleri (2007) tarafından ortaya atılan Sosyal Kabul Teorisi, büyük ölçekli projelere yönelik kamu tutumlarını analiz etmek için faydalı bir çerçeve sunmaktadır. Teori, sosyal, siyasi ve toplumsal desteğin sürdürülebilir kalkınmanın başarılı bir şekilde benimsenmesini nasıl etkilediğini incelemektedir. Teori, kabulü birbiriyle ilişkili üç boyuta ayırır: Sosyo-politik kabul, toplum kabulü ve piyasa kabulü. Bu boyutların her biri, Pakistan'da CPEC'e yönelik değişen destek veya muhalefet düzeylerini anlamak için uygulanabilir.

CPEC bağlamında sosyo-politik kabul, Pakistan hükümetinin tutumunu, siyasi muhalefeti ve projeyi çevreleyen medya anlatısını ifade etmektedir. Yüksek düzeyde bir siyasi destek projenin meşruiyetini artırabilir, ancak her zaman tabanda kabul görmesini garanti etmez. Özellikle Lahor gibi kentsel bölgelerdeki pek çok Pakistanlı CPEC'i refah için bir katalizör olarak görmektedir. Turuncu Hat Metrosu ve kronik elektrik kesintileriyle mücadele eden enerji santralleri gibi projeler günlük yaşamı ve hareketliliği iyileştirdi. Bu somut kazanımlar toplumda yankı uyandırıyor ve ekonomik iyileşme umudunu besliyor. Ancak Gwadar limanı, bölge sakinlerinin haklarının ihmal edildiğini düşünmeleri nedeniyle ciddi protestolara sahne olmaktadır (Notezai, 2024).

Toplumsal kabul, Belucistan, Gilgit-Baltistan ve Gwadar'da olduğu gibi CPEC girişimlerinden doğrudan etkilenen yerel nüfusa odaklanmaktadır. Toplumsal algılar, projenin geçim kaynaklarını, kaynaklara erişimlerini, yerinden edilme risklerini ve iş veya kalkınma faydalarının mevcudiyetini nasıl etkilediğine göre şekillenir. Bu topluluklarla anlamlı bir etkileşimin olmaması, daha geniş ulusal anlatı destekleyici olsa bile direnişe veya şüphecilğe yol açabilir.

Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), Pakistan'ı Çin, Orta Asya ve Orta Doğu arasında bir ticaret kanalı olarak konumlandırarak hem ihracatçıları hem de ithalatçıları heyecanlandırıyor.

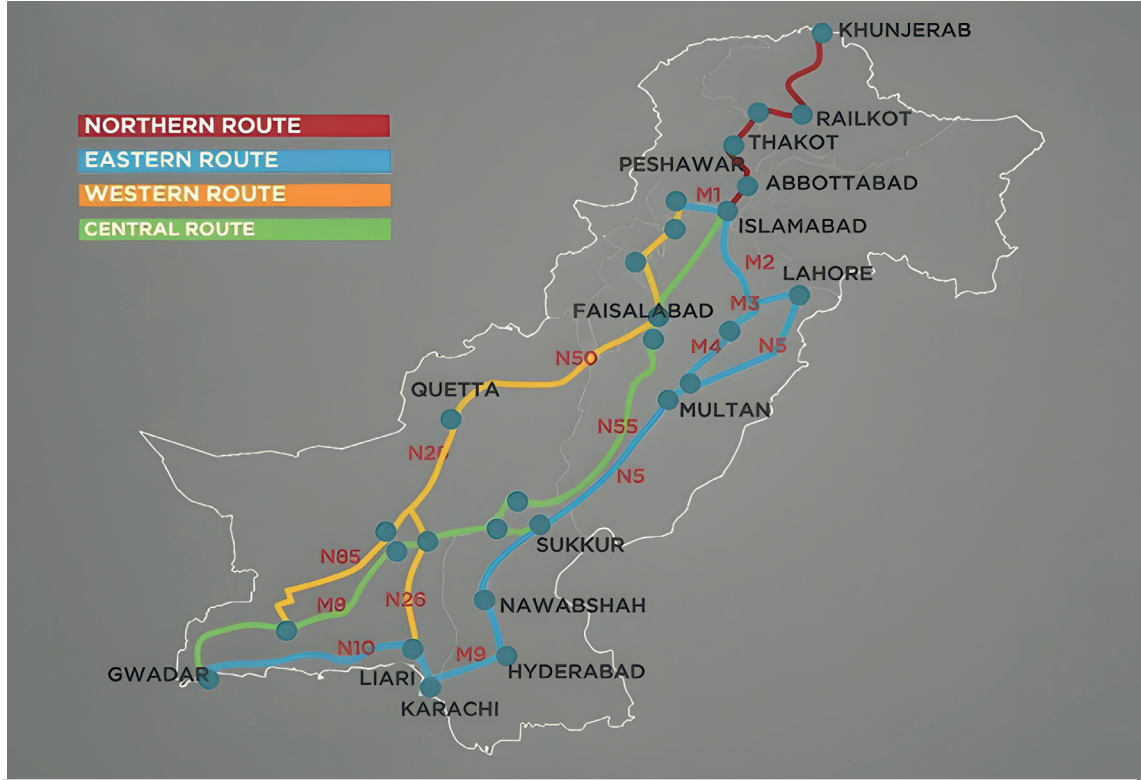
Pazar kabulü, işletmelerin, yatırımcıların ve ekonomik paydaşların CPEC'i kârlılık, istikrar ve uzun vadeli uygulanabilirlik açısından nasıl gördüklerini içerir. Özel sektörün özellikle lojistik, imalat ve enerji alanlarındaki olumlu beklentileri daha fazla yatırım yapılmasını ve ekonomik entegrasyonu teşvik edebilir. Ancak CPEC ile ilgili operasyonların şeffaflığı ve yönetişimi de piyasa güvenini etkilemektedir. CPEC'in karayolları, demiryolları ve limanlara yaptığı yatırımlar Pakistan'ın ekonomik görünümünü iyileştirerek piyasadaki iyimserliği artırdı. Multan-Sukkur Otoyolu ve Gwadar Limanı gibi projeler lojistiği kolaylaştırarak ticaret ve taşımacılık alanındaki işletmelerin maliyetlerini azalttı. Pakistan'ın şebekesine binlerce megavatlık katkı sağlayan enerji projeleri, elektrik kesintilerini hafifleterek

imalat ve perakende gibi sektörler için daha güvenilir bir ortam yarattı.

Bu istikrar yerel firmaları faaliyetlerini genişletmeye teşvik etmiştir. Allama Iqbal Sanayi Şehri gibi Özel Ekonomik Bölgeler (SEZ), vergi teşvikleri ve modern tesisler sunarak gelişmiş bağlantılardan faydalanmak isteyen hem Pakistanlı hem de yabancı şirketleri cezbetmektedir. CPEC, Pakistan'ı Çin, Orta Asya ve Orta Doğu arasında bir ticaret kanalı olarak konumlandırarak hem ihracatçıları hem de ithalatçıları heyecanlandırıyor. Koridor, malların transit geçiş sürelerini kısaltarak Pakistan'ın tarım ve tekstil gibi sektörlerdeki rekabet gücünü artırıyor. Pakistan'da yönetim değişikliklerinin damgasını vurduğu siyasi dalgalanmalar yatırımcılar için belirsizlik yaratıyor. Özellikle Belucistan'da CPEC projelerini hedef alan güvenlik olayları, piyasanın katılımını caydıran aksaklık korkularını artırıyor. CPEC'in Pencap ve Sind'e odaklanması, bölgesel kayırmacılık algısı yaratarak Belucistan ve Khyber Pakhtunkhwa'daki işletmeleri yabancılaştırıyor. Bu bölgelerdeki şirketler kendilerini koridorun ekonomik faydalarından kopuk hissetmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler CPEC projelerine hakim olan büyük oyuncularla rekabet etmekte zorlanmakta, bu da pazarın kapsayıcılığını ve hevesini azaltmaktadır (Kanwal vd., 2019).

Bu teoremin CPEC bağlamına uygulanması, kabulün tekil bir olgu değil, katmanlı bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. CPEC'in Pakistan'da tam anlamıyla kabul görmesi için sadece siyasi kurumların ve piyasaların değil, aynı zamanda doğrudan etkilediği toplulukların da güvenini kazanması gerekmektedir. Yerel kaygıların ele alınması, kapsayıcı kalkınmanın sağlanması ve şeffaflığın sürdürülmesi, sürdürülebilir toplumsal kabulün inşa edilmesi için elzemdir.

Şekil 1. CPEC'in üç rotası

Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru rotaları (Şekil: Ministry of Planning, Development and Reform of Pakistan, t.y.).

Araştırma için nitel bir yöntem kullanmıştır. Bu çalışma, Pakistan'da CPEC'in pazar ve sosyal kabulünü araştırmak için ikincil veri analizine dayanmaktadır. Hem nitel hem de nicel veriler, hükümet raporları, politika belgeleri, akademik dergiler, bağımsız düşünce kuruluşları, haber kaleleri ve CPEC ve Pakistan Planlama, Kalkınma ve Özel Girişimler Bakanlığı ile ilgili resmi web siteleri dahil olmak üzere çeşitli güvenilir ve ilgili ikincil kaynaklardan toplanmıştır.

CPEC projesi Pakistan'da Batı rotası, Orta rota ve Doğu rotası olmak üzere üç rotaya ayrılmıştır (Şekil 1) (Ashraf, 2015). Çin'deki Sincan'dan başlayıp Brahma Bahtar Kavşağı'na (Attock) kadar uzanmakta ve burada batı rotasını izleyerek Dera İsmail Han, Zhob, Qila Saifullah, Quetta, Ka-

lat, Panjgur ve Turbat'ı da içine alarak Gwadar'a ulaşmaktadır. Yaklaşık 2463 km uzunluğundadır ve Pakistan'ın Belucistan, Khyber Pakhtunkhwa gibi daha az gelişmiş bölgelerinden geçmektedir (Gulyás, 2016). Çin-Pakistan işbirliği kapsamında Sahiwal Kömür Yakıtlı Enerji Santrali, China Hub Kömür Enerji Projesi, Hub Balochistan, Engro Powergen Thar (EPTL), KKH Faz 2 (Havelian-Thakot Bölümü), Peshawar Karachi Otoyolu (Multan-Sukkur bölümü), Gwadar Akıllı Liman Şehri Master Planı, Turuncu Hat Metro su (Lahor), Liman ve Serbest Bölgenin Geliştirilmesi gibi birçok proje tamamlanmıştır; diğer birçok proje devam etmekte ve birçoğu da planlanmaktadır.

Projenin Orta Rotası Burhan'dan başlayıp

Pindigheb, Rajanpur, Khuzdar, Basima ve Hoshab'dan geçerek Gwadar limanında sona ermektedir. 1.633 km'lik uzunluğuyla bu rota, iki rotanın en kısasıdır (Gulyás, 2016). Bu üç rotadan sonuncusu ve en önemlisi Doğu rotasıdır. Toplam uzunluğu 2.686 km olan CPEC'in Doğu Rotası Khunjerab'dan başlayıp Burhan, Faisalabad, Multan, Khuzdar ve Basima üzerinden geçerek Gwadar'da son bulmaktadır. Khunjerab'dan Burhan'a yaklaşık 793 km uzanan Doğu rotasının önemli bir kısmı Batı ve Orta rotalar tarafından paylaşılmaktadır (Gulyás, 2016). Doğu rotası Pakistan'ın gelişmiş bölgelerini kapsamaktadır. Mayıs 2015'te Islamabad'da düzenlenen Tüm Partiler Konferansı'nda (APC) dönemin Pakistan Başbakanı Navaz Şerif batı rotasına öncelik verileceğini söylemiştir (Haider, 2015). Ancak hükümet daha sonra, halihazırda mevcut olan altyapı ve bölgede hakim olan istikrarlı güvenlik koşulları nedeniyle doğu güzergahına öncelik verileceğini belirtmiştir (Mengal, 2016).

Mayıs 2015'te Islamabad'da düzenlenen Tüm Partiler Konferansı'nda dönemin Pakistan Başbakanı Navaz Şerif batı rotasına öncelik verileceğini söylemiştir. Ancak hükümet daha sonra, halihazırda mevcut olan altyapı ve bölgede hakim olan istikrarlı güvenlik koşulları nedeniyle doğu güzergahına öncelik verileceğini belirtmiştir.

Belirli güzergahlara öncelik verilmesi, Belucistan ve Khyber Pakhtunkhwa bölgelerinde projeye

karşı yapılan protestoların katalizörü olmuş gibi görünüyor. Önceki plana göre Belucistan ve Khyber Pakhtunkhwa'nın projeden daha fazla fayda sağlaması bekleniyordu. Ancak, Doğu güzergahına öncelik verilerek, zaten zengin olan Pencap ve Sind eyaletleri ile başkent Islamabad bölgesi, şimdi faydaların çoğunu elde etmeye hazırlanıyor. Sonuç olarak, Belucistan ve Khyber Pakhtunkhwa beklenen faydaları kaybetti ve Pakistan hükümetinin eylemleri nedeniyle kalkınma ve üstün olanaklara erişim beklentilerinin engellenmesi gibi acı bir gerçeğe karşı karşıya kaldı. Faydaların bu şekilde yeniden dağıtılması ve yer değiştirmesi, iller arasında uzun süredir devam eden şikayetleri daha da şiddetlendirmiş ve aralarındaki gerilimi tırmandırarak projeye karşı muhalefetin, seslerin ve direnişin yükselmesine yol açmıştır.

Belucistan'ın kaynakları ve coğrafi konumu onu CPEC bağlamında stratejik olarak önemli kılmaktadır (Bashir vd. 2019). CPEC bölgeye ekonomik faydalar sağlayabilir, ancak merkezi hükümetin geçmişteki ihmallerine benzer şekilde yerel toplulukların karar alma süreçlerinden dışlanmaya devam etmesi, Pakistan'ın yerel halkının katılımının çok sınırlı kalması nedeniyle sosyal ve siyasi zorluklara yol açabilir.

Bu proje Gilgit-Baltistan'ın militarize edilmesine ve güvenlikleştirilmesine neden olacak ve bölgede yerli nüfusun kendi topraklarında azınlık haline geleceği noktaya kadar önemli bir demografik değişim yaşanabilir. Gilgit-Baltistan'da CPEC projesine ilişkin bir şeffaflık açığı, kafa karışıklığı ve gizlilik ortamı mevcuttur. Pakistan'da CPEC projesi nedeniyle yerinden edilme korkusu, ekonomik marjinalleşme, diğer bölgelerden vasıflı işçilerin ithal edilmesi ve denize yakın bölgelerde balıkçıların denize erişiminin engellenmesi nedeniyle yerel halk arasında huzursuzluk yaşanmaktadır (Kovrig, 2018).

Büyük Ölçekli Projeler için Sosyal Kabulün Önemi

Herhangi bir büyük ölçekli projenin toplumsal kabulü, başarılı bir şekilde yürütülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Dünya Bankası'na (2017) göre, bir kalkınmanın başarılı olabilmesi için toplum üyelerinin projeden faydalanabilmesi ve projenin uygulanmasında yer alabilmesi gerekir; bu da onları kalkınma projelerinin önemli paydaşları haline getirir (Hussein & Kisimbii, 2019). Nihayetinde, bu tür projeler toplumun iyileştirilmesi için üstlenilir ve hükümet kolaylaştırıcı ve uygulayıcı olarak hareket eder. Vergi mükellefleri olarak halkın bu çabalarda kilit paydaşlar olduğunu kabul etmek zorunludur. Onların vergiler biçimindeki katkıları kalkınma girişimlerini finanse eder; dolayısıyla gerçek paydaşlar onlardır. Eğer bu projeler halk için somut faydalar sağlamazsa, direnç ve muhalefetin ortaya çıkması muhtemeldir. Bu nedenle, toplumsal kabulün ön planda tutulması, projelerin hizmet etmeyi amaçladıkları insanların ihtiyaç ve beklentileriyle uyumlu olmasını sağlayarak genel başarı ve etkinliklerine yardımcı olacak bir işbirliği ortamını teşvik eder. Bazı önemli nedenler aşağıda belirtilmiştir:

1. Sürdürülebilirlik ve Aksaksız Uygulama: Uzun vadeli sürdürülebilirlik, toplum tarafından iyi karşılanan projeler için daha olasıdır. Bir projenin lehinde olan topluluklar, projenin oluşturulması ve sürdürülmesine katılmaya daha meyillidir; bu da anlaşmazlık veya direnç olasılığını azaltır ve daha sorunsuz bir uygulama sürecini kolaylaştırır. Örneğin, Pakistan'ın yerel toplumu CPEC'i destekliyor olsaydı, bu durum projenin sorunsuz bir şekilde uygulanmasını sağlardı. CPEC projelerine yönelik saldırılar daha az olur ya da hiç olmazdı.

2. Anlaşmazlık ve Muhalefetin Azaltılması: Toplumsal kabul görmeyen projeler, etkilenen toplulukların direnişi ve protestolarıyla karşılaşabilir. Bu direnç gecikmelere, daha yüksek harcamalara ve itibar kaybına neden olabilir. Öte yandan, bir proje yaygın toplumsal desteğe sahip olduğunda anlaşmazlıklar ve direnç azalır, bu da kaynakların daha etkili bir şekilde kullanılmasını ve teslim tarihlerine uyulmasını mümkün kılar. Örneğin, özellikle Belucistan, Khyber Pakhtunkhwa ve Gilgit Baltistan'daki yerel halkın desteği, CPEC projeleri söz konusu olduğunda ana çatışma ve muhalefet alanları olduğundan çatışma olasılığını azaltacaktır.

3. Çevresel Etkinin Azaltılması: Kapsamlı çevresel değerlendirmelerin ve hafifletme stratejilerinin toplumsal kabul gören projeler için uygulanması daha olasıdır. Katılımcı topluluklar, çevre dostu seçenekleri savunmak ve planlama sürecinde olası çevresel etkilerle ilgili endişelerini dile getirmek için daha iyi bir konumdadır.

4. Yerel Topluluklar Üzerinde Olumlu Etki: Sosyal olarak kabul gören projelerin toplumlar üzerinde olumlu etkileri olması daha olasıdır. Bölge sakinleri bir projeyi desteklediğinde, istihdam fırsatlarından, iyileştirilmiş altyapıdan ve ekonomik kalkınmadan yararlanma olasılıkları artar ve bu da yaşam kalitesinin artmasına yol açar.

Direnş Cepleri

Muhalefet sesleri çoğunlukla Belucistan, Gilgit-Baltistan ve Khyber Pakhtunkhwa'daki yerel topluluklardan gelmektedir. Birçok aktivist, siyasi figür ve çevreci de mega projenin potansiyel sosyo-ekonomik ve çevresel etkilerine ilişkin endişelerini dile getirmiştir.

Belucistan Faktörü

Belucistan'ın direnişinin kökleri bağımsızlık öncesi döneme dayanmaktadır (Khan, 2010). İngiliz yönetimi sırasında bölge sömürülmüş ve kalkınma açısından sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Belucistan hareketi, Beluc halkının kendi kaderini tayin etme arayışıyla 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Kalat Hanlığı 1947'de bağımsızlığını ilan etti ancak 1948'de Pakistan tarafından ilhak edilerek direnişi ateşledi. Bunu 1948, 1950-60'lar ve 1973-77'deki isyanlar takip etti. 2000 yılından bu yana Belucistan Kurtuluş Ordusu (BLA) Pakistan kontrolüne karşı çıka-

rak çatışmaları tırmandırdı.

Pakistan'ın en büyük eyaleti olan Belucistan, güneybatıda yer almakta ve İran ve Afganistan ile sınır paylaşmaktadır. Kömür, kromit, mermer, demir cevheri, barit, sülfür, kuvarsit ve kireçtaşı Belucistan'da bulunan bol doğal kaynaklar arasındadır (Ali, t.y.). Belucistan'da farklı etnik gruplar yaşamaktadır; çoğunluğu Beluc, Peştun ve Brahui'dir. Bu bölgede 'daha fazla özerklik' talep eden isyan hareketlerini de içeren birçok sosyoekonomik sorunla karşılaşmıştır. Çin tarafından inşa edilen Gwadar Limanı Belucistan'da yer almaktadır. Gwadar, CPEC'in bir parçası ve Çin için "tacın içindeki mücevher"dir.

2024 yılında Beluci Yakjehti Komitesi'nin insan hakları konusundaki endişelerini dile getirmek üzere barışçıl bir toplantı çağrısında bulunması üzerine Gwadar'da gerginlik artmış, bu da yolların kapatılmasına, çatışmalara ve şiddet olaylarına yol açarak Beluci toplumunun hakları için protesto gösterileri düzenlemesine neden olmuştur (Hussain, 2024).

2021 yılında Belucistan'da düzenlenen bir protestoda göstericiler elektrik ve eğitime erişimin iyileştirilmesi, gereksiz kontrol noktalarının kaldırılması, temiz içme suyu, kıyı bölgelerindeki yerel balıkçıların geçim kaynaklarını yok eden 'trol mafyasına' karşı harekete geçilmesi gibi pek çok talepte bulundu.

Birçok Beluç ayrılıkçı lider ve yerel halk CPEC'e karşı çıkmaktadır. Daha önce, yasaklı Beluç Cumhuriyetçi Partisi (BRP) lideri Brahamdagh Bugti, Pakistan'ın aşırılık yanlıları ve teröristlerle mücadele etmek için ABD ve diğer Batılı ülkelerden aldığı askeri donanım ve mali desteğin Beluç halkının demokratik ve siyasi mücadelesini baltalamak için de kullanıldığını söylemiştir (Abid & Ashfaq, 2015). İnsan hakları çalışmalarıyla tanınan Lateef Johar Baloch şöyle demektedir: "Belucistan, yabancı yatırımcıların zenginliklerini ve topraklarını sömürmesini kolaylaştırmak için Pencap tarafından bir mezbahaya dönüştürüldü. Beluc gençleri, CPEC ve Gwadar Limanı da dahil olmak üzere Çin projeleri nedeniyle Keç'te acımasızca sahte karşılaşmalarda vahşice öldürüldü ve bu du-

rum sona ermelidir" (ANI, 2023). 2021 yılında Belucistan'da düzenlenen bir protestoda göstericiler elektrik ve eğitime erişimin iyileştirilmesi, gereksiz kontrol noktalarının kaldırılması, temiz içme suyu, kıyı bölgelerindeki yerel balıkçıların geçim kaynaklarını yok eden 'trol mafyasına' karşı harekete geçilmesi gibi pek çok talepte bulundu (Shah, 2022).

CPEC projesini hedef alan saldırılar arasında 2018 yılında Belucistan'ın Dalbandin kentinde Çinli bir mühendisin otobüsüne düzenlenen ve üçü Çinli olmak üzere beş kişinin hayatını kaybettiği saldırı; aynı yıl Çin konsolosluğuna düzenlenen saldırı; 2022 yılında Karaçi Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü'ne düzenlenen ve üç Çinli öğretmen ile bir Pakistanlı şoförün de aralarında bulunduğu dört kişinin hayatını kaybettiği intihar saldırısı ve Belucistan'ın Quetta kentindeki Serena oteline düzenlenen saldırı yer almaktadır (Khan & Ahmed, 2024). 2024'ün Ocak ayı ortalarında Belucistan Kurtuluş Ordusu (BLA), seçimlerden memnun olmadıkları ve Pakistan'daki siyasi partiler tarafından ihmal edildiklerini düşündükleri için seçim eğitim ofisine saldırmıştır.

Seçimlerden bir gün önce, 7 Şubat 2024 tarihinde, Belucistan eyaletinin Qila Saifullah ve Pishin bölgelerinde yirmi sekiz kişinin ölümüyle sonuçlanan iki bombalı saldırı meydana gelmiştir (Fraser & Baloch, 2024). Pakistan Barış Çalışmaları Enstitüsü (PIPS) tarafından yayımlanan bir rapora göre, Pakistan'daki başlıca terör unsurları Tehreek-e-Taliban Pakistan (TTP), Islamic State Khorasan (IS-K), Beluci Kurtuluş Ordusu (BLA), Beluci Kurtuluş Cephesi (BLF) ve Beluci Ulusal Ordusu'dur (BNA). PIPS tarafından hazırlanan anket raporu, çeşitli gruplara atfedilen saldırıların sayısını ve Çin vatandaşlarını da içeren proje çalışanları arasındaki kayıpları detaylandırmaktadır (Tablo 1).

Tabloda 2017'den 2024'e kadar Pakistan'da Çin-Pakistan Ekonomik Koridoruna (CPEC), çalışanlarına veya Çin vatandaşlarına yönelik saldırılar belgelenmekte ve her yıl saldırı, ölüm ve yaralanma sayıları detaylandırılmaktadır. 2017'de üç saldırı üç ölüm ve iki yaralanmayla sonuçlandı ve bu da CPEC projelerine karşı erken bir direnişe işaret ediyordu. Ertesi yıl, 2018'de, bir ölüm ve altı yaralanma ile sonuçlanan tek bir saldırı gerçekleşti ve bu da hedefli ancak etkili bir olay olduğunu gösteriyor. 2019'da

bir saldırı iki ölüme ve iki yaralanmaya yol açarak düzensiz şiddet örüntüsünü sürdürmüştür. 2020 yılı, muhtemelen COVID-19 salgını sırasında azalan faaliyetler nedeniyle, bir saldırının gerçekleştiği ancak can kaybının yaşanmadığı sakin bir yıl olmuştur. Ancak 2021'de büyük bir artış yaşanmış, dört saldırı 17 kişinin ölümüne ve 34 kişinin yaralanmasına yol açarak en ölümcül yıl olmuş ve muhtemelen CPEC'in önemli dönüm noktalarında militan muhalefetinin artmasından kaynaklanmıştır.

Tablo 1. CPEC'e yönelik saldırılar

Yıl	CPEC/çalışanlar/Çin vatandaşlarına yönelik saldırı sayısı	Ölüm	Yaralanma
2024	4	9	0
2023	1	2	0
2022	2	6	6
2021	4	17	34
2020	1	0	0
2019	1	2	2
2018	1	1	6
2017	3	3	2

Tablo: Hazra, S. & Manhas, N., 2025
(Kaynak: Pak Institute for Peace Studies (PIPS))

2022 yılında iki saldırı altı ölüm ve altı yaralanma ile sonuçlanmış ve güvenlik sorunlarının devam ettiğini göstermiştir. 2023 yılında keskin bir düşüş yaşanmış, bir saldırı iki ölüme yol açmış ancak yaralanma olmamıştır; bu da güvenliğin arttığını veya militan faaliyetlerinin azaldığını göstermektedir. Ancak 2024 yılında yeniden bir canlanma yaşanmış, dört saldırıda dokuz kişi hayatını kaybetmiş, ancak alışılmadık bir şekilde hiç yaralı olmamıştır; bu da muhtemelen daha hassas veya ölümcül taktiklere işaret etmektedir. Genel olarak veriler, 2021 ve 2024 yıllarında zirve yapan, muhtemelen Beluc Kurtuluş Ordusu veya Tehrik-i Taliban Pakistan gibi gruplardan, jeopolitik gerilimlerden veya CPEC'in ilerlemesinden etkilenen dalgalı militan faaliyetlerini ortaya koymaktadır. 2024'te yaralanmaların olmaması ve saldırı yerleri veya failer gibi bağlamsal ayrıntıların sınırlı olması, potansiyel veri eksikliklerini vurgulamaktadır, ancak tablo CPEC'e yönelik devam eden güvenlik risklerinin altını çizmektedir.

12 Mart 2025'te, Quetta'dan Peşaver'e dokuz vagonla 440 yolcu taşıyan Jaffar Express'in patlayıcılarla raydan çıkarılması ve Quetta'ya yaklaşık 160 kilometre uzaklıktaki Gudalar ve Piru Kunri'nin engebeli bölgeleri yakınlarındaki bir tünelde militanlar tarafından ele geçirilmesi sonucu 21 sivil ve dört paramiliter personel hayatını kaybetmiş, güvenlik güçleri ise 33 isyancıyı etkisiz hale getirmiştir (BBC, 2025). Saldırının sorumluluğunu Belucistan Kurtuluş Ordusu üstlenmiştir.

Belucistan halkı arasında çeşitli nedenlerle CPEC'e karşı uzun süredir devam eden endişeler olduğu görülmektedir. İlk olarak, CPEC'i çoğunlukla yabancılara, yani Çinli işadamlarına ve Pakistan merkezi hükümetine yardımcı olan, ancak yerel halka çok az fayda sağlayan bir plan olarak görmektedirler. İkinci olarak, Belucistan'ın doğal kaynaklarının yerel topluluklara yeterli tazminat sağlanmadan sömürüleceğini düşünmektedirler. Üçüncüsü,

Beluç halkı, merkezi yetkililerin kendi eyaletlerindeki Beluç halkını kasıtlı olarak ötekileştirdiğini, isteklerini zorla bastırdığını ve ayrıca CPEC karar alma süreçlerinden dışladığını düşünmektedir (Kaur & Malhi, 2023).

İşsizlik Faktörü

CPEC, Pakistan'daki yerel halka beklediği ve söz verildiği şekilde istihdam sağlayamadı. Söz verildiği kadar olmasa da yerel halk projede çalışıyor. Bazı Çinli işçiler yerel halkla birlikte projede çalışırken görülebiliyor. Muhtemelen yerel halkın Çinli işçilere saldırmasının nedenlerinden biri de bu. Yerel yetkililer, proje hakkında gerekli beceri ve uzmanlığı kazanmalarını ve nihayetinde CPEC'in projelerine hizmet sunmalarını sağlayacak gerekli eğitim ve öğretimi sağlamak yerine, sonuçta yerel halkı iş fırsatlarından mahrum bırakan dış kaynak işçiliğini tercih etmektedir (Ullah vd., 2021).

Ayrıca, emekli ordu yetkililerinin CPEC projelerinde önemli denetleme pozisyonlarına atanması ve ardından mali kazanç elde etmelerinin ardından projelerde yolsuzluğun arttığı iddia edilmektedir. Çin trol gemilerinin balık stoklarını tahrip ettiği ve doğal kaynakları yağmaladığı; bu nedenle Gwarda'daki yerel halkın, bu projeden büyük ölçüde yararlanan Pekin'e karşı olumsuz bir izlenime sahip olduğu da iddia edilmektedir (Shah, 2022). Bu arada, bir habere göre, Pakistan'daki Çinli işletmelerin işçi haklarını ihlal ettiği, çalışma sahalarında güvenlik protokollerini ihmal ettiği ve güvenlik ekipmanları ile personel eğitimi sağlamadığı iddia ediliyor. Bu iddialara göre, Çinli işletmeler sık sık işçileri işe almakta ve işten çıkarmakta, temel haklarını ihlal etmekte ve düzensiz ve yetersiz ücret ödemeleri yapmaktadır (Asianews, 2020).

"Enerji Sektörü Denetim, Genelge Borç Rezervasyonu ve Gelecek Yol Haritası Komitesi" tarafın-

dan hazırlanan bir rapor, bağımsız enerji üretim sektöründe toplam 100 milyar Pakistan rupisi (625 milyon dolar) tutarında suistimal olduğunu ve bunun en az üçte birinin Çinli girişimlerle ilgili olduğunu ortaya koymuştur (Haqqani, 2020).

CPEC inşaat, mühendislik ve lojistik gibi sektörlerde istihdam olanaklarını artırmış olsa da vaatlerini beklediği ölçüde yerine getirememiştir. Enerji projeleri, köprüler, yollar vb. içeren CPEC projeleri için vasıflı ve uzmanlaşmış işgücüne ihtiyaç duyulduğundan, mevcut işler ile işçilerin sahip olduğu beceriler arasında bir uçurum vardır. Projeler,

düşük eğitim ve beceri seviyeleri nedeniyle yerel halkı istihdamdan mahrum bırakmaktadır (Deng vd., 2018). Vasıflı işgücü sıkıntısı ve verimlilik ve güvenlikle ilgili endişeler nedeniyle, CPEC projelerinde yer alan Çinli işletmeler genellikle işçilerini Çin'den getirmektedir. Ayrıca, CPEC projeleri için arazi kamulaştırması nedeniyle yerel halkın yerinden edilmesiyle karşı karşıya kalması da işsizliği artıran bir diğer faktördür. Küçük ölçekli işletmeler ve tarım, birçok bölge sakininin yer değiştirmesine yol açmış ve onları alternatif gelir kaynaklarından yoksun bırakmıştır.

Ağustos 2023'te Islamabad'da Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun 10. yıldönümü anısına bir reklam panosu (Fotoğraf: SCMP, 2023).

Arazi Kamulaştırması

CPEC, yerel halktan büyük miktarda arazi- nin kamulaştırılmasını gerektiren önemli altyapı projelerini de beraberinde getirmektedir. CPEC projeleri modernlik, ekonomik refah ve kalkın- ma sunsa da, bu devasa projeler için arazi kamu- laştırma süreci, özellikle Belucistan ve Khyber Pakhtunkhwa'daki yerel halkın geçim kaynakları üzerinde önemli etkilere sahiptir. Belucistan'daki yerel halkın yerinden edildikten sonra marjinalle- şeceğine ve demografik yapıda değişiklikler mey- dana geleceğine dair yaygın bir korku vardır (Ullah vd., 2021).

Bir habere göre, Beluç halkının, “kalkınma” ba- hanesiyle söz konusu altyapı ve kalkınma girişim- lerinin bir sonucu olarak atalarının köylerinden zorla göç ettirildiği iddia edilmektedir. Bu haber- de, Çin'in bu yerinden etme kampanyasının ar- kasındaki ana güç olduğu ve ayrıca zaten var olan zorlukların Çin'in Gwadar Limanı'ndaki varlığıyla daha da kötüleştiği belirtilmektedir (Chaudhury, 2023). Belucistanlı bir insan hakları aktivisti olan Noordin Mengal, CPEC'in Beluci olmayan in- sanların göçünü artıracak ve Belucileri azınlık haline getireceğini iddia etmiştir. Mengal şunları söylemiştir: “Pakistan Beluç halkına acımasızca davrandı ve onları anavatanları içinde bir azınlı- ğa dönüştürmeye çalıştı. Hükümet Beluç halkını susturmak için çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Pakistan 2005'ten bu yana binlerce kişiyi kaybet- miş, yüzlercesini kaçırp öldürmüş ve cesetlerini kamuya açık alanlara atmıştır” (Mengal, 2017).

Yerel halkın yerlerinden edilmesi, arazi kamu- laştırmasında başlıca sonuçlardan biridir. Aileler evlerinden ve tarım arazilerinden koparılmakta, küçük işletmeleri olan insanlar da sık sık mağdur olmakta ve yaşayacak uygun bir yer ya da geçim kaynağı bulamamaktadır. Ayrıca Pakistan'ın Be-

lucistan, Pencap, Sind, Khyber Pakhtunkhwa gibi birçok eyaleti yerel halk için büyük tarihi öneme sahiptir (Tareen, 2023). Bu bölgeler kültürel açıdan zengindir ve bu yerinden edilme sadece yerel halkın sosyal yapısını alt üst etmekle kalmaz, aynı zamanda kültürel kimliklerine de bir tehdit oluşturur.

Çevre Üzerindeki Etki

Ekonomik projelerin bir bölgenin büyümesini teşvik etmesi amaçlansa da, genellikle hava kirliliği, su kirliliği, ormansızlaşma, habitat tahribatı ve hatta vahşi yaşamın yok olması gibi çevresel etkileri var- dır. CPEC, ormanlar ve tepelik bölgeler gibi ekolojik açıdan hassas yerlerde uzun otoyollar ve demiryol- ları inşa etmeyi amaçladığından, doğal yaşam alan- larını etkilemektedir. CPEC hassas ekosistemleri al- tüst edebilir ve Himalaya boz ayısı, Rhesus makağı, Keşmir gri languru, Hint leoparı, kar leoparı, Hint kurdu, markhor gibi nesli tükenmekte olan türlerin yok olmasına neden olabilir (Nabi vd., 2017).

Bu etkiler, arazi kazanmak ve yol genişletmek amacıyla ormansızlaştırma, ağaçların kesilmesi, toprak erozyonuna yol açma ve vahşi hayvanların yerleşim alanlarını istila etmesiyle daha da kötüleş- mektedir. Leoparların İslamabad ve çevresindeki yerleşim alanlarına tecavüz ettiğine dair çok sayıda rapor ortaya çıkmıştır (Khan, 2023).

CPEC koridoru boyunca sanayi bölgelerinin ve enerji projelerinin genişlemesi hava ve su kirliliği- ne artırmaktadır. Artan araç trafiği ve endüstriyel emisyonlar cıva, nitrojen oksitler, amonyak ve kar- bondioksit gibi kirleticileri açığa çıkarmaktadır. Bu kirleticiler suyu, havayı ve toprağı kirleterek insan sağlığına, çevreye ve doğaya zarar vermektedir (Industrial emissions, 2024). Kirleticilerin çevreye salınması astım, bronşit, kanser ve kalp yetmezliği gibi rahatsızlıklara katkıda bulunmaktadır. 2017

CPEC kapsamında Pakistan'ın doğusundaki Pencap Eyaleti'ndeki yüksek gerilim doğru akım iletim hattı projesinin Lahor Dönüştürücü İstasyonu (Fotoğraf: Xinhua, 2022).

verilerine göre, endüstriyel kirliliğin insan sağlığına ve çevreye 277 ila 433 milyar Avro arasında zarar verdiği tahmin edilmektedir (Industrial emissions, 2024).

Ayrıca, endüstriyel süreçlerden ve kentsel büyümeden kaynaklanan atık su deşarjı, su kaynaklarını kirlletme, su yaşamını etkileme ve muhtemelen su kaynaklı hastalıklara yol açma potansiyeline sahiptir. Sahiwal kömürlü termik santralinin çevresinde yaşayan halk, santralin çevreye verdiği zarardan endişe duymaktadır. Kirlı suyun çiftlik hayvanlarına zarar verebileceğinden ve toprağı verimsiz hale getirebileceğinden ya da en azından ekinleri bozabileceğinden endişe ederken, hava kirliliğı de halk arasında burun, cilt ve

solunum yolu hastalıklarının artmasına neden oldu (The Print, 2020). Enerji santralleri çoğunlukla kirlı atık suları yakındaki kanallara boşaltarak hayvanların ve insanların sıklıkla kullandığı kanalları kirlletmektedir.

Ayrıca raporlar Pakistan'daki dağ buzullarının erimeye başladığını göstermektedir. CPEC projesinin bir parçası olarak bu bölgeden geçen yaklaşık 7 bin kamyon nedeniyle günlük 36,5 milyon ton CO₂ emisyonu meydana gelebilir (Nabi vd., 2018). Bu emisyonlar buzulların hacmini önemli ölçüde azaltacak ve bu çevresel değişiklikler Umman Denizi'nin kıyı bölgelerindeki ve Pakistan'ın Gwadar Limanı yakınlarındaki deniz yaşamını derinden etkileyecektir (Nabi vd., 2018).

Tablo 2. Bazı CPEC projeleri ve CO₂ salımları

Sr. No	Enerji Santrali	Güç Kapasitesi (MW)	Karbon salım faktörü (ton)	Salınan CO ₂ eşdeğerleri (ton)
1.	Engro Powergen Thar (EPTL), Sindh	1320	2.38	9,613,772
2.	HUBCO Coal power plant, Hub Balochistan	1320	2.71	16,160,895.3
3.	Sahiwal 2X660 MW Coal-fired Power Plant, Punjab	1320	2.71	17,284.380
4.	Gwadar Coal Power Project	1320	2.71	3,672,930.75

(Tablo: Hazra, S. & Manhas, N., 2025)
(Kaynak: Naureen, F., Aneel, S., & Makarevic, N., 2017)

CPEC projeleri karbondioksit (CO₂) salımlarına ilişkin endişeleri de beraberinde getirmektedir. CO₂ emisyonları ve sera gazları, insanlığın geleceğini tehdit eden acil bir küresel sorun olan iklim değişikliğine önemli katkıda bulunmaktadır. Ülkeler iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya çalıştıkça, CPEC kapsamındaki gibi büyük ölçekli altyapı projelerinin karbon ayak izi önemli bir endişe konusu haline gelmektedir. Tablo 2, birkaç CPEC projesini ve bunların CO₂ salımlarını listelemektedir.

Yukarıdaki tablo, CPEC kapsamındaki birkaç büyük kömür bazlı enerji projesinden kaynaklanan CO₂ emisyonlarını göstermektedir. Bu santrallerin her biri 1320 MW kapasiteye sahiptir ve yüksek kar-

bon emisyon faktörleri nedeniyle çevre kirliliğine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Örneğin, sadece Belucistan'daki HUBCO Kömür Santrali 16 milyon tondan fazla CO₂ salınımı yaparken, Sind'deki Engro Powergen Thar projesi 9,6 milyon tondan fazla salınım yapmaktadır. Bu rakamlar, enerji için kömüre güvenmenin çevresel yükünü vurgulamaktadır. Bu projeler Pakistan'ın enerji ihtiyacını karşılamayı amaçlasa da, aynı zamanda iklim değişikliğini şiddetlendiren önemli karbon emisyonları üretmektedir. Uzun vadede çevreye verilen zararı en aza indirmek için daha sürdürülebilir ve temiz enerji alternatiflerinin değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Gilgit-Baltistan'daki İtirazlar

Gilgit-Baltistan'da da CPEC'e karşı yerel direniş olmuştur. Bölge jeostratejik açıdan büyük önem taşımaktadır. Çin'in batısında yer alan Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi, Afganistan'daki Wakhan Koridoru, Pakistan kontrolündeki Keşmir, Pakistan'daki Khyber Pakhtunkhwa eyaleti ve Hindistan'ın Jammu ve Keşmir bölgesi arasında yer almaktadır (Wolf, 2016). Pakistan ve Çin arasındaki tek kara bağlantısı olan Gilgit-Baltistan, CPEC'in etkin bir şekilde işlemesi için elzemdir. Zira iletişim ağlarının, otoyolların ve boru hatlarının çoğunun bu dağlık bölgeden geçmesi gerekmektedir (Wolf, 2016).

Gilgit-Baltistan'ın coğrafi önemi, bir geçiş yolu olarak oynadığı rolün ötesine uzanıyor. Zengin doğal kaynakları ve ekonomik kalkınma potansiyeli, CPEC güzergahı boyunca yatırım ve büyüme için umut verici fırsatlar sunmaktadır.

Gilgit-Baltistan'daki pek çok kişi CPEC projesinin etkileri konusunda endişeli. Büyük projelerin onları evlerinden çıkaracağından, işlerini kaybetmelerine neden olacağından, çevreyi bozacağından ve yaşamlarını kesintiye uğratacağından endişe ediyorlar. İnsanlar ayrıca kendilerine yeterli tazminat ödenip ödenmeyeceğinden de emin değiller. Bu belirsizlik pek çok insanı endişelendirdi ve CPEC projelerine karşı çıkmalarına neden oldu. Senge Hasnan Sering adlı bir aktivist, Gilgit-Baltistan'daki yerel halkın CPEC projelerine karşı olduğunu çünkü bu projelerin yerel halkın yerlerinden

edilmesine, çevrenin bozulmasına, Çin'in çıkarlarının yerli halkın refahının önüne geçmesine ve Gilgit-Baltistan sakinleri arasında bir yabancılaşma duygusunun hakim olmasına neden olduğunu iddia ediyor: "Gilgit-Baltistan'daki milliyetçiler bu barajlara karşı bir kampanya yürüttüler. Topraklarımız üzerinde büyük barajların inşa edilmesine karşı protestolar yapıldı. Pakistan güçleri ağır güç kullanarak onları ezdi. Baraj karşıtı protestoculara ateş açarak birçok kişiyi öldürdüler ve yaraladılar. Arazinin yüzde 80'inden fazlası maden işletmeciliği için Çinli ve Pakistanlı şirketlere kiralandı. Gilgit ve Skardu havaalanlarının inşası sırasında pek çok aile topraklarını kaybetti. Bu ailelerin üçüncü kuşağı hala maddi tazminat bekliyor" (The Print, 2022).

Bölgede arazi anlaşmazlıkları nedeniyle Pakistan Ordusuna karşı yerel protestolar arttı. Pakistan ordusunun CPEC adına "toprak gaspı" yaptığı ve bunun da yerel halkı çileden çıkardığı iddia ediliyor. Ayrıca yerel halk, Pakistan'ın Gilgit-Baltistan'ın tamamını önümüzdeki elli yıl için Çin'e kiraladığına inanıyor (Land Portal, 2022). Gilgit-Baltistan'ın coğrafi önemi, bir geçiş yolu olarak oynadığı rolün ötesine uzanıyor. Zengin doğal kaynakları ve ekonomik kalkınma potansiyeli, CPEC güzergahı boyunca yatırım ve büyüme için umut verici fırsatlar sunmaktadır.

Dolayısıyla Gilgit-Baltistan'ın kalkınması ve istikrarı, CPEC girişiminin genel başarısı ve sürdürülebilirliğinin ayrılmaz bir parçasıdır ve hem Pakistan hem de Çin için karşılıklı fayda sağlarken bölgesel bağlantı ve refahı da teşvik eder. Pakistan işgali altındaki Keşmir'de, çevresel kaygılar nedeniyle Neelam-Jhelum Nehri üzerinde bir baraj inşa edilmesine karşı bir protesto patlak verdi. Darya Bachao, Muzaffarabad Bachao (Nehri Kurtar, Muzaffarabad'ı Kurtar) Komitesi aktif olarak grev çağrısında bulunmuştur (Naqash, 2019).

Dışarıdaki ve İçerideki Güçlerin Desteği

Pakistan sürekli olarak Hindistan'ı, batı eyaletini istikrarsızlaştırmak için başta BLA olmak üzere Beluci ayrılıkçı gruplara mali ve lojistik destek sağlamakla suçlamıştır (DAWN, 2024). Eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Moeed Yusuf, CPEC projelerinin birçok saldırının hedefi olduğunu iddia etmiş ve Hindistan'ın üçüncü ülkelerde bulunan Pakistan karşıtı terörist gruplar aracılığıyla bu grupları finanse ettiğini ve desteklediğini vurgulamıştır (APP, 2022). Bu iddialar, Keşmir üzerinde uzun süredir devam eden Hindistan-Pakistan çekişmesinden ve rekabet halindeki bölgesel hırslardan kaynaklanmaktadır. Ancak Hindistan bu suçlamaları reddetmiş ve temelsiz olarak nitelendirmiştir (Hindustan Times, 2025).

Amerika Birleşik Devletleri'nin, özellikle Çin etkisine karşı koymak ve Pakistan'a baskı yapmak amacıyla, daha geniş Güney Asya stratejisinin bir parçası olarak Beluci isyancıları desteklediği iddia edilmektedir (Sharif, 2023).

Afganistan'ın Beluci militanları destekleme konusunda, özellikle de Afganistan Cumhuriyeti'nin Beluci isyancılara sığınak, Kandahar'da eğitim kampları ve silah sağladığı 1960'lar ve 1970'ler boyunca belgelenmiş bir geçmişi vardır. Pakistan Belucistan'ı ile güney Afganistan arasındaki geçirgen sınır, savaşçıların ve kaynakların sınır ötesi hareketlerini kolaylaştırarak çatışmayı karmaşık hale getirmiştir (Weinstein, 2017). Son zamanlarda Taliban'ın Afganistan'da yeniden iktidara gelmesi yeni dinamikler or-

taya çıkarmıştır. Bazı raporlar, Pakistan'ın etkisinden çekinen Taliban'ın Beluç militanların Afgan topraklarından faaliyet göstermesine zımnen izin verebileceğini öne sürüyor. Pakistan, örgütün Kandahar'da üslendiği iddialarına işaret ederek Afganistan'ı BLA'nın faaliyetlerini engelleyememekle suçladı. Afganistan'ın kendi istikrarsızlığı ve Taliban'ın gücünü pekiştirmeye odaklanması Beluci isyancılara geniş çaplı destek verilmesini olası kılmasa da sınırdaki kontrolsüz alanlar sınırlı yardım için bir kanal görevi görmeye devam ediyor.

Sistan-Belucistan eyaletinde önemli bir Beluç nüfusa ev sahipliği yapan İran'ın Beluç hareketiyle karmaşık bir ilişkisi var. İran, Jaish al-Adl gibi grupların başını çektiği kendi Beluç isyanıyla yüzleşirken, bazı Pakistanlı kaynaklar tarafından Sünni aşırıcılığına karşı koymak ve bölgesel hakimiyet sağlamak için Pakistan'daki Beluç militanları dolaylı olarak desteklemekle suçlanıyor. Ancak İran'ın öncelikli kaygısı kendi Beluci huzursuzluğunu kontrol altına almaktır ve Pakistanlı Beluci militanlara verilecek herhangi bir destek potansiyel olarak iç sorunları tırmandırabilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD), özellikle Çin etkisine karşı koymak ve Pakistan'a baskı yapmak amacıyla, daha geniş Güney Asya stratejisinin bir parçası olarak Beluci isyancıları desteklediği iddia edilmektedir (Sharif, 2023). Bazı analistler CIA'in Belucistan'ı askeri üsler ve bölgesel güvenlikle ilgili müzakerelerde koz olarak kullanarak BLA'ya silah ve finansman sağladığını iddia etmektedir. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından, Belucistan'ın Çin'e ve CPEC projesine karşı Amerikan çıkarları için potansiyel bir üs olarak ortaya çıktığına ilişkin iddialar daha da yoğunlaştı. ABD, BLA'yı resmi olarak bir terör örgütü olarak tanımladı ve

Polis, 26 Nisan 2022 tarihinde Karaçi'de Karaçi Üniversitesi'ne bağlı Konfüçyüs Enstitüsü yakınlarında meydana gelen intihar saldırısının ardından hasar gören araçların çevresinde inceleme yapıyor (Fotoğraf: Global Times, 2022).

Belucistan'daki odağı daha çok Pakistan'ın nükleer cephaneliğini izlemek ve Afganistan sınırı boyunca istikrarı sağlamakla uyumlu görünüyor.

Umman, BAE, İsveç, Norveç ve diğer ülkelere yayılmış olan Beluci diasporası, hareketin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Diaspora toplulukları finansal destek, savunuculuk ve uluslararası görünürlük sağlayarak protestolar, medya kampanyaları ve lobicilik yoluyla Belucilerin şikayetlerini dile getirmektedir (Ahmed, 2024). Hyrbyair Marri gibi isimlerin liderlik ettiği Dünya Beluç Örgütü ve Özgür Belucistan Hareketi gibi örgütler, "Özgür Belucistan" ve "Zorla Kaybetmeleri Durdurun" gibi sloganlarla 2017 Londra taksi reklamları gibi etkinlikler dü-

zenlemiştir.

2007'de kurulan bir militan grup olan Tehreek-e-Taliban Pakistan (TTP), son yıllarda, özellikle de Afgan Talibanı'nın 2021'de Afganistan'ı ele geçirmesinden bu yana Belucistan ayrılıkçı hareketine artan bir destek göstermiştir (Sayed, 2023). Öncelikle şeriat hukukunu dayatmaya ve Pakistan hükümetini devirmeye odaklanan TTP, devlet karşıtı kampanyasını güçlendirmek için Belucistan Kurtuluş Ordusu (BLA) gibi Beluci isyancı gruplarla stratejik olarak ittifak kurmuştur. Bu işbirliği Beluci savaşçılara askeri eğitim verilmesini ve Beluci grupların Belucistan'da TTP'ye lojistik destek sağlamasını da içeriyor.

Çin'in Çıkarı İstikrar

CPEC sayesinde Çin, Belucistan'da önemli bir paydaş haline geldi. Çin'in Sinciang Uygur Özerk Bölgesini Gwadar limanına bağlayan 62 milyar dolarlık koridor, Pekin'in küresel hedeflerinin temel taşlarından biri. Beluç militanlar, özellikle de BLA, kaynak sömürüsü ve demografik değişimin sembolleri olarak gördükleri Çin projelerini ve personelini hedef aldı. Bir kadın BLA militanının 2022 yılında Karaçi'deki Konfüçyüs Enstitüsü'nde gerçekleştirdiği intihar saldırısı (Ministry of Foreign Affairs of PRC, 2022) Çin çıkarlarına yönelik tehdidin altını çizmektedir.

Çin, Pakistan'a CPEC projelerinin güvenliğini artırması için bastırılmış, isyanla mücadele için teknik yardım ve istihbarat paylaşımı sağlamıştır (Khawaja, 2025). Çin'in rolü öncelikli olarak istikrar sağlayıcı olsa da, yerel halk CPEC'in kendi refahları yerine yabancı çıkarlara öncelik verdiğini düşündüğü için Çin'in varlığı Belucilerin şikayetlerini körüklemiştir. Bu dinamik istemeden de olsa isyanı güçlendirmiş ve harekete daha fazla uluslararası dikkat çekmiştir.

Toplumsal Kabul Düzeyinin Geliştirilmesinde Çin ve Pakistan'ın Ortak Rolü

Mooed Yusuf, CPEC'in iyi mi kötü mü olduğunu tartışmak yerine, ülkenin ana hedefleri doğrultusunda çalışmaya başlamak için jeoekonomik bir çerçeve kullanarak sorunları ve çözümleri tartışması gerektiğini savunuyor (CPEC Portal, 2023). Pakistan ve Çin, CPEC'ten etkilenen herkesin -özellikle de yerel halkın, toplumsal grupların ve taşra yetkililerinin- planlama ve karar alma sürecine dahil edilmesini sağlamalıdır. Dürüst tartışmalar güveni artırır ve insanların projenin kendilerine dayatılmadığını algılamalarını sağlar. Düzenli

toplantılar ve açık forumlar düzenlemek, toplulukların kendilerine saygı duyulduğunu ve sürece dahil olduklarını hissetmelerine yardımcı olabilir.

Toplumsal kabulün önündeki en büyük engellerden biri CPEC'in kapsamı, faydaları ve etkileri hakkında erişilebilir ve doğru bilgi eksikliğidir. Hükümetler proje ayrıntılarını, çevresel ve sosyal etki değerlendirmelerini, zaman çizelgelerini ve finansman yapılarını kamuoyu ile paylaşarak şeffaflığı artırmalıdır. Açıklık, söylentileri ve yanlış bilgileri ortadan kaldırarak kamu güvenini artırır. Toplumsal kabul, algılanan adalete bağlıdır. CPEC'ten elde edilen istihdam, altyapı ve sosyal hizmetler gibi kalınma kazanımları, Belucistan ve Gilgit-Baltistan gibi az gelişmiş bölgeler de dahil olmak üzere iller ve topluluklar arasında adil bir şekilde dağıtılmalıdır.

CPEC projelerini yönetmek ve denetlemek üzere yerel kurumların güçlendirilmesi hesap verebilirliği teşvik eder ve toplumda güven oluşturur.

Bölgesel farklılıkların ele alınması dışlanma ve yabancılaşma duygularının azaltılmasına yardımcı olur. Yerel işgücünü işe almak ve gençler için beceri geliştirme programları sağlamak kabulü önemli ölçüde artırabilir. Yerel halk istihdam, girişimcilik ve iş fırsatları yoluyla doğrudan fayda sağlıyorsa, projeyi destekleme olasılıkları daha yüksektir. Alt-yapı projeleri genellikle ekosistemleri ve geleneksel yaşam biçimlerini bozar. Çevresel etkilerin proaktif olarak ele alınması ve yerel miras alanlarının korunması direnci önleyebilir. Proje planlamasında çevresel uyum ve sürdürülebilirliğe öncelik verilmelidir.

CPEC projelerini yönetmek ve denetlemek üzere yerel kurumların güçlendirilmesi hesap verebilirliği teşvik eder ve toplumda güven oluşturur. Merkezi olmayan yönetim, proje sonuçlarının yerel ihtiyaç ve isteklerle uyumlu olmasını sağlamaya yardımcı olur. Bu sorunu ele almak için Pakistan hükümeti, bölgesel siyasi ve sosyal örgütlerle, karar alma süreçlerine ve genel kalkınma sürecine aktif katılımlarını garanti edecek şekilde işbirliği yapılmalıdır (Hussain, 2025).

CPEC'in toplumsal kabulünün artırılması, özellikle Belucistan ve Gilgit-Baltistan gibi hassas bölgelerdeki güvenlik tehditlerinin ele alınmasını ve terörizmin engellenmesini gerektirmektedir. Sağlam güvenlik önlemleriyle işçilerin, yerel toplulukların ve altyapının güvenliğinin sağlanması halkın güvenini artırır, korkuyu azaltır ve işbirliğini teşvik ederek projenin başarılı bir şekilde uygulanması için daha destekleyici bir ortam yaratır. Pakistan, özellikle Belucistan'da teröre karşı etkin bir şekilde mücadele edebilmek için, geniş bir siyasi mutabakat oluşturarak askeri eylemlerin ötesine geçen, her şeyi kapsayan bir teröre karşı mücadele yaklaşımı benimsemelidir; çünkü ayaklanmayla mücadele çabalarının birleşik bir destekten yoksun olması etkilerini zayıflatırken, kilit siyasi aktörlerin uyumlu desteği hem güvenilirliği hem de etkinliği artıracak ve ekonomik ilerleme için daha güvenli bir temel oluşturacaktır (Hussain, 2025).

Sonuç

Pakistan'da CPEC'in toplumsal kabulü, projenin başarısını ve sürdürülebilirliğini etkileyen kritik bir faktördür. CPEC Pakistan için altyapı geliştirme, enerji güvenliği ve bölgesel bağlantı gibi önemli ekonomik ve stratejik fırsatlar sunarken, uzun vadede uygulanabilirliği büyük ölçüde Pakistan toplumunun çeşitli kesimleri

tarafından nasıl algılandığına ve kabul edildiğine bağlıdır. Bu araştırma, sosyal kabulün yekpare bir kavram olmadığını; siyasi destek, toplum katılımı ve faydaların dağıtımında algılanan adalet dahil olmak üzere birçok boyutu içerdiğini savunmaktadır.

Temel bulgulardan biri, toplumsal kabulü sağlamak için gerekli olan kapsayıcı, şeffaf ve katılımcı yaklaşımların eksikliğidir. Özellikle Belucistan ve Gilgit-Baltistan gibi bölgelerdeki yerel topluluklara pasif alıcılar olarak değil, kalkınma sürecinin aktif paydaşları olarak muamele edilmelidir. Yerinden edilme, istihdam olanaklarının yetersizliği ve çevresel etkilere ilişkin endişelerinin giderilmesi elzemdir. Ayrıca, düzenli iletişim, adil tazminat ve yerleştirilmiş kalkınma girişimleri yoluyla güven inşa etmek direnci azaltabilir ve insanlar arasında sorumluluk duygusunu teşvik edebilir.

Ayrıca, federal ve eyalet hükümetleri arasında siyasi uzlaş ve işbirliğine dayalı girişimler, CPEC için elverişli bir ortamın teşvik edilmesi açısından elzemdir. Özellikle çatışmalardan etkilenen bölgelerde yönetim ve teröre karşı mücadele için uyumlu bir strateji zorunludur; bunun uygulanmaması kalıcı sosyal ve siyasi engellerle sonuçlanabilir.

Sonuç olarak, CPEC'in daha fazla toplumsal kabul görmesi için bireyleri merkeze alan, kapsayıcılığı, eşitliği ve yerel güçlendirmeyi vurgulayan bir kalkınma modeli gerekmektedir. Pakistan ve Çin sadece hükümet düzeyinde işbirliği yapmakla kalmamalı, aynı zamanda sivil toplum, yerel liderler ve etkilenen topluluklarla da ciddi bir işbirliği içine girmelidir. CPEC ancak ulusal hedefleri yerel isteklerle uyumlu hale getirerek Pakistan'ın sosyo-ekonomik ilerlemesi için dönüştürücü bir girişim olarak tam potansiyelini gerçekleştirebilir. 🌸

Kaynakça

- Abid, M. & Ashfaq, A. (2015). CPEC: Challenges and opportunities for Pakistan. 8 Nisan 2025'te <https://pakistanhouse.net/wp-content/uploads/2016/11/CPEC-challenges.pdf> adresinden alınmıştır.
- Ali, P. (2017). *Making Natural Resources a Blessing for Balochistan*. Cpsd.org.pk. 16 Mart 2025'te https://cpsd.org.pk/making_natural_resources_in_Balochistan.php adresinden alınmıştır.
- Asianews (2020). Protests grow over rights abuses of Pakistani workers in China-backed projects. 14 Nisan 2025'te https://pakistan.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_pf/features/2020/10/02/feature-01 adresinden alınmıştır.
- APP. (2022). India Funded Supported Attacks on CPEC NSA Moeed. *The Express Tribune*. January 27, 2022. 28 Mart 2025'te <https://tribune.com.pk/story/2340686/india-funded-supported-attacks-on-cpec-nsa-moeed> adresinden alınmıştır.
- BBC. (2025). Killed in front of our eyes: How the Pakistan train hijacking unfolded. *BBC*. 16 Mart 2025'te <https://www.bbc.com/news/articles/cy0d5y9ew24o> adresinden alınmıştır.
- Chaudhury, D. R. (2023). Amid displacement of locals due to projects, Chinese face ire of Baloch. *The Economic Times*. March 26 Mart 2025'te <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/amid-displacement-of-locals-due-to-projects-chinese-face-ire-of-baloch/articleshow/102863185.cms?from=mdr> adresinden alınmıştır.
- CPEC Secretariat. Ministry of Planning, Development and Special Initiatives. CPEC Long-term Plan for China-Pakistan Economic Corridor. March 19 Mart 2025'te <https://cpec.gov.pk/long-term-plan-cpec> adresinden alınmıştır.
- Mengal, N. (2017). CPEC will reduce Baloch into minority in their own homeland. (March 17). 16 Nisan 2025'te https://www.business-standard.com/article/news-ani/cpec-will-reduce-baloch-into-minority-in-their-own-homeland-noordin-mengal-117031700104_1.html adresinden alınmıştır.
- Deng, A., Yeo, A., & Du, L. (2018). A Study on Gwadar Port International Competitiveness Using Porter's Diamond Model. *World Journal of Innovative Research*, 4(1), 1-7. 16 Nisan 2025'te https://www.wjir.org/download_data/WJIR0401003.pdf adresinden alınmıştır.
- EFE (2025). Pakistan accuses India of financing terrorism amid rising violence. 18 Nisan 2025'te <https://efe.com/en/portada-america/2025-03-20/pakistan-accuses-india-of-financing-terrorism-amid-rising-violence/> adresinden alınmıştır.
- Experts highlight alignment of Belt and Road Initiative with CPEC in geopolitical discussion. (2023). *China Pakistan Economic Corridor*. 16 Nisan 2025'te <https://cpecinfo.com/experts-highlight-alignment-of-belt-and-road-initiative-with-cpec-in-geopolitical-discussion/> adresinden alınmıştır.
- France-Presse, Agence. (2015). China to Unveil \$46bn Investment in Pakistan during Visit by Xi Jinping. *The Guardian*, April 20, 2015, sec. World news. April 16 Nisan 2025'te <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/20/china-to-unveil-46bn-investment-in-pakistan-during-visit-by-xi-jingping> adresinden alınmıştır.
- Fraser, S. & Baloch, S. (2024). Pakistan election: Two blasts kill 28 in Balochistan day before vote. *BBC*. (February 8) April 18 Nisan 2025'te <https://www.bbc.com/news/world-asia-68226516> adresinden alınmıştır.
- Gulyás, L. (2016). The China-Pakistan Economic Corridor. *University of Szeged & European Union*. 18 Nisan 2025'te https://eta.bibl.u-szeged.hu/3809/75/EFOP343_16_2016_00014_A_Brief_Introduction_V_Guly%C3%A1s_L%C3%A1szl%C3%B3_20201202.pdf adresinden alınmıştır.
- Haider, F. S. (2023). China's big gamble in Pakistan: A 10-year scorecard for CPEC. *Lowy Institute*. 18 Nisan 2025'te <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/china-s-big-gamble-pakistan-10-year-scorecard-cpec> adresinden alınmıştır.
- Haider, I. (2015). Parties pledge to take full political ownership of CPEC. *Dawn*. 18 Nisan 2025'te <https://www.dawn.com/news/1184733> adresinden alınmıştır.
- Hussain, A. (2024). Why Protest by Ethnic Baloch Has Put Pakistan's Key Port of Gwadar on Edge. *Al Jazeera*. 18 Nisan 2025'te <https://www.aljazeera.com/news/2024/7/31/why-protest-by-ethnic-baloch-has-put-pakistans-key-port-of-gwadar-on-edge> adresinden alınmıştır.
- Hussain, E. (2025). CPEC's success hinges on peace in Balochistan. *China Daily*. 18 Nisan 2025'te <https://www.chinadaily.com.cn/a/202503/27/WS67e4882aa3101d4e4dc2b0d9.html> adresinden alınmıştır.
- Hussein, H. I., & Kisimbii, J. (2019). Influence of community participation on projects implementation in Arid and Semi-Arid regions: A case of road construction projects in Garissa County, Kenya. *International Journal of Current Aspects*, 3(5), 12-27. 18 Nisan 2025'te DOI: 10.35942/ijcab.v3iV.58 adresinden alınmıştır.
- Industrial Emissions. (2024). *European Council, Council of the European Union*. 18 Nisan 2025'te <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/industrial-emissions/#:~:text=industrial%20emissions%20directive%3F-,What%20are%20industrial%20emissions%3F,health%2C%20the%20environment%20and%20nature> adresinden alınmıştır.
- Kaur, M., & Malhi, G. S. (2023). Analyzing Prospects and Implications of CPEC on Baloch Imbroglio in Pakistan. *Jadavpur Journal of International Relations*, 27(1), 90-104. 18 Nisan 2025'te <https://doi.org/10.1177/09735984231161728> adresinden alınmıştır.
- Khan, A. (2003). Baloch Ethnic Nationalism in Pakistan: From Guerrilla War to Nowhere? *Asian Ethnicity* 4 (2): 281-93. 18 Nisan 2025'te doi:10.1080/14631360301655 adresinden alınmıştır.
- Khan, M. Z. (2023). Leopards' return to Pakistan capital highlights challenge of human-wildlife conflict. *Dialogue Earth*. 18 Nisan 2025'te <https://dialogue.earth/en/nature/leopards-return-to-pakistan-capital-highlights-challenge-of-human-wildlife-conflict/> adresinden alınmıştır.

- Khan, S., & Ahmed, Z. S. (2024). Impact of the China-Pakistan Economic Corridor on Nation-Building in Pakistan: A Case Study of Balochistan. *Journal of Contemporary China*, 1–15. 18 Nisan 2025'te <https://doi.org/10.1080/10670564.2023.2299770> adresinden alınmıştır.
- Khawaja, U. I. (2025). Pakistan and China agree to boost intelligence sharing in high-level security talks in Beijing. *Arab News*. 16 Nisan 2025'te <https://www.arabnews.com/node/2589084/pakistan> adresinden alınmıştır.
- Kovrig, M. (2018). National ambitions meet local opposition along the China-Pakistan economic corridor. *The Diplomat* (July 24). 16 Nisan 2025'te <https://thediplomat.com/2018/07/national-ambitions-meet-local-opposition-along-the-china-pakistan-economic-corridor/> adresinden alınmıştır.
- Land Portal. (2022). Pakistan: Protests in Gilgit-Baltistan over secret land deals with China. 18 Nisan 2025'te <https://landportal.org/news/2022/05/pakistan-protests-gilgit-baltistan-over-secret-land-deals-china> adresinden alınmıştır.
- Mengal, S. (2016). CPEC route controversy: Problems and opportunities. *Bi-annual research journal. Balochistan Review Balochistan study Centre, University of Balochistan, Quetta*, 35(2).
- Ministry of Foreign Affairs, The People's Republic of China. (2022). Foreign Ministry Spokesperson's Remarks on the Terrorist Attack on a Van of the Confucius Institute at the University of Karachi. 18 Nisan 2025'te https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/fyrbt/fyrbt/202405/t20240530_11349742.html adresinden alınmıştır.
- Nabi, G., Khan, S., Ahmad, S., Khan, A., & Siddique, R. (2017). China–Pakistan Economic Corridor (CPEC): an alarming threat to the biodiversity of Northern Pakistan. *Biodiversity and Conservation*, 26, 3003–3004. 18 Nisan 2025'te <https://doi.org/10.1007/s10531-017-1402-0> adresinden alınmıştır.
- Nabi, G., Ullah, S., Khan, S., Ahmad, S., & Kumar, S. (2018). China-Pakistan Economic Corridor (CPEC): melting glaciers—a potential threat to ecosystem and biodiversity. *Environmental Science and Pollution Research*, 25, 3209–3210.
- Naureen, F., Aneel, S., & Makarevic, N. (2017). Environmental cost of China-Pakistan economic corridor. *Sochi Journal of Economy*, 11(2), 99–106.
- Naqash, T. (2019). Muzaffarabad observes shutter down against diversion of Neelum River. 18 Nisan 2025'te <https://www.dawn.com/news/1456734> adresinden alınmıştır.
- Notezai, A. (2024). There Is No CPEC in Gwadar, Except Security Check Posts. *China File*. 18 Nisan 2025'te <https://www.chinafile.com/reporting-opinion/features/there-no-cpec-gwadar-except-security-check-posts> adresinden alınmıştır.
- Pakistan: Massive protests erupt in Balochistan's Turbat against fake encounters. (2023). *The Times of India*. 18 Nisan 2025'te <https://timesofindia.indiatimes.com/world/pakistan/pakistan-massive-protests-erupt-in-balochistans-turbat-against-fake-encounters/articleshow/105496577.cms> adresinden alınmıştır.
- Payeng, Y. S. (2024). *India against CPEC: A critical analysis*. Defence Research and Studies. 18 Nisan 2025'te <https://dras.in/india-against-cpec-a-critical-analysis/> adresinden alınmıştır.
- Sayed, A. (2023). Pakistani Taliban Broaden Support among Baloch, Merge with Separatist Groups. *The Jamestown Foundation*. 26 Mart 2025'te <https://jamestown.org/program/pakistani-taliban-broaden-support-among-baloch-merge-with-separatist-groups/> adresinden alınmıştır.
- Shah, M. K. (2022). The Gwadar protests: Balochistan stands up for its rights. Observer Research Foundation. 18 Nisan 2025'te <https://www.orfonline.org/expert-speak/the-gwadar-protests-balochistan-stands-up-for-its-rights> adresinden alınmıştır.
- Sharif, M. (2023, November 22). *US Ambassador Visits Pakistan Amid America's Increasing Interest in Balochistan*. Sputnik India. April 18 Nisan 2025'te <https://sputniknews.in/20231122/us-ambassador-visits-pakistan-amid-americas-increasing-interest-in-balochistan--5510030.html> adresinden alınmıştır.
- Tareen, A. (2023, October 25). Cultural diversity in Pakistan: - AriH Tareen - medium. *Medium*. 18 Nisan 2025'te <https://medium.com/@mrtareen6/cultural-diversity-in-pakistan-d1730ec8b4f5> adresinden alınmıştır.
- Ullah, S., Khan, U., Rahman, K.U., & Ullah, A. (2021). Problems and Benefits of the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) for Local People in Pakistan: A Critical Review. *Asian Perspective* 45(4), 861–876. 18 Nisan 2025'te <https://dx.doi.org/10.1353/apr.2021.0036> adresinden alınmıştır.
- The Print* (2020). Disputes, pollution, deforestation — what it's like to live near CPEC project in Pakistan. 18 Nisan 2025'te <https://theprint.in/world/disputes-pollution-deforestation-what-its-like-to-live-near-cpec-project-in-pakistan/571174/> adresinden alınmıştır.
- The Print* (2022). CPEC alienates people in Gilgit-Baltistan, advances Chinese interests: Rights activist. 18 Nisan 2025'te <https://theprint.in/world/cpec-alienates-people-in-gilgit-baltistan-advances-chinese-interests-rights-activist/938281/> adresinden alınmıştır.
- Wani, A. (2020). *Pakistan: Govt report uncovers corruption in CPEC projects*. Observer Research Foundation. India. 10 Eylül 2024'te <https://coilink.org/20.500.12592/6qm6gr>. COI: 20.500.12592/6qm6gr adresinden alınmıştır.
- Weinstein, A. (2017). Afghanistan's long ignored second front in Balochistan. *Atlantic Council*. 18 Nisan 2025'te <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/afghanistan-s-long-ignored-second-front-in-balochistan/> adresinden alınmıştır.
- Wolf, S. O. (2016). China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) and its impact on Gilgit-Baltistan. South Asia Democratic Forum (SADF). 18 Nisan 2025'te doi: 10.11588/xarep.00003956 adresinden alınmıştır.

BRICS Teröre Karşı Mücadele Stratejisi

BRICS, başta Afrika ve Batı Asya'dakiler olmak üzere uluslararası çatışmalarla ilgili gelişmeleri yakından takip etmektedir. Güvenlik konusu, BRICS için başından beri bir öncelik olmuştur. BRICS ülkelerinin ulusal güvenlik danışmanları 2009 yılından bu yana güvenlik konularında diyalogu genişletmek ve bilgi alışverişinde bulunmak üzere bir araya gelmektedir. Bu çabaları kolaylaştırmak amacıyla, ilk toplantısını 2016 yılında gerçekleştiren BRICS Teröre Karşı Mücadele Ortak Çalışma Grubu da kurulmuştur. Çalışma grubu 2019 yılında terörün finansmanı, internetin terör amaçlı kullanımı, radikalleşmeyle mücadele, yabancı terörist savaşçılar meselesi ve kapasite geliştirme konularında beş alt komite oluşturmaya karar vermiştir. 17 Kasım 2020'de Moskova'da çevrim içi olarak yapılan Liderler Zirvesi'nde BRICS Teröre Karşı Mücadele Stratejisi kabul edilmiş, Hindistan'da düzenlenen 2021 zirvesinde de Teröre Karşı Mücadele Eylem Planı kabul edilmiştir. BRICS ülkelerinin Teröre Karşı Mücadele Strateji Belgesi'ni sunuyoruz.

17 Kasım 2020

I. Giriş

BRICS ÜLKELERİ (BREZİLYA, RUSYA, HİNDİSTAN, Çin ve Güney Afrika), BRICS ülkelerinin güvenliğini güçlendirmek amacıyla bu Teröre Karşı Mücadele Stratejisini hazırlamıştır. BRICS Teröre Karşı mücadele işbirliğinin amacı, BRICS ülkeleri arasındaki mevcut ikili ve çok taraflı bağları tamamlamak ve güçlendirmek ve terör tehdidinin önlenmesi ve bu tehditle mücadeleye yönelik küresel çabalara anlamlı bir katkıda bulunmaktır. BRICS ülkeleri, terörizmin tüm şekil ve tezahürleriyle uluslararası barış ve güvenliğe yönelik en ciddi tehditlerden birini teşkil ettiğini ve kim tarafından, nerede ve hangi saik ve amaçlarla işlenirse

işlensin her türlü terör eyleminin bir suç olduğunu ve hiçbir haklı gerekçesi bulunmadığını bir kez daha teyit eder. BRICS ülkeleri ayrıca, terörizmin her türlü eylem, yöntem ve uygulamalarının insan hakları, temel özgürlükler ve demokrasiyi yok etmeyi amaçlayan, toprak bütünlüğünü ve Devletlerin güvenliğini tehdit eden faaliyetler olduğunu ve uluslararası toplumun, teröristlerin sınır ötesi hareketleri dâhil olmak üzere terörizmi önlemek ve terörizmle mücadele etmek için işbirliğini arttırmak üzere gerekli adımları atması gerektiğini kabul etmektedir. Ayrıca terörizmin herhangi bir din, milliyet, medeniyet veya etnik grupla ilişkilendirilemeyeceğine ve ilişkilendirilmemesi gerektiğine inanmaktadırlar.

II. İlkeler

BRICS ülkelerinin Teröre karşı mücadele işbirliği aşağıdaki ilkelere dayanmaktadır:

- * Katılımcı ülkelerin egemenliklerine tam saygı ve içişlerine karışmama;
- * Uluslararası hukuk ilkelerine bağlılık ve Birleşmiş Milletler'in barış ve güvenlik konularındaki merkezi ve koordinasyon rolünün tanınması;
- * bölgesel örgütlerin terörizm tehdidiyle mücadeledeki rolünün tanınması;
- * tüm devletlerin terörist faaliyetleri organize etmekten, kışkırtmaktan, kolaylaştırmaktan, bunlara katılmaktan, finanse etmekten, teşvik etmekten veya hoş görmekten kaçınmaları ve topraklarının terörist üsler veya diğer devletlere veya vatandaşlarına karşı işlenmesi amaçlanan terörist eylemlerin hazırlanması veya organizasyonu için kullanılmamasını sağlamak üzere uygun pratik tedbirleri almaları ihtiyacı;

* ulusal çıkarların ve önceliklerin gereken şekilde dikkate alınması;

* açıklık, bilgi paylaşımı ve uzlaşmaya dayalı karar alma;

* devletlerin ve yetkili makamlarının terörizm ve terörizme yol açan aşırıcılıkla mücadeledeki belirleyici rolünün, ulusal deneyimler ve ülkelerin özgünlükleri dikkate alınarak tanınması;

* Terörist grupların veya uluslararası terörizm ve terörizme elverişli aşırıcılıkla mücadeleye ilişkin konuların siyasi amaçlar için kullanılmasının kabul edilemezliği;

* Terörizmle mücadelede kapsamlı bir yaklaşımın benimsenmesi;

* Terörizm ve terörizme yol açan aşırıcılıkla mücadele konusunda çifte standardın ortadan kaldırılması;

* terörizmin yayılmasına yol açan koşulların ele alınması ve terörizme yol açan aşırıcılıkla mücadeleye tam önem verilmesi.

BRICS 16. Zirve Toplantısı 22-24 Ekim 2024'te Rusya'nın Kazan şehrinde "Adil Küresel Kalkınma ve Güvenlik için Çok Taraflılığın Güçlendirilmesi" teması altında gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf: bric.br, 2025).

III. Hedefler

BRICS ülkeleri şunları yapacaktır:

* Uluslararası terörizm ve finansmanıyla mücadelede birliklerini güçlendireceklerdir;

* Terörist faaliyetleri organize eden, kışkırtan, kolaylaştıran, katılan, finanse eden, teşvik eden veya hoş görünlere karşı ortak tedbirler almayı değerlendireceklerdir;

* Tüm ulusları, topraklarının terörist üsler için kullanılmasını veya diğer Devletlere ya da vatandaşlarına karşı işlenmesi amaçlanan terörist eylemlerin gerçekleştirilmesini veya örgütlenmesini önlemek için uygun tedbirleri almaya çağırır;

* BM'nin uluslararası terörizmle mücadeledeki merkezi ve koordinasyon rolüne, terörizmle mücadeleye ilişkin ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarının sıkı ve tam olarak uygulanması ihtiyacına, BM Küresel Terörizmle Mücadele Stratejisinin dengeli bir şekilde kapsamlı olarak uygulanmasına ve ilgili uluslararası terörizmle mücadele sözleşmeleri ve protokollerinin hükümlerinin uygulanmasına verilen desteği teyit etmek üzere işbirliklerini derinleştirir;

* BM Şartı'nın amaç ve ilkeleri, ilgili BM Güvenlik Konseyi kararları ve uygulanabildiği yerlerde uluslararası Teröre karşı mücadele sözleşmeleri ve protokolleri temelinde küresel terörizm tehdidine karşı koymak;

* Zamanında ve doğru bilgi paylaşımı da dâhil olmak üzere, terörizmi önlemek ve terörizmle mücadele etmek için güvenlik ve kolluk kuvvetleri arasında pratik işbirliğini geliştirmek ve gerekirse bu tür paylaşımlar için yasal çerçeve oluşturmayı değerlendirmek;

* Terörist gruplara, kuruluşlara ve ilişkili kişilere silah dahil olmak üzere insani, mali veya maddi kaynak sağlamayarak bu grupların, kuruluşların ve ilişkili kişilerin kolaylaştırılmasını engellemek;

* Teröristlerin sınır ötesi hareketlerini önlemek ve tespit etmek amacıyla sınır ve gümrük kontrollerini

güçlendirmek için gerekli tedbirleri geliştirmeye yönelik adımlar atılması; bu kapsamda, uygun olduğu hallerde, terörizme ilişkin uluslararası veri tabanlarının ve BM Güvenlik Konseyi tarafından yaptırım uygulanan kişi ve gruplara ilişkin konsolide listenin kapsamlı bir şekilde kullanılması;

* BM Güvenlik Konseyi tarafından listelenen terör örgütleri hakkında istihbarat ve bilgi paylaşımını ve işbirliğini güçlendirmek için BRICS Teröre Karşı Mücadele Çalışma Grubunu kullanmak;

* Uluslararası Terörizmle ilişkin Kapsamlı bir Sözleşmenin kabul edilmesini birlikte takip etmek;

* Terörizmin coğrafi olarak daha fazla yayılmasını önlemek ve çatışma bölgelerinden ayrıldıkları ülkelere dönen veya üçüncü ülkelere seyahat eden teröristlerin oluşturduğu tehditleri ele almak;

* Teröre karşı mücadeleye yönelik tedbirler konusunda araştırma ve geliştirmeyi kolaylaştırmak;

* Uygulanabildiği yerlerde, sınıraşan organize suç türleri ve terörizm arasında artan bağlantılara karşı mücadele etmek;

* Terör eylemlerinin finansmanına, planlanmasına, hazırlanmasına veya gerçekleştirilmesine katılan veya terör eylemlerini destekleyen kişilerin, insan haklarına ve temel özgürlüklere gereken saygı gösterilerek adalet önüne çıkarılmasını ve bu tür terör eylemlerinin iç hukuklarında ciddi bir suç olarak tanımlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almak;

* Teröristlere karşı soruşturma veya cezai kovuşturmalarla bağlantılı olarak en geniş ölçüde yardım sağlamak üzere, iç hukukları ve düzenlemeleriyle uyumlu olarak, karşılıklı adli yardımlaşma ve suçluların iadesi alanlarında işbirliğini geliştirmeleri;

* Terörizme yol açan aşırılık yanlı söylemlerle ve internet ve sosyal medyanın teröristlerin işe alınması, radikalleştirilmesi ve kışkırtılması ve teröristlere mali ve maddi destek sağlanması amacıyla kötüye kullanılmasıyla mücadele etmek;

* Kamuoyunda terörizme ve terörizme yol açan

Rio de Janeiro'da düzenlenen 2025 Liderler Zirvesi'nden bir görüntü
(Fotoğraf: Isabela Castilho/BRICS Brasil, 2025).

aşırı cılığa yönelik çağrılara ve kışkırtmalara karşı koymak;

* Bilgi ve telekomünikasyon teknolojisinin terörist ve diğer suç amaçları için kötüye kullanılmasına karşı işbirliğini güçlendirmek; terörizme yol açan terörist ve aşırılık yanlısı fikirlerin propagandasını bozan karşı söylemler oluşturmak;

* Birleşmiş Milletler'in yanı sıra G-20 ve FATF ile Teröre karşı mücadele işbirliğini genişletmek;

* Eğitim, beceri geliştirme ve istihdamı kolaylaştırma yoluyla terörizmin yayılmasına elverişli koşulları ele almak üzere radikalleşmeden arındırma işbirliğini güçlendirmek ve bu koşulların hiçbirinin terör eylemlerini mazur gösteremeyeceğini ya da haklı çıkaramayacağını kabul etmek.

* Terörizm tehdidinin tüm şekil ve tezahürleriyle ele alınması için işbirliği yapılması;

* Teröre karşı mücadele çabalarında eğitim, deneyim paylaşımı ve teknik işbirliği de dahil olmak üzere

kapasite geliştirmeyi teşvik etmek;

* Teröre karşı mücadele çabalarına halkın bilinçlendirilmesi ve katılımının yanı sıra dinler arası ve dinler içi diyalogun geliştirilmesini teşvik etmek.

IV. Sonuç

BRICS Güvenlik Yüksek Temsilcileri bu Stratejinin uygulanmasının gözden geçirilmesine öncülük etmekle görevlendirilecek ve BRICS Teröre Karşı Mücadele Çalışma Grubu (CTWG) bu Stratejinin uygulanmasıyla görevlendirilecektir.

CTWG, zamanı geldiğinde bu Stratejinin tam ve etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik özel tedbirleri içeren bir Eylem Planı hazırlamayı değerlendirebilir. 🌸

(Kaynak: Toronto Üniversitesi BRICS Bilgi Merkezi. 15 Temmuz 2025'te <http://www.brics.utoronto.ca/docs/2020-counterterrorism.html> adresinden alındı)

Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Konseyi'nin Terörizm, Ayrılcılık ve Aşırıcılığa Yol Açan Radikalleşmeyle Mücadeleye İlişkin Bildirisi

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) “üç kötülüğe” karşı mücadelesi, örgütün tarihinde önemli bir bölümdür. “Üç kötülük”, aynı zamanda “üç kötü güç” olarak da adlandırılır ve terörizm, ayrılcılık ve aşırıcılığı ifade eder. Kavram ilk olarak Haziran 2001'de ilk ŞİÖ zirvesinde tanımlanmıştır. Bölgesel güvenlik ve istikrarı öncelik olarak ele alan ŞİÖ, “üç kötülüğe” karşı mücadele etmek için aralıksız çaba göstermektedir. Terörizme karşı mücadelede işbirliği konusunda örnek bir örgüt olan ŞİÖ 2000'li yılların başından itibaren bölgesel ve uluslararası önemli başarılarla imza atmıştır. ŞİÖ Devlet ve Hükümet Başkanlarının 2023 yılındaki Zirvede terörizm, ayrılcılık ve aşırıcılığa karşı ilan ettikleri bildiriye sunuyoruz.

04 Temmuz 2023
Yeni Delhi, Hindistan

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ veya Örgüt) Üye Devletleri, karşılıklı güven, karşılıklı yarar, eşitlik, karşılıklı danışma, kültürel çeşitliliğe saygı ve bölgede barış, güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesi amacıyla ortak kalkınma arayışı ruhuna bağlı kalarak,

Egemenlik, toprak bütünlüğü, içişlerine karışmama ilkelerine ve ŞİÖ Şartı'nın diğer hükümlerine bağlılıklarını teyit ederek,

ŞİÖ kolluk ve güvenlik işbirliğini güçlendirmeye, çok taraflı işbirliğini teşvik etmeye, küresel, bölgesel

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Bölgesel Teröre Karşı Mücadele Yapısı Arka Plan ve Misyon

RATS Yürütme Komitesi

ŞİÖ'nün daimi organı olarak belirlenen Bölgesel Teröre Karşı Mücadele Yapısı'nın kurulmasına ilişkin Anlaşma, 7 Haziran 2002 tarihinde St. Petersburg'da ŞİÖ Üye Devletleri Devlet Başkanları Konseyi toplantısında imzalandı.

Şanghay İşbirliği Örgütü Bölgesel Teröre Karşı Mücadele Yapısı (ŞİÖ RATS), kurulduğu günden bu yana Örgütün gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş, bölgesel ve küresel düzeyde terörizm, ayrılcılık ve aşırıcılıkla mücadelede örgütün destek ayağı ve koordinasyon

merkezi haline gelmiştir.

RATS'ın uluslararası saygınlığı her geçen yıl artmakta olup, güvenlik alanında somut başarıyı garantileyen çok taraflı işbirliğinin değerli bir örneği haline gelmektedir.

RATS'ın kuruluş aşamasında, işbirliğinin ilkelerini ve alanlarını belirleyen ve çalışma organları olan Konsey ve Yürütme Komitesi'nin düzgün işleyişini sağlayan örgütsel ve yasal çerçevenin oluşturulmasına odaklanıldı.

Daha sonra, düzenleyici çerçevenin iyileştirilmesi, ŞİÖ üye devletlerinin yetkili makamları tarafından terörizm, aşırıcılık ve ayrılcılıkla mücadeleye yönelik ortak tedbirlerin başarılı bir şekilde uygulanmasında önemli bir faktör olmuştur. Bu çalışma, ilgili uluslararası hukuk ve ŞİÖ yasal düzenlemelerinin ulusal mevzuatlara dahil edilmesiyle birlikte yürütülmektedir.

ve ulusal düzeylerde koordinasyonu güçlendirmeye, eşit, işbirliğine dayalı, bölünmez, kapsamlı ve sürdürülebilir güvenlikte ısrar etmeye ve geleneksel ve geleneksel olmayan güvenlik zorlukları ve tehditlerine karşı koymaya kararlı olarak,

Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırıçılıkla Mücadele Şanghay Sözleşmesi; Terörizme Karşı ŞİÖ Sözleşmesi ve Aşırıçılıkla Mücadele ŞİÖ Sözleşmesi; ve ŞİÖ Üye Devletlerinin Uluslararası Bilgi Güvenliği Alanında İşbirliği Anlaşması hükümlerini not ederek,

Uluslararası toplumu, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararlarının ve Küresel Teröre Karşı Mücadele Stratejisinin BM Şartı ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak, siyasallaştırma ve çifte standart olmaksızın, tüm Devletlerin egemenliğine ve bağımsızlığına saygı göstererek tam olarak uygulanması yoluyla BM'nin merkezi bir rol oynadığı terör tehdidiyle mücadelede küresel işbirliği-

ni güçlendirmeye ve Uluslararası Terörizme Karşı Kapsamlı bir Sözleşmenin kabulü konusunda uzlaşma aramaya çağırır,

Her türlü terör eyleminin suç ve haksız olduğunu yineleyerek,

Devletlerin belirli siyasi ve jeopolitik hedefleri gerçekleştirmek için terörist, ayrılıkçı ve aşırılıkçı grupları ve onların suç ortaklarını kullanmasının kabul edilemez olduğunu vurgulayarak, Radikalleşmenin terörizme yol açtığını, bölücülük ve aşırıılığın küresel bir sorun haline geldiğini, terörist gruplar ve onların destekçileri tarafından radikal ideolojilerin internet ortamı dahil olmak üzere yayıldığını, dini hoşgörüsüzlük, saldırgan milliyetçilik, etnik ve ırksal ayrımcılık, faşizm ve şovenizm fikirlerinin, özellikle gençlerin zihinleri ve dünya görüşleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göz önünde bulundurarak,

RATS'ın kural koyma faaliyetleri kapsamında, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıçılıkla mücadeleye ilişkin Sözleşmeleri ile ŞİÖ Üye Devletlerinin yetkili makamları arasında güvenlik alanında pratik işbirliğini düzenleyen ve terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıçılıkla mücadelede doğrudan etkileşimlerinin biçimlerini, mekanizmalarını ve araçlarını tanımlayan kararlar, ŞİÖ Üye Devletleri Devlet Başkanları Konseyi tarafından geliştirilmiş ve onaylanmıştır.

RATS kapsamında, Yürütme Komitesi'nin koordinatörlüğünde, ŞİÖ üye ülkelerinin teröre karşı mücadele kapasitesini geliştirmek için hedefli çalışmalar yürütülmektedir. Bu amaçla, ortak pratik faaliyetler tasarlamakta ve yürütmektedirler. En verimli faaliyet türleri arasında, 2006 yılından bu yana düzenlenen

yıllık Ortak Teröre Karşı Mücadele Tatbikatları yer almaktadır. Bu tatbikatlar, çeşitli terör tehditlerini etkisiz hale getirmek ve terör saldırılarını önlemek amacıyla müdahale mekanizmalarının kullanımı ve yetkili makamlar arasındaki etkileşimin eğitimi konusunda pratik yapma olanağı sağlamaktadır.

Her tatbikat, ŞİÖ sahasında ortaya çıkan operasyonel durumun gerçek koşullarını ve teröristlerin taktiklerini yansıtacak şekilde, mümkün olduğunca gerçek hayata yakın olacak şekilde tasarlanmıştır.

ŞİÖ üye ülkelerinin terörizmle ilişkili ulus aşırı suçlardan (yasadışı göç, uyuşturucu, silah, patlayıcı madde kaçakçılığı vb.) güvenliğinin sağlanmasına yönelik ayrı bir alan da, ŞİÖ üye ülkelerinin yetkili makamlarının sınır servisleri arasındaki etkileşim mekanizmasıdır.

COVID-19 salgını dönemi dâhil olmak üzere, teröristlerin ve destekçilerinin, sosyal ağ platformlarını, interneti ve diğer bilgi ve iletişim teknolojilerini, terör eylemleri için eleman toplama ve teşvik etmenin yanı sıra terör faaliyetlerinin finansmanı, planlanması ve hazırlanmasında, terör amaçlı radikal ideolojilerin yayılması ve propagandası için kullanmalarındaki artışı not ederek,

Terörizm, bölücülük ve aşırıcılığa yol açan radikalleşmeyle mücadelede Devletlerin ve yetkili makamlarının öncü rolünün yanı sıra uluslararası ve bölgesel örgütler tarafından bu yönde sarf edilen çabaların önemini teyit ederek,

ŞİÖ'nün bu alanda diğer ilgili devletler, bölgesel ve uluslararası örgütlerle aktif etkileşimini savunarak,

ŞİÖ Bölgesel Teröre Karşı Mücadele Yapısının (RATS), 2022-2024 ŞİÖ Üye Devletlerinin Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırıcılıkla Mücadelede İşbirliği Programının uygulanması da dahil olmak üzere

radikalleşmeyle mücadeleye yönelik sistematik çabalarını not ederek,

Bu vesileyle aşağıdaki hususları beyan ederiz:

Üye Devletler, kim tarafından, nerede ve hangi amaçla işlenirse işlensin, terörizmin tüm şekil ve tezahürlerini şiddetle kınarken, terörizmin herhangi bir din, medeniyet, milliyet veya etnik grupla ilişkilendirilmemesi gerektiğini vurgular.

Üye Devletler, ŞİÖ Şartı ve uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilke ve normlarına uygun olarak, deneyim ve en iyi uygulamaların paylaşılması da dâhil olmak üzere, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılığa yol açan radikalleşmeyle mücadelede işbirliğini daha da geliştireceklerdir.

Üye Devletler, ŞİÖ 2022-2024 Terörizm, Aşırıcılık ve Ayrılıkçılıkla Mücadelede İşbirliği Programını ve radikalleşmeye karşı ulusal programları uygulamaya devam edeceklerdir.

Üye Devletler, ŞİÖ üyesi devletlerin topraklarında düzenlenen büyük uluslararası etkinliklerin

ŞİÖ üye ülkelerinin yetkili makamlarına bağlı sınır servisleri, 2013 yılından bu yana, bu ülkelerin sınırlarının dış ve iç kesimlerinde ortak operasyonlar yürütüyor.

2013 yılından bu yana faaliyet gösteren ŞİÖ üye devletlerinin yetkili makamlarının temsilcilerinden oluşan Ortak Uzman Çalışma Grubu ve RATS Yürütme Komitesi bünyesinde, teröristlerin ve aşırılıkçıların interneti suç amaçlı kullanmalarını önlemek için sürekli olarak önlemler alınmaktadır. Ayrıca, küresel ağdaki terörist faaliyetlerle mücadele etmek ve etkileşim mekanizmalarını iyileştirmek amacıyla ortak tatbikatlar düzenlenmektedir.

Terör tehditleriyle mücadele sisteminin iyileştirilmesinin önemli bir parçası, teröre karşı mücadele yapılarının kapasitesinin artırılmasıdır. ŞİÖ

üye devletlerinin yetkili makamlarının teröre karşı mücadele birimleri için personel eğitiminin koordinasyonunu ve daha fazla gelişimini kolaylaştırmak amacıyla sistematik bir çalışma yürütülmektedir.

Terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadele çabalarını güçlendirmek amacıyla ŞİÖ RATS, uluslararası ve bölgesel örgütlerin yanı sıra ŞİÖ gözlemci devletlerinin yetkili makamları ve diyalog ortaklarıyla işbirliğini geliştiriyor ve güçlendiriyor.

Özellikle, BM Güvenlik Konseyi Teröre Karşı Mücadele Komitesi Yürütme Müdürlüğü, BM Teröre Karşı Mücadele Ofisi, BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi, Interpol, Teröre Karşı Mücadele Merkezi (BDT ATC) ve BDT Üye Devletleri Sınır Birlikleri Komutanları Konseyi Koordinasyon Servisi, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (CSTO) Sekreterliği, Avrasya

güvenliğinin nasıl sağlanacağı konusunda pratik deneyim alışverişinde bulunacaklardır.

Üye Devletler, terörizme, ayrılıkçılığa ve aşırıcılığa yol açan radikal ideolojilere karşı bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesini ve bunların destekçilerinin faaliyetlerini sürdürme araç ve fırsatlarının engellenmesini savunmaktadır.

Üye Devletler, terörizme, aşırıcılığa ve ayrılıkçılığa yol açan radikalleşmeyi önlemek ve buna karşı koymak için ulusal düzeyde medya kampanyaları yürütecektir.

Üye Devletler, radikalleşmiş bireylerin rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılması ve radikal ideoloji veya terörist faaliyetlere geri dönmelerinin önlenmesi için ulusal düzeyde programlar uygulayacaktır.

Üye Devletler medya, sivil toplum, iş dünyası, dini, kültürel, eğitim ve diğer kuruluşların radikalleşmenin önlenmesi ve radikalleşmeyle mücadelede elverişli bir ortamın şekillendirilmesindeki

önemli rolünü destekler.

Üye Devletler radikalleşmeyle mücadelede kadınların ve gençlerin rolünün güçlendirilmesini savunurlar.

Üye devletler, ŞİÖ Üye Devletlerinin iç hukuklarına uygun olarak tespit edilen kişi ve kuruluşlara karşı gerekli tedbirleri başlatarak radikal ve terörist içeriğin internetten engellenmesi ve kaldırılması için ortak çaba gösterme niyetindedir.

Üye Devletler, devletlerin barış içinde bir arada yaşaması, dini ve kültürel çeşitliliğe saygı, sosyal uyum ve medeniyetler arası diyalog fikirlerini teşvik ederek radikal ideoloji ve propagandayla mücadelede işbirliği yapmaya devam edeceklerdir. 🌸

(Kaynak: Şanghay İşbirliği Örgütü web sitesi (2023). ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi'nin Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırıcılığa Yol Açan Radikalleşmeyle Mücadele Bildirisi. 15 Temmuz 2025'te <https://eng.sectsco.org/20230704/1628358.html> adresinden alınmıştır.)

Kara Para Aklama ve Terörizmin Finansmanıyla Mücadele Grubu, Orta Asya Bölgesel Uyuşturu, Psikotrop Maddeler ve Bunların Ön Maddelerinin Kaçakçılığıyla Mücadele Bilgi ve Koordinasyon Merkezi (CARICC), Asya'da Etkileşim ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı Sekreterliği (CICA), Afrika Terörizm Araştırma ve İnceleme Merkezi, Belarus Cumhuriyeti KGB'si, Afganistan Dışişleri Bakanlığı ve Afganistan Teröre Karşı Mücadele Koordinasyon Konseyi ile işbirliğine ilişkin mutabakat zaptları ve anlaşmalar imzalandı. Moğolistan.

Sri Lanka, Türkiye, Kamboçya, Nepal, Azerbaycan, Ermenistan, Mısır, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Maldivler, Myanmar, Kuveyt ve Bahreyn'in yetkili makamları olmak üzere diyalog ortaklarıyla temaslar kurulmuş olup, ilişkilerin

resmileştirilmesi yönünde çalışmalar sürdürülmektedir.

RATS Yürütme Kurulu yetkilileri, Devlet Başkanları Konseyi, Hükümet Başkanları Konseyi, Güvenlik Konseyleri Sekreterleri, Dışişleri Bakanları Konseyi ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Üye Devletleri Ulusal Koordinatörleri Konseyi toplantılarının hazırlanması ve gerçekleştirilmesine düzenli olarak katılmaktadır.

ŞİÖ RATS faaliyetlerinin temel çıktıları, RATS Konseyi toplantılarında yıllık olarak gözden geçirilmekte ve ŞİÖ Üye Devletleri Başkanları Konseyi'ne raporlanmaktadır. 🌸

(Kaynak: CSTO web sitesi, (n.d.). RATS Arka Planı ve Misyonu. 15 Temmuz 2025 tarihinde <https://ecrats.org/en/about/history/> adresinden alındı)

Dünya Ekonomik Forumu'nun Küreselleşme Sürecindeki Etkisinin Ekonomi Politik Eleştirisi

SONG SHULI*

Prof. Dr.
Zhejiang Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi
Uluslararası İşletme Okulu

CHENG ENFU**

Prof. Dr.
WAPE Başkanı

**Song Shuli, Zhejiang Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Uluslararası İşletme Fakültesi'nde profesör olarak görev yapmakta olup, Ekonomi Doktorası derecesine sahiptir ve yüksek lisans danışmanıdır.*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2248-2645>

e-posta: songshuli2012@126.com

***Cheng Enfu, Çin Komünist Partisi'nin çeşitli konularda, özellikle ekonomik sorunlarla ilgili olarak toplantılara davet ederek görüşlerini aldığı, Çin'in dördüncü nesil iktisatçıları arasında önde gelen bir figür ve Çin'deki en yaratıcı iktisatçılarından biri olarak değerlendirilmektedir. Prof. Dr. Cheng Enfu, Dünya Politik Ekonomi Derneği (World Association of Political Economy-WAPE) Başkanı'dır.*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9236-1916>

e-posta: ict@cass.org.cn

Geliş Tarihi: 03.04.2025

Kabul Tarihi: 27.07.2025

Atf: Song, S. & Cheng, E. (2025). Dünya Ekonomik Forumu'nun Küreselleşme Sürecindeki Etkisinin Ekonomi Politik Eleştirisi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 6(4),...

ÖZ

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) uzun yıllardır küreselleşme üzerindeki etkisi bakımından sorgulanmakta ve eleştirilmekte, ancak akademik çevrelerden yeterli ilgiyi görmemektedir. Marx'ın sermaye birikimi teorisini temel alan bu çalışma, uluslararası tekeli sermayenin “mekân-zaman düzeltmesi” mantığını sistematik olarak eleştirmek için teorik bir çerçeve inşa etmektedir. Çalışmada, tarihsel materyalist analiz yoluyla, WEF'in, küreselleşmiş sermaye birikiminin yarattığı içsel ikili paradoksa aracılık etme konusundaki yapısal yetersizliği temelden ortaya konmaktadır. Çalışma, teşvik ettiği sözde “uluslararası ekonomik işbirliği ve mübadelenin” özünde, tekeli sermaye gruplarının coğrafi genişleme yoluyla artı değer aktardığı bir birikim sisteminin yeniden oluşturulması olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: ekonomik küreselleşme krizi, kapitalist rant arayışı, küresel sermaye birikimi, mekansal-zamansal düzeltme, neoliberalizm.

A Political Economy Critique of the Globalizing Impact of the World Economic Forum

ABSTRACT

The World Economic Forum has been questioned and criticized for its influence on globalization for many years, but it has not received sufficient attention from the academic community. In Marx's capital accumulation theory, this study constructs a theoretical framework for systemically critiquing the “spatio-temporal fix” logic of international monopoly capital. Historical materialist analysis unveils the WEF's structural incapacity to mediate the endogenous dual paradox engendered by globalized capital accumulation. It indicates that the so-called “international economic cooperation and exchange” it promotes is, in essence, the reconstitution of an accumulation system through which monopoly capital groups transfer surplus value through geographical expansion.

Keywords: capitalist rent-seeking, crisis of economic globalization, global accumulation of capital, neoliberalism, spatio-temporal fix.

Giriş

1971 YILINDA İSVİÇRE’NİN DAVOS kasabasında düzenlenen ilk toplantısından dolayı “Davos Forumu” olarak da bilinen Dünya Ekonomik Forumu (WEF), karmaşık ve değişken bir uluslararası siyasi ve ekonomik durumda yarım yüzyılı aşkın bir gelişim süreci geçirmiştir. Dünya ekonomisinin küreselleşmesi ve genişlemesi, uluslararası ekonomik düzenin evrimi ve yeniden inşası, dünya ekonomisinin gelişmesi için rehberlik ve yönlendirme ve küresel ekonomik krizlere yanıt ve teşviki üzerinde derin ve kapsamlı bir etki yaratmıştır. Ancak kapitalizmin ekonomik tarihi, forumların uzun vadeli varlığının ve gelişiminin, temel olarak ekonomik küreselleşmenin evrensel sorunlarını çözmede başarısız olduğunu göstermektedir. Örneğin, neoliberal bir ekonomist olan Dambisa Moyo, 2017 yılında düzenlenen “Küreselleşme Yönetişimi” konulu Forumda, küreselleşmenin gerçekten de “önemli bir kayba uğradığını” ve “mevcut durumda hangi iyileştirici önlemlerin alınabileceğini bilmiyorum (Saval, 2024)” itirafında bulunmuştur.

Kurumsal yapı açısından bakıldığında, bu durum büyük ölçüde WEF’in sistem ve mekanizmasının ekonomik küreselleşmenin hızlı gelişimi sürecinde sistematik ve kapsamlı bir dönüşüm gerçekleştirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. İlk olarak, işlevsel amacı Avrupalı işletmelerin temel rekabet gücünü artırmaktan uluslararası ekonomik işbirliği ve alışverişi teşvik etmeye doğru kaymıştır. WEF’in kurucusu ve icra kurulu başkanı, İsviçre’deki Cenevre Üniversitesi’nden Profesör Klaus Schwab, başlangıçta 1960’larda ABD işletmelerinin ileri yönetim deneyimlerinden çıkardığı paydaş teorisini Avrupa iş dünyasına tanıtmayı ve uygulamayı amaçlıyordu. Yani,

işletmenin uzun vadeli çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için, yöneticiler sadece hissedarlara değil, aynı zamanda ilgili tüm çıkar gruplarına da hizmet etmeli ve Avrupa işletmelerinin yenilikçi yönetim yöntemleriyle uluslararası rekabet güçlerini artırmalarına ve ABD işletmelerinden gelen büyük pazar rekabeti baskısıyla etkin bir şekilde başa çıkmalarına rehberlik etmelidir. Bu nedenle, 1971’den 1973’e kadar birbirini izleyen üç forumun konularının tümü, Avrupa işletmelerinin göreceli rekabet avantajlarının nasıl oluşturulacağı tartışmasına odaklandı. Ancak Forum toplantısının Ocak 1971’de başarıyla gerçekleştirilmesinin ardından, ABD liderliğindeki Bretton Woods sistemi o yılın Ağustos ayında çöktü ve tarih sahnesinden çekildi.

Sonuç olarak, kapitalist stagflasyonun oluşması ve ortaya çıkmasıyla birlikte kapitalist ekonomik düzen ciddi şekilde etkilenmiştir. Böylece Forum’un kalkınma hedefleri giderek, kapitalist ekonomik sistemin istikrarını korumak ve kapitalist ekonominin tam olarak iyileşmesini ve uzun vadeli kalkınmasını sağlamak için uluslararası ekonomik işbirliğini ve alışverişi geliştirmenin bir yolunu bulmaya yöneldi. Goldman Sachs Avrupa’nın eski başkan yardımcısı Klaus Luft bunu şöyle özetlemiştir: “Bu tam olarak küreselleşmeden kaynaklanmaktadır ve aynı zamanda küreselleşmeyi yansıtmaktadır (Ren, 2022).”

İkinci olarak, odak noktası modern işletme yönetiminde inovasyona odaklanmaktan küresel ekonomik yönetişimde işbirliğine kaymıştır. WEF aslında 1971 yılında Klaus Schwab tarafından başlatılan Avrupa Yönetim Forumu’dur. Esas olarak yönetimde inovasyon yoluyla Avrupa işletmelerinin uluslararası rekabet gücünü artırmakla ilgileniyordu. Ancak 1987 yılında, “dünya ekonomisindeki sorunları incelemek ve tartışmak, ulus-

Avrupa Yönetim Forumu, 1987 yılında küresel çaptaki etkisini ve faaliyetlerinde ekonomi politikasının ön planda olduğunu vurgulamak amacıyla adını Dünya Ekonomik Forumu olarak değiştirdi
(Fotoğraf: WEF websitesi, t.y.).

lararası ekonomik işbirliğini ve alışverişi teşvik etmek ve dünyanın durumunu iyileştirmek için kamu-özel işbirliğine odaklanmak” amacıyla resmi olarak Dünya Ekonomik Forumu adını aldı. Avrupa Yönetim Forumu aslında dönüşüm ve gelişimine 1974 yılında başladı, çünkü forum o yıldan itibaren siyasi liderleri yıllık toplantıya davet etmeye karar verdi. Böylece içeriğin odak noktası, iş yönetiminden dünya siyaseti ve ekonomisinin çeşitli alanlarına doğru genişleyerek ve Avrupa yöneliminden ABD liderliğindeki kapitalist kampa doğru kayarak önemli bir dönüşüm geçirdi. Bu nedenle, “Avrupa Yönetim Forumu” aslında gerçekte olduğundan daha fazla isme sahip olmuştur. O zamandan bu yana, yıllık toplantının temaları dünya ekonomisinin sıcak noktaları etrafında dönmüş ve küresel jeopolitik, politika müzakere-

si, sosyal istikrar ve çevresel yönetim de dahil olmak üzere çok çeşitli alanları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Özellikle 1987 yılında forum, az gelişmiş ülkelerin dış ekonomik ve ticari meselelerini de tartışmalarına dahil etmeye başlamış ve böylece gerçek anlamda “küresel” bir form kazanarak sıklıkla “Ekonomik Birleşmiş Milletler” veya “Dünya Ekonomisinin Belirleyicisi” olarak anılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, genel olarak, hepsi de kapitalist dünya ekonomisinin uzun vadeli istikrarlı gelişimine katkıda bulunmak amacıyla küresel yönetim mekanizmasını formüle etmek için küresel siyasi ve ekonomik düzene dayanmaktadır.

Son olarak, faaliyetleri özel şirketler için gayri resmi bir iletişim platformundan yarı resmi kamu-özel sektör ortaklığı kurumlarına kaydı.

Schwab'ın Avrupa Yönetim Forumu'nun kurulmasını savunmaktaki ilk motivasyonu, paydaş teorisini kabul edip uygulayarak yönetim becerilerini geliştirmek amacıyla Batı Avrupadaki işletme yöneticileri için bir platform sağlamak olduğundan, forum başlangıçta kendini kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamış ve kamuoyuna açıklamıştır. Ancak paydaş kavramı teorik olarak sadece hissedarları değil; tüketiciler, yöneticiler, çalışanlar ve ilgili işletmeler gibi doğrudan ilgili olanların yanı sıra ana ülke, ev sahibi ülke ve ticari bağları olan diğer ülkeler, hükümetler, uluslararası kurumlar ve bölgesel örgütler gibi dolaylı olarak ilgili olanlar da dahil olmak üzere bir işletmenin çıkarlarıyla ilgili tüm varlıkları içerir. Bu, sonraki kamu-özel sektör ortaklıkları için a priori bir hipotez sağlamaktadır. Buradan hareketle, 1974 yılından itibaren WEF'in yıllık toplantılarına ulusal liderleri davet etmesi bir rutin haline gelmiştir. Katılımcılar 1982 yılında diğer hükümet üyelerini ve uluslararası ekonomik kuruluşların liderlerini de kapsayacak şekilde genişletildi. Daha da önemlisi forum, gelişmiş kapitalist ülkelerden eski ulusal liderleri veya parti yetkililerini kurumlarının yöneticileri olarak istihdam etmeye başladı. Bu durum sadece Forum'un konularının derinliğini ve kapsamını genişletmekle kalmadı, aynı zamanda kamu-özel sektör ortaklığının bir biçimi ve ulusal politikaların dünya ekonomisinin gelişimini lojistik olarak etkilemesinin etkili bir yolu haline gelmiştir.

Aslında, küreselleşmenin birçok önemli sorunu, WEF'in büyük çabalarına rağmen etkili bir şekilde çözülmemiş, aksine daha da yoğunlaşmıştır.

İlk olarak, WEF'in girişimleri nedeniyle ekonomik krizler daha da yıkıcı hale gelmiştir. Forum küresel ekonomik krizin etkilerini kısmen hafifletmiş, ancak krizlerin konjonktürel olarak

ortaya çıkmasını ve sistemik olarak yayılmasını kökten bir şekilde ortadan kaldırmamış veya etkili bir şekilde önleyememiştir. 1973-1975 yılları arasında Avrupa ve ABD'de yaşanan petrol şoku, 1987'deki küresel borsa krizi, 1997-1998 yılları arasında Güneydoğu Asya'da yaşanan finansal kriz, 2007-2009 yılları arasında ABD'de yaşanan mortgage krizi ve 2010-2011 yılları arasında Avrupada yaşanan devlet borçları krizi buna örnek olarak verilebilir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge yönetiminden kurtulan birçok yeni bağımsız ülke, kalkınma arayışında çoğunlukla gelişmiş ülkelerin izlediği sanayileşme yolunu seçmiştir. Ancak sonuçlar pek tatmin edici olmamış ve dünya ekonomisindeki dengesizlik daha da ciddi bir hal almıştır.

Dünya ekonomisi, bu krizlerin etkileri nedeniyle, halen yavaş büyümekte ve çeşitli ülkelerde yüksek enflasyonist baskı ve işsizlik oranları yaygın olmaya devam etmektedir. "Dünya Ekonomik Görünümü 2023" raporuna göre, küresel üretimdeki büyüme oranının 2023 yılında sadece %1,9'a düşerek son on yılın en düşük seviyesine ineceği tahmin edilmektedir. Bu oranın 2024 yılında yaklaşık %2,7'ye yükselmesi beklenmekle birlikte, 2022 yılında kaydedilen yaklaşık %3'lük oranın gerisinde kalacaktır. Bu arada IMF, küresel ortalama enflasyon oranının 2023'te %6,8'e ve 2024'te %5,2'ye gerileyeceğini, ancak yine de COVID-19 pandemisi öncesindeki %3,5 seviyesinin üzerinde kalacağını öngörmüştür.

İkinci olarak, dünya ekonomisindeki

“1982 yılındaki Forum kapsamında düzenlenen dünya ekonomi liderlerinin ilk gayri resmi buluşmasında, uydu aracılığıyla katılımcılara seslenen ABD Başkanı Reagan, kapitalist kampın Sovyetler Birliği liderliğindeki sosyalist kampa karşı muhalif pozisyonunu sürdürmesini açıkça talep etti”. İlk Dünya Ekonomi Liderleri Gayriresmi Toplantısından bir görüntü (Fotoğraf: WEF websitesi, n.d.).

dengezsizlik daha belirgin hale gelmiştir. Genel olarak, tarih boyunca farklı ülkeler arasındaki kalkınma süreci ve sanayileşme yolundaki önemli farklılıklar nedeniyle, gelişmiş ülkeler arasında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ve özellikle gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki “Kuzey-Güney uçurumu”, gelişme yolu bağımlılığının kendi kendini güçlendiren etkisi nedeniyle sürekli olarak genişlemektedir. Daha da önemlisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge yönetiminden kurtulan birçok yeni bağımsız ülke, kalkınma arayışında çoğunlukla gelişmiş ülkelerin izlediği sanayileşme yolunu seçmiştir. Ancak sonuçlar pek tatmin edici olmamış ve dünya ekonomisindeki dengesizlik daha da ciddi bir hal almıştır. WEF'in ortaya çıkışı dünya ekonomik düzenini bir ölçüde istikrara kavuşturmuş ve az

gelişmiş ülkeler için nispeten istikrarlı bir rekabet ortamı sağlamış olsa da, gelişmiş ülkelerin ekonomik refahı ve krize müdahalesi için daha elverişli gelişme fırsatları da sunmuştur. *Foreign Affairs* dergisinin 1995 kış sayısında, o dönemde dünyada 20'den fazla zengin ülke bulunduğu, ancak sadece 10 kadar ülkenin zengin ülkelerle arasındaki farkı daralttığı, 140 veya daha fazla ülke ile zengin ülkeler arasındaki farkın ise açılmaya devam ettiği belirtiliyordu. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (UN DESA) tarafından hazırlanan “World Economic Situation and Prospects 2022” (Dünya Ekonomik Durumu ve Beklentiler 2022), 20 yılı aşkın bir süredir devam eden kalkınmanın ardından farklı ülkeler arasında ve ülkeler içinde zengin ve yoksul arasındaki uçurumun daha da derinleştiğini göstermektedir.

Dünya Bankası ayrıca, 2023 yılında gelişmiş ülkelerin üretim seviyelerinin temelde COVID-19 pandemisi öncesi seviyeye geri döneceğini, gelişmekte olan ülkelerin çoğunun üretiminin pandemi öncesine göre yaklaşık %4 daha düşük olacağını ve hatta bazılarının yaklaşık %8 daha düşük olacağını bildirdi. Dünya Bankası Başkanı David Malpass durumu, “Küresel makroekonomik denge-sizlikler daha önce görülmemiş bir seviyeye ulaştı.” diye tanımladı (Li, 2022).

Son olarak, küreselleşme karşıtlığının sert bir siyasi yönü vardır. WEF’in dünya ekonomisinin küreselleşmesini, entegrasyonunu ve liberalleşmesini teşvik etmesi sürecinde, küreselleşme karşıtlığının içsel geni tamamen dejenere olmamıştır. Siyasallaşma her zaman mevcut olmuş, hegemonik gücün çıkarları ve talepleri doğrultusunda tekrarlanmıştır. Örneğin, 1982 yılındaki Forum kapsamında düzenlenen dünya ekonomi liderlerinin ilk gayri resmi buluşmasında ABD Başkanı Reagan, kapitalist kampın Sovyetler Birliği liderliğindeki sosyalist kampa karşı muhalif pozisyonunu sürdürmesini açıkça talep etti. Sovyetler Birliği ile yakın ekonomik ilişkilerin engellenmesi çağrısında bulundu ve “müttefiklerimizle birlikte çalışma” sözünü verdi. Subprime mortgage krizi karşısında ABD eski Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice 2008 forumunda şunları söyledi: “Küresel ekonominin temellerine hala derin bir güven duyuyoruz ve serbest ekonomi inancını hayata geçirmeye devam edeceğiz” (Er, 2008). Ancak WEF, ABD ve diğer gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından başlatılan ticari korumacılığa, Çin’den tedarik zincirlerini ayırma ve kesme girişimlerine, sözde “riskten arındırma” önlemlerine, yüksek teknoloji yaptırımlarına ve Trump’ın “Önce Amerika” politikalarına kayıtsız kalmış ya da görmezden gelmiştir ki bunların hepsi serbest rekabet meka-

nizmalarına ve sözleşme ruhuna ters düşmektedir. Örneğin, 2024 yılında “Küresel İşbirliği Barometresi”nin yayınlanmasına katılan McKinsey & Company’nin küresel yönetici ortağı Bob Sternfels, özenle seçilmiş bir şekilde “ ‘Ayrıklaştırma’ gibi çok fazla bölücü terim kullandık” (Yu, Yan ve Xu, 2024) dedi, ancak devamında, Davos’a “ayrışma” kelimesini değil, “işbirliği” kelimesini getirmenin önemli olduğunu belirtti. Böyle bir ne şiş yansın ne kebab kabilinden yaklaşımın Forum’un misyonu ve bildirgesi açısından güven verici olmadığı açıktır. Daha da ciddi, WEF’in neoliberal değerleri, “siyasallaştırılmaya” ve “silahlandırılmaya” yatkın işlevsel doğasını açığa çıkaran bariz çifte standartlarına yol açmıştır.

Tarihsel materyalist bir analiz kullanarak, WEF’in neoliberal yöneliminin, küresel ekonomik krizlerin ele alınması ve önlenmesinde aşılamaz yapısal sınırlamalar içerdiğini, dolayısıyla dengeli ve sürdürülebilir ekonomik küreselleşmeyi esaslı bir şekilde ilerletemediğini göstermektedir.

Forum, örneğin 1988 yılında Yunanistan ve Türkiye arasında “Davos Deklarasyonu” olarak bilinen saldırmazlık anlaşmasının imzalanmasını başarılı bir şekilde kolaylaştırmış ve daha sonra meydana gelen benzer silahlı olayların çözümünde de rol oynamıştır. Ancak 2022’de durum tam tersiydi. Bir yandan Rusya ve Ukrayna arasındaki askeri çatışmaya yanıt olarak Rusya’ya tek taraflı yaptırımlar uygulandı. Sadece Rus hükümet yet-

kililerine yaptırım uygulanmakla kalmadı, sıradan Rusların da foruma katılması yasaklandı.

Öte yandan, Rusya'nın ilgili eylemlerine yönelik kapsamlı eleştiriler de bulunmaktadır. Bunlar arasında George Soros'un "Çin ve Rusya'nın özgür dünyaya tehdit oluşturduğu teorisi", AB'nin Rusya'ya petrol ambargosu uygulama tepkisi ve Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskyy'nin eleştirileri ve Batılı ülkelere dış tehditler karşısında birlik olma çağrısı yer alıyor. Zelenskyy, Putin'i kamuoyuna açık bir şekilde suçlamaya ve Batı ülkelerine, o yıl Rusya'yı yenmek için Ukrayna'ya destek vermeye devam etmenin önemini vurgulamaya davet edildi. Bu arada Forum toplantılarına dört BRICS ülkesi olan Hindistan, Brezilya, Suudi Arabistan ve Güney Afrika'nın da aralarında bulunduğu 18 Asya ülkesi ve 12 Afrika ülkesi katıldı. Ancak, Biden yönetiminin (ABD) İsrail-Filistin çatışmasında İsrail'i destekleme konusundaki çifte standardı

ve Zelenskyy'nin İsrail'e verdiği destek nedeniyle, siyasi duruştaki farklılıkları ve Küresel Güney ile ilişkilerdeki kırılmayı şüphesiz derinleştirmiştir.

Bu nedenle WEF uzun zamandır sorgulanmakta ve eleştirilmekte, muhalif sesler hiç kesilmemektedir. WEF'in, neoliberalizmin etkisi altında, genellikle büyük kapitalistlerin temel çıkarlarını koruyan ve küresel zenginliğin dağılımını tekellerine almalarına yardımcı olan bir kontrol aracı olduğu görüşü savunulmaktadır. Hatta bazıları forumu dünya zenginliğinin kutuplaşmasının başlatıcısı, doğal çevrenin tahrip edicisi ve toplumsal barış ve istikrara yönelik bir tehdit olarak görmektedir.¹ Örneğin, küreselleşmenin ateşli bir savunucusu, Dünya Bankası'nın eski baş ekonomisti ve eski ABD Başkanı Obama'nın ekonomi danışmanı Larry Summers, "serbest piyasanın" tüm sosyal sorunları çözebileceğine dair aşırı bir inanca sahiptir.

"WEF'i yönlendiren neoliberal paradigma altında, bu kurum küresel ekonomik krizler için etkili yönetim stratejileri önerme konusunda yapısal olarak yetersiz kalmakla kalmaz, aynı zamanda rant arayışına dayalı faaliyetler yoluyla sermaye kaynaklarının israfını da sürdürür" (Fotoğraf: Bluediamondgallery, t.y.)

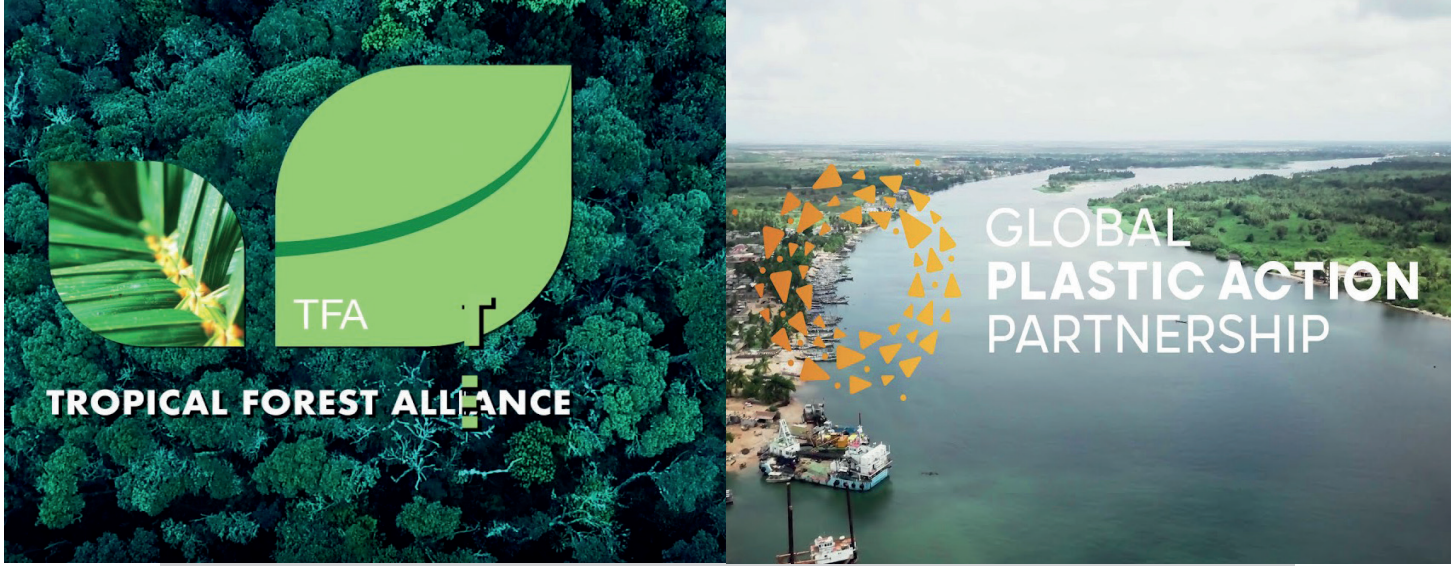
Hatta “zengin ülkelerin zehirli atıklarla başa çıkabilmeleri için en uygun davranışın, sırf daha ekonomik olduğu için bu atıkları yoksul ülkelere boşaltmaya karar vermeleri olduğunu” açıkça öne sürmüştür. Bu nedenle forum, ekonomik küreselleşmenin gelişimine katkıda bulunamamakla kalmayıp potansiyel olarak onu yoldan çıkarmakla da eleştirilmektedir. Sonuç olarak, ekonomik küreselleşmenin kendisine yüzeysel olarak karşı çıkılmış, kapitalist hegemonyacılığın temel eleştirisi “ağaçlar için ormanı kaçırma” durumunda gözden kaçırılmıştır.

Aslında neoliberalizm kapitalizmin tarihsel sınırlamalarından kaçamaz ve özel tekeli sermayenin küreselleşmesinin sömürücü doğasını anlayamaz. Dolayısıyla, kapitalist ekonomik küreselleşmenin krizini çözmek için etkili karşı önlemler önermesi mümkün değildir. Ne yazık ki, çağdaş akademik sorgulama, kökleri ekonomi-politik analize dayanan üç yapısal eksiklik sergilemektedir. En başta, Dünya Ekonomik Forumu’nun neoliberal ideolojik yöneliminin eleştirel sorgulaması, tarihsel materyalist çerçeveler içinde yeterince teorize edilmemiştir. İkincisi, onun küreselleşmiş etkisinin ikili araçsal doğası -aynı anda hem sermaye birikiminin koordinasyonu için mekanizmalar hem de krizin yerinden edilmesinin vektörleri olarak- akademik söylemde henüz sistematik olarak diyalektikleştirilmemiştir. Kurumun kapitalizmin döngüsel krizlerine aracılık etmedeki yapısal iktidarsızlığını, özellikle de küreselleşmiş üretici güçler ile sermayenin ulus ötesi birikim rejimi arasındaki metabolik çelişkileri aşmadaki başarısızlığını analiz eden materyalist eleştirinin yokluğu özellikle dikkat çekicidir.

Bunun ışığında, Marx’ın sermaye birikimi teorisine dayanan bu çalışma, uluslararası tekeli

sermayenin “mekân-zamansal düzeltme” mantığını sistematik olarak eleştirmek için teorik bir çerçeve inşa etmektedir. Tarihsel materyalist bir analiz kullanarak, WEF’in neoliberal yöneliminin, küresel ekonomik krizlerin ele alınması ve önlenmesinde aşılabilir yapısal sınırlamalar içerdiğini, dolayısıyla dengeli ve sürdürülebilir ekonomik küreselleşmeyi esaslı bir şekilde ilerletemediğini göstermektedir.

Küresel ekonomik yönetişimin sözde kilit meseleleri, esasen küresel sermaye birikimi sürecindeki ekstraktif birikimin çelişkilerine yönelik kurumsal çözümlerdir. Sermaye mantığının egemenliği altındaki forum mekanizması, ne Lenin’in ortaya koyduğu emperyalizmin asalak birikim özelliklerini aşabilmekte ne de Harvey’in işaret ettiği zaman-mekân sıkışması ışığında merkez ve çevre ülkeler arasındaki sermaye dolaşımındaki yapısal kırılmaları çözebilmektedir. Bu kurumsal paradoks, kapitalist ekonomik küreselleşme ile küreselleşme karşıtlığı arasında diyalektik ve çatışmacı bir evrime yol açmaktadır; yani sermaye birikiminin genişleme dürtüsü, değer artışı sağlamak için küresel mekânsal yeniden örgütlenmeye ne kadar çok dayanırsa, emek ve sermaye arasındaki sınır ötesi karşıtlık yoluyla mevcut birikim sistemini o kadar çok bozuma uğratmaktadır. Sermaye küreselleşmesinin kar amaçlı, sömürücü ve tekeli doğası ile birikim ve evrim yasalarının ekonomik küreselleşmede temel ve belirleyici bir rol oynadığı açıktır. Bu nedenle, dünya ekonomik düzeni reform, yenden yapılanma ve kurumsal yenilikten geçmezse, WEF’in liberal politika çerçevesi ve müzakere sistemi, ekonomik küreselleşmenin kapitalist krizini hafifletme ve önleme ve dengeli ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlama misyonunu gerçekten yerine getiremez.

“Dünya Ekonomik Forumu’nun üyelik sermayesi, kurumsal üyelerinin sermaye birikim süreçleriyle yapısal bir simbiyoz sergilemektedir. Bu simbiyoz, Tropikal Orman İttifakı ve Küresel Plastik Eylem Ortaklığı gibi girişimlerde işlevselleştirilen sermaye devreleri aracılığıyla somut olarak ortaya çıkmaktadır”
(Fotoğraf: globalplasticaction.org ve tropicalforestalliance.org, t.y.).

Dünya Ekonomik Forumu’nun Küreselleşmeyi Etkilemesinde Başlıca Konular

Küreselleşmeyi etkileme konusunda, WEF ile bağlantılı başlıca konulardan biri, yalnızca uluslararası tekeli sermaye ile belirli çıkarlara ve bağlantılara sahip olması değil, aynı zamanda önemli ölçüde uluslararası tekeli sermayenin baskın etkisine maruz kalmasıdır. Küreselleşmiş sermaye birikimi, dünya ekonomisinde göreceli aşırı üretim ile karakterize edilen döngüsel krizlerin temel nedenidir. Sonuç olarak, WEF’i yönlendiren neoliberal paradigma altında, bu kurum küresel ekonomik krizler için etkili yönetim stratejileri önerme konusunda yapısal olarak yetersiz olmakla kalmaz, aynı zamanda rant arayışına dayalı faaliyetler yoluyla sermaye kaynaklarının israfını da sürdürür. Dahası, bu işleyiş mantığı tekeli sermayenin mekânsal-zamansal çelişkilerini yoğunlaştırarak,

küreselleşmiş değer zincirleri genelinde krizin yıkıcı etkilerini artırmaktadır.

WEF ve sermaye çıkarları arasındaki bağlantı

WEF’in işletim kurumu temel olarak iki bölümden oluşmaktadır: Fon Kurulu ve Yönetim Komitesi. Bunlardan ilki kuruluşun en üst makamı olup WEF’in stratejik planlama ve hedeflerine ilişkin davranışsal karar alma süreçlerinden sorumludur. İkinci ise WEF’in daimi idaresi olup, organizasyon ve uygulamadan, hizmetlerin yönetilmesinden ve faaliyetlerin düzenlenmesinden sorumludur. Normal işleyişlerinin önemli temeli, Forum’un dengeli bir gelir ve gidere ve sürekli bir parasal fon yatırıma sahip olmasıdır.² Bu fonların başlıca kaynakları üye işletmelerin kârları ve bağışlarıdır. Bu nedenle WEF’in özel sermaye, özellikle de uluslararası tekeli sermaye ile belirli çıkar ilişkileri vardır.

Özel sermaye, sabit ve değişken sermayenin doğrudan birikimine ek olarak, “sermaye rantı” olarak bilinen dolambaçlı bir yolla dolaylı birikime de uğrar. Sermaye rantı genellikle iki ana şekilde işlemektedir. Yurtiçi ortamlarda, sermaye üretken olmayan politik alanlara yatırılır ve tekелci kaynaklar hükümet politikalarını etkileyerek elde edilir ki buna “güç rantı kollama” denir. Dış ortamlarda ise, sermaye üretken olmayan uluslararası ekonomik örgütlere yatırılır ve uluslararası ekonomik düzenin yeniden inşası, dünya ekonomik görünümünü ve hükümetler arasındaki uluslararası ekonomik işbirliğini etkileyerek yönlendirilir, böylece gelecekteki tekелci güç korunur ki bu da “beklenti rantı”³ olarak adlandırılır. Bu rant kollama davranışlarının her ikisi de şu anda doğrudan üretim için mevcut olan artı değeri çarçur eder ve bunun yerine sermayeyi gelecekte elde edilebilecek potansiyel sermaye birikimine yönlendirir.

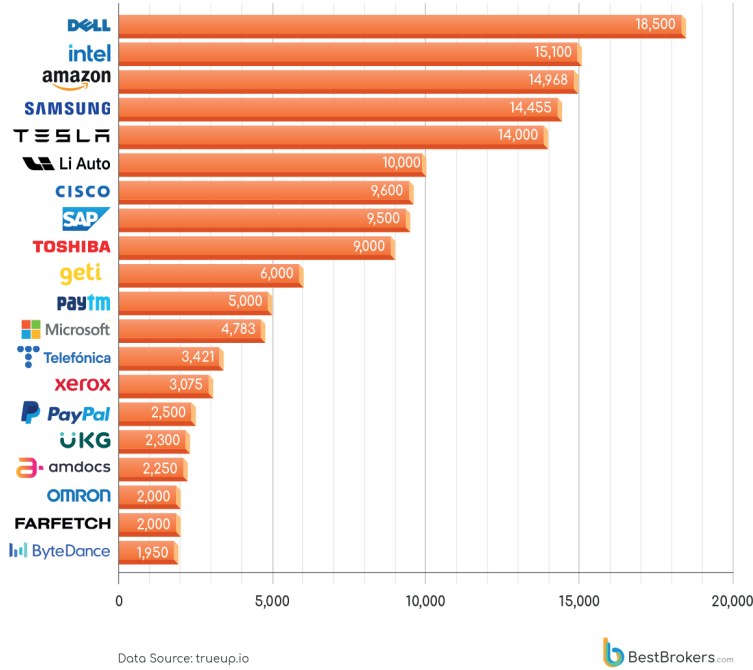
Aradaki fark, “güç rantı kollama”nın sermayenin doğrudan hükümeti “ele geçirmesi”, düzenlemelerini etkilemesi ve kısa vadede kaynakların eşitsiz tekелci dağılımını sağlaması, “beklenen rant kollama”nın ise sermayenin hükümetler arasında makroekonomik politika koordinasyonunu dolaylı olarak “teşvik etmesi”, dünya pazarının küreselleşmesini etkilemesi ve uzun vadede kaynakların eşitsiz tekелci dağılımını sağlamasıdır. 2004 yılında forum, “rant kollama” performansını iyileştirmek ve WEF’in küresel etkisini genişletmek için “Küresel Genç Lider” ödülünü oluşturdu. Forum, kendisiyle işbirliğini güçlendirmek ve küresel stratejik planlama ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine hizmet etmek üzere çeşitli ülkelerdeki farklı sektörlerden birincil etkiye ve gelişme potansiyeline sahip genç yetenekleri seçmektedir. Bu da, WEF’in diğer kuruluşlara kıyasla sermaye ile daha güçlü bir bağı olduğunu ve sermayeye daha bağımlı olduğunu göstermektedir. Sermayenin rekabetten tekele

doğru evrilen hareket biçiminin mantığını takip edersek, WEF’in neoliberal eğilimi, sermayenin küreselleşmesinin üç temel doğası olan kâr arayışı, sömürü ve tekелciliğin yanı sıra sermayenin uluslararası tekелciliği tarafından oluşturulan içsel “kronik hastalığının” etkili bir şekilde tedavi edilmesini zorlaştırmaktadır.⁴

WEF, sermayenin küreselleşmiş kâr arayışı zorunlulukları ile neoliberal finansallaşmaya özgü sistemik fırsatçılık arasındaki içsel çelişkiyi esaslı bir şekilde uzlaştırdı mı?

WEF’in görünürdeki kar amacı gütmeyen yapısı, fırsatçı yatırımları hayırsever kurumsal ele geçirme yoluyla sermayenin kendini değerlendirme sürecini ortaya koyan, bünyesindeki ulusötesi oligopolilerin sermaye yeniden üretim zorunluluklarıyla diyalektik bir gerilim içinde bulunmaktadır. Sinema yapımında auteurist paradigma —yönetmenin estetik ontolojiye sadakatinin ticari uygulanabilirliği sistematik olarak ikincil kıldığı paradigma— sermayenin hayırseverlik alanlarını kendi bünyesine katmasıyla yapısal bir benzerlik içindedir: tıpkı film yatırımcılarının, sanatsal bütünlüğü kaçınılmaz olarak deforme eden kâr yeniden üretim zorunlulukları yoluyla piyasa disiplini dayatması gibi, ulusötesi tekелci sermaye de Dünya Ekonomik Forumu’nun kâr amacı gütmeyen görünüşünü, değer biriktirme stratejilerini ilerletmek için araçsallaştırır ve kapitalizmin içsel krizleri nedeniyle sürdürülebilirlik iddialarını sınırlı hale getirir. Marx (1976: 254), “yalnızca soyut olarak daha fazla servete el koyma, faaliyetlerinin arkasındaki tek itici güç olduğu süreç, kapitalist olarak, yani kişileştirilmiş ve bilinç ve irade ile donatılmış sermaye olarak işlev gördüğüne” keskin bir şekilde işaret etmiştir. Daha önemlisi, “ne de tek bir işlemle kâr etmelidir. Onun amacı daha ziyade kâr elde etmenin sürekli hareketidir”

Grafik. 2024'te en çok çalışanı işten çıkaran teknoloji şirketleri

“Son derece sömürücü çalışma sistemleri, zaman yoksunluğu yoluyla sistematik olarak mutlak artı değer elde ederken, Microsoft, Twitter ve Apple gibi teknoloji oligopollerini tarafından yapılan büyük ölçekli işten çıkarmalar, endüstriyel yedek orduyu yapay olarak genişletmektedir” (Grafik: bestbrokers, 2024).

(1976: 254). “Bu kârlar sadece hızlandırılmış birikimin kaynağı olmakla kalmaz, aynı zamanda sürekli olarak yaratılan ve her zaman yeni yatırım alanları arayan ek sosyal sermayenin büyük bir kısmını da tercih edilen üretim alanına çeker” (1976: 578). Bu, sermayenin ontolojik dürtüsünü ortaya koyar: özel sermayenin varoluşsal amacı, geçici kazançların ötesine geçer ve sermayenin kendini değerleştiren metabolizmasına içkin sınırsız kâr birikiminin sürekli peşinde koşma olarak gerçekleşir — bu süreç, kapitalizmin genişlemeci bütünlüğüne içsel olarak bağlıdır. WEF’in kâr amacı gütmeyen faaliyetleri, bu nedenle neoliberal yönetişimin bir aygıtını oluşturur — hayırseverlik tiyatrosu, “paydaş kapitalizmi”nin sömürücü faaliyetlerini stratejik olarak gizler. Hiçbir kurumsal reformizm sermayenin değer

yasasını askıya alamaz, çünkü bu tür “insani” cepheler, finansallaşmış sermayenin etik üretim göstergisi yoluyla aşırı birikim çelişkilerini çözdüğü değer biçimleridir.

WEF’in mali kayıtları, kapitalist yeniden üretim döngüleri altında artı değer gerçeğinin belirgin bir modelini ortaya koymaktadır. Kapitalist yeniden üretimin doğasında bulunan döngüsel kriz eğilimlerine rağmen -1973-1974 WELCOM girişimi sırasında sermayenin aşırı birikiminde ve 2020-2021’de önemli mali açıklara yol açan pandemi kaynaklı emeğin metalaştırılması kesintilerinde kendini gösteren- yıllık artı değer sürdürme eğilimi yukarı doğru bir yön sergilemiştir. Mali rezervler kriz dışı aralıklarda sürekli olarak 10 milyon CHF’yi aşarken, toplam üye katkıları 0,25 milyar CHF’ye yaklaştı.

Küresel sermaye birikim oranlarındaki durgunluğun ortasında genişleyen ilkel birikim paradoksu, geç kapitalizmde düşen kar oranı ile egemen sınıf fraksiyonlarının kamulaştırılan artığa stratejik olarak yeniden yatırım yapması arasındaki diyalektik gerilimi ortaya koymaktadır. Marx'ın (1976: 254) değerlendirmesi, sermayenin görünüşte irrasyonel olan bu davranışını açıklayabilir: "Tüccar yeni elde ettiği kârı hiçbir şey saymasa da, yine de gözü her zaman gelecekteki kârındadır." Ancak bu, sermayenin artı değeri sömürücü bir şekilde ele geçirerek gerçekleştirdiği ilkel birikim tarzı genişleme ile piyasa rekabetinde sürekli sermaye birikimi arasındaki diyalektik bir çelişkidir. Dünya Ekonomik Forumu'nun ilan ettiği "fedakarlık", esasen tekeli finans sermayesinin sistematik olarak beslenmesini ifade eder ve bu, kriz önleme kurumsal mekanizmaları aracılığıyla süper kâr elde etmenin sürdürülebilirliğini sağlar. Sermaye biçiminin bu tür bir evrimi, anarşik piyasalardaki risk yüklü değer artışını, küresel yönetim mimarisine dayalı yapısal bir rantçı sisteme dönüştürür ve böylece artı değerın ulusötesi dağılımının yeniden yapılandırılmasını kurumsallaştırırken, kapitalizmin temel çelişkilerini gizler.

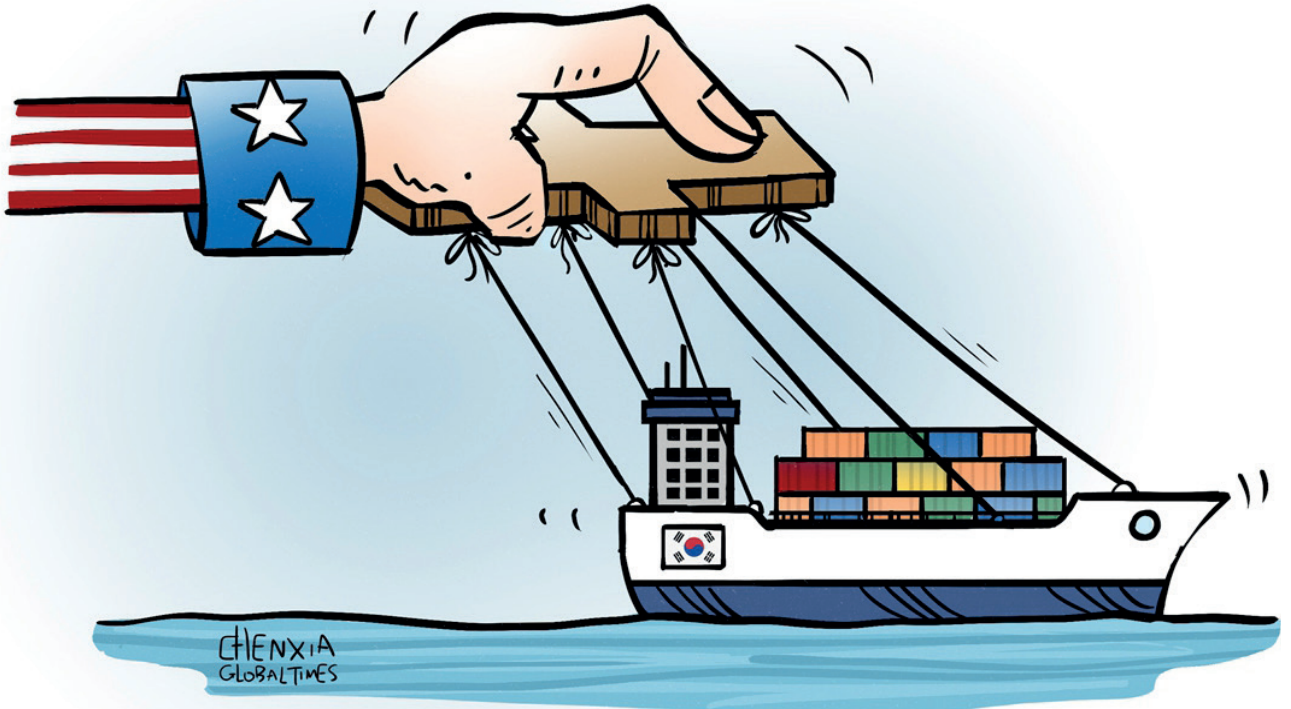
Dünya Ekonomik Forumu'nun üyelik sermayesi, kurumsal üyelerinin sermaye birikim süreçleriyle yapısal bir simbiyoz sergilemektedir. Bu simbiyoz, Tropikal Orman İttifakı ve Küresel Plastik Eylem Ortaklığı gibi girişimlerde işlevselleştirilen sermaye devreleri aracılığıyla somut olarak ortaya çıkmaktadır. Forum, kurumsallaşmış yatırım yönetişim çerçeveleri oluşturarak, ulusötesi tekel sermayesinin stratejik planlamasını sistematik olarak koordine etmektedir. Bu gelişme, spontane kısa vadeli arbitrajdan, gezegen ölçeğinde değer elde etme ile karakterize edilen, yönetimle uyumlu uzun vadeli stratejik dağıtımına geçiş yapan bir sermaye değerlendirme stratejisini göstermektedir.

WEF, neoliberal hegemonyanın altında küreselleşmiş sermayenin sömürücü mantığına içkin yapısal asimetrileri eleştirel bir şekilde ortaya çıkarmış mıdır?

WEF'in "paydaş sermaye birikimi rejimi", genel sermaye birikimine içkin değer yabancılaşmasını diyalektik olarak yeniden üretirken, kâr mühendisliği mekanizmaları, kapitalizmin sosyal metabolizması içinde yapısal olarak tasarlanmış eşitsiz sömürü matrislerini epistemik olarak gizlemektedir. Fenomenolojik tezahürleri ne olursa olsun, sermayenin kârı temelde, artı değer olarak kristalize edilen artı emeğin eş değer bir değişim olmaksızın sistematik olarak el konulduğu kamulaştırıcı aygıt tarafından oluşturulmaya devam etmektedir. İster sanayi kapitalizmi, ister finans kapitalizmi ya da dijital kapitalizm olsun, üretim araçlarının özel mülkiyetinin olduğu bir sistemde olduğu sürece, sermayenin ücretli emeği sömürdüğü üretim tarzı değişmeyecektir. Değişen, artı değere doğrudan el koymaya yönelik üretim yöntemleri ve artı değere dolaylı olarak el koymaya yönelik dağıtım biçimleridir. Örneğin üretkenliğin evrensel dijitalleşmesi, sermaye sömürüsünün derecesini diyalektik olarak yoğunlaştırır: aşırı sömürücü çalışma sistemleri ("996"/"997" modeliyle temsil edilir) zaman yoksunluğu yoluyla mutlak artı değeri sistematik olarak çıkarırken, teknoloji tekelleri (Microsoft, Twitter ve Apple gibi) tarafından yapılan büyük ölçekli işten çıkarmalar endüstriyel yedek orduyu yapay olarak genişletir. Dijital Taylorizm tarafından işgücü fazlalığının gerçek zamanlı optimizasyonu yoluyla artan emek yoğunluğu ve istikrarsızlıktan oluşan bu ikili mekanizma, Marx'ın tanımladığı gibi sömürü için mevcut artı nüfusu genişletmektedir. Dolayısıyla WEF tarafından savunulan "paydaş kapitalizmi" üç katmanlı bir sömürü mekanizması oluşturmaktadır: Forum'un

performansında sermayenin paydaşları tarafından doğrudan bir sömürü biçimi olmamasına rağmen, finansallaştırılmış sermayeleri, artı değeri zaten bölüşmüş olan rantiyelerin yeniden dağıtımı yoluyla türev bir değer çıkarımı elde etmektedir. Bu durumun, dağınık halde bulunan farklı işlevsel sermayelerin görece bağımsız ve dolaylı sömürsünden farklı olduğu unutulmamalıdır. Bunun yerine, dolaylı sömürünün yoğunlaşmış ve görece birleşmiş bir biçimidir. Yani Forum, farklı işlevlere sahip kapitalistler arasında örgütlü bir ittifakı bir dereceye kadar hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır; bu da ücretli emeğin tüm burjuvazi tarafından birleşik bir şekilde sömürülmesini gerektirmekte ve Marx'ın "kolektif kapitalist" (*Gesamtkapitalist*) olarak öngördüğü şeyi ortaya koymaktadır.

Dahası, bu tür bir sömürü kapitalizmdeki servet uçurumunu daraltmakta başarısız olmakla kalmayacak, aynı zamanda kutuplaşmanın eşitsizliğini de sürekli olarak genişletecektir. Tarihsel kayıtlar, Kuznetsçi iyimserliğin neoliberal mitini kesin bir şekilde çürütmektedir - sermayenin beş yüzyıllık tarihsel hareketi, burjuva toplumunun "servet kutuplaşması yasasının" sömürü matrislerini sistematik olarak yoğunlaştırdığını göstermektedir. Kuznets'in ters-U hipotezinin geçici eşitsizlik olarak çerçevelediği şey, şimdi sermayenin ebedi hareket yasası olarak açığa çıkıyor: Artı değerın finansallaşmış devrelerde amansız yoğunlaşması, genişletilmiş yeniden üretimin sermayenin organik bileşimi ile emeğin geçimlik ücret sepeti arasındaki uçurumu sürekli olarak genişlettiği yer.

"Sermayenin serbestleşmesi sürecinin derinleşmesiyle birlikte, kapitalist egemen küresel ekonomik sistem içindeki eşitsizlik de yoğunlaşmaktadır" (Karikatür: Global Times, 2025).

Thomas Piketty, kapitalist ülkelerdeki eşitsizliğin sürekli yoğunlaştığını doğrulamak için Avrupa ve Amerika'daki servet ve gelire ilişkin yaklaşık 300 yıllık tarihsel verileri kullanmıştır (Piketty, 2014). Joseph Stiglitz (2018), Amerika Birleşik Devletleri'nde en tepedeki %1'lik kesimin ortalama reel gelirinin 1980'den 2014'e kadar %169 artarken, ortalama hane gelirinin yalnızca %11 arttığına dikkat çekmiştir. Özellikle, ücret artışı verimlilik artışından önemli ölçüde daha yavaş ve bu da temelde sömürünün yoğunlaşmasıyla tutarlıydı: "Birikim yasasının, emeğin sömürülme derecesindeki her azalmayı ve sermaye ilişkisinin daha büyük ölçekte sürekli yeniden üretimini ciddi şekilde tehlikeye atabilecek emek fiyatındaki her artışı dışladığı" sonucuna varılmıştır (Stiglitz, 1976: 771-772).

Dünya ekonomisinin gelişimindeki dengesizlik hiçbir zaman özel olarak tartışılmamıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki fakirleşmenin büyümesi söz konusu olduğunda bile, yerel ve uluslararası sömürü konusuna veya çoğunluğun refahının artırılması meselesine hiç değinilmemiştir. Dahası, Çin'in mutlak yoksulluğu tamamen ortadan kaldırma deneyimi de görmezden gelinmiş, daha fazla tartışma ve geniş tanıtım yapılmamıştır.

WEF'in yıllık toplantılarının yıllar içindeki temalarına baktığımızda, odak noktasının ekonomi

ve yönetimden kamu politikası, sosyal yönetim, iklim ve çevre ve uluslararası anlaşmazlıklar gibi diğer alanlara doğru giderek genişlediğini görüyoruz. Ancak, dünya ekonomisinin gelişimindeki dengesizlik hiçbir zaman özel olarak tartışılmamıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki fakirleşmenin büyümesi söz konusu olduğunda bile, yerel ve uluslararası sömürü konusuna veya çoğunluğun refahının artırılması meselesine hiç değinilmemiştir. Dahası, Çin'in mutlak yoksulluğu tamamen ortadan kaldırma deneyimi de görmezden gelinmiş, daha fazla tartışma ve geniş tanıtım yapılmamıştır. Daha da vahim olanı, yıllık toplantılarda sermayeye karşı makul çıkarlar için mücadele etme hakkına sahip olacak hiçbir işçi sınıfı veya işçi sendikası temsilcisinin bulunmamasıdır. Forum'un misyonunun özünün bu olması gerekmiyor mu? Öyle olsaydı, son derece ilerici olan Dünya Sosyal Forumu⁵ nasıl yeni bir başlangıç yapabilir ve WEF ile rekabet edebilirdi (Ding, 2006)?

Dünya Ekonomik Forumu, sermayenin küreselleşmiş tekel oluşumu ile uluslararası yönetim çerçevelerine gömülü düzenleyici paradokslar arasındaki diyalektik gerilimi önemli ölçüde azalttı mı?

WEF tarafından desteklenen küreselleşme paradigması, temelde kapitalist birikimin amansız yasaları tarafından koşullandırılan ve nihayetinde belirtilen hedeflerini aşmakta başarısız olan tarihsel olarak sınırlı bir karakter sergilemektedir. WEF'in temelini oluşturan kapitalist birikimin operasyonel mantığı üçlü belirlemeler ortaya koymaktadır: uluslararası tekelci sermayenin ekonomik desteğiyle maddi temelinde, uluslararası oligopollerin değerlendirme dinamiklerine yönelik teleolojik yöneliminde ve sermaye akışlarının stratejik kanalizasyonuna yönelik usüle ilişkin mekanizmasında. Bu

"Tarihsel olarak kapitalist hegemonya üç mekânsal-zamansal yineleme geçirmiştir. Şu anda ise dijital sermaye hegemonyasına (platform kapitalizmi) doğru paradigmatic bir yeniden yapılanma sürecinden geçmektedir" (Çizim: Monthly Review, t.y.).

üçlü yapı, geç kapitalizm altında tekelci rekabetin küreselleşmesine sadece uyum sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda bunu hızlandırıyor.

Dünya Ekonomik Forumu, finansman aygıtında neoliberal bir kurumsal reform gerçekleştirerek, kar amacı gütmeyen genel forumların temel olarak dayandığı istikrarsız katılım ücreti modelini, istikrarlı ve garantili üyelik ücretlerine ve stratejik ortak öz sermaye katılım ücretlerine öncelik veren ve katılım ücretlerinin ikincil bir rol oynadığı bir teşvik modeline dönüştürmüştür. Bu yapısal yeniden bileşim, birikim rejimlerinin yapısal gömülülüğü yoluyla sermaye mantığını sağlamlaştırmakta ve şarta bağlı katılım ücretleri yerine sermayeleştirilmiş üyelik aidatlarına ve stratejik ortaklardan alınan öz sermaye katılım ücretlerine öncelik vermektedir. Bu üyeler, forum faaliyetlerine katılımlarına göre başlıca dört

tür ortaklık olarak sınıflandırılmaktadır: endüstri, stratejik, yarı-stratejik ve bölgesel. Bunların hepsi toplam gelirleri veya varlıkları 5 milyar ABD dolarını aşan ve dünya çapında ilk 1000 arasında yer alan çok uluslu işletmelerdir. Kendi sektörlerinde ve bölgesel ekonomilerinde "temel" veya "baskın" pazar gücüne sahiptirler.⁶ Bu temel ortaklar, belirli bir sektörün, belirli bir bölgenin ve hatta farklı sektör ve bölgelerin genel stratejisi üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabilir. Buna karşın, lider ortaklar çoğunlukla sektörlerin ve bölgelerin gelecekteki gelişiminde öncü rol oynayan küresel büyüme işletmeleridir (Song, 2016). Bu nedenle, WEF tarafından özenle seçilen üye işletmeler üç temel özelliğe sahiptir: uluslararası nüfuz, yoğun birikim ve tekelci hegemonya. Önde gelen uluslararası tekelci sermayenin örgütlenmesini tam olarak yansıtmaktadırlar.

İşletmeleri belirleyen birkaç sahip, yani hakim hissedarlar, önde gelen ulusötesi tekелci sermayenin kişileşmiş halidir. Bu durum WEF'in "güvenilirlik yönelimi" sorusunu gündeme getirmiyor mu?⁷ Bu organik bileşim, Forum'un yönetim protokolleri aracılığıyla sermayenin metabolik tahakkümünün yeniden üretilmesindeki yapısal suç ortaklığını diyalektik olarak zorunlu kılmıyor mu?

Daha ileri bir tartışma, sermayenin kâr peşinde koşan doğasının, tekелci sermayenin ancak ve ancak tekелci kârların gerçekleştirilmesi için var olduğunu, yalnızca kâr birikiminin metabolik süreci yoluyla geliştiğini ve işlediğini belirlediğini ortaya koymaktadır. Bu içsel devinim zorunlu olarak tekелci sermayenin uluslararası konfigürasyonlarında - daha doğrusu sermayenin küreselleşmiş tekelleşmesinde - kristalleşir ve bu konfigürasyonların mekansal-zamansal dinamikleri WEF'in kurumsal mimarisi tarafından yapısal olarak hızlandırılır. 1960'lar, sermayenin mekansal sabitlenmesinin tarihsel araçları olarak uluslararası şirketlerin yükselişine tanıklık etti; bu süreç 1970'lerde finansallaşmış kapitalizmin küresel metabolik rejiminin yerini aldı. Bu ikili hareket, tekелci sermayenin küreselleşme yörüngesini niteliksel olarak dönüştürmüştür; bu yörünge, yabancı menkul kıymetlere yapılan piyasa yatırımının geleneksel tekelleşmesinden farklıdır. Bunun yerine, doğrudan yabancı yatırımı, bu yatırımın ev sahibi ülkenin endüstriyel ekonomik zincirini tekelleştirmek ve kontrol etmek ve büyük ölçüde artık değerini kazmak ve ele geçirmek için kullanmaktadır. Bu aynı zamanda neo-emperyalizmin tipik bir özelliği olarak kabul edilmektedir (Cheng, 2019). WEF'in ortaya çıkışı, tekелci sermayenin küreselleşmesinin değerlendirilme zorunluluklarıyla yapısal olarak uyumlu, tarihsel olarak konjonktürel bir aygıt olmuştur. Kurumsal mimarisi, oligopolistik sermaye bloklarının rantıyla uyumlu koordinasyon mat-

rislerinin gelecekteki küresel tekел kârlarını yağmacı bir şekilde tahsis etmesini kolaylaştırmaktadır.

Marx (1976: 247), "dünya ticareti ve dünya pazarının on altıncı yüzyıldan itibaren ortaya çıktığını ve o zamandan itibaren sermayenin modern tarihinin oluşmaya başladığını" belirtmiştir. Dahası, dünya pazarındaki rekabet "kapitalist üretim tarzının temeli ve yaşam atmosferidir" (Marx, 1981: 205). Dünya pazarının genişlemesiyle birlikte sermaye birikimi yurtiçinden yurtdışına ihraç edilmiş, düzensiz bireysel serbest rekabetten büyük ölçekli ve düzenli tekелci bir oyuna evrilmiştir. Endüstriyel tekelden ulusal tekele ve ardından çok uluslu işletmelerin tekeline, çok uluslu işletme ittifaklarından, birleşmelerden ve satın almalarından ortak girişimlere ve diğer dışa açılma biçimlerine geçmiştir.

Ayrıca, WEF'i "özverili" bir şekilde destekleyerek ve sözde "kamu-özel ortaklığını" daha da güçlendirerek, tüm bu çabalar "özel mülkiyet tarafından denetlenmeyen özel üretim" ile bir küreselleşmeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır (1981: 569). Yani, kapitalizmin küreselleşmesi, sermayenin kalıcı uluslararası tekел konumunun tesis edilmesi ve pekiştirilmesi yoluyla (Robert, 2020), nihayetinde ulusötesi burjuvazinin küresel birleşmesini sağlama olasılığını aramaktadır (Robinson, 2009). Bu da WEF'in küresel etkisinin, tekелci sermaye hareketinin evriminde ve ilerlemesinde tipik bir proaktif rol oynadığını göstermektedir.

Dünya Ekonomik Forumu'nun Küreselleşmeye Etkisi Paradoksunun Oluşum Mantiğı

WEF'in ekonomik küreselleşme süreci üzerindeki etkisinin sınırlamaları, Forum'un küreselleşme sürecindeki etki paradoksu olarak da tanımlanabilecek olan sermaye birikiminin ikili paradoksunun içsel mantığına dayanmaktadır. Sermaye birikimi, WEF'in operasyonel mekanizması aracılığıyla, ka-

pitalist küresel ekonomik sistemin evrimi sırasında belirli tarihsel bağlamlarda dinamik denge düzenleme işlevini oluşturmuştur. Serbest rekabet mekanizmasındaki içsel işleyiş mantığı, uluslararası tekelci sermayenin hakim olduğu sistemde kaçınılmaz olarak yapısal dengesizliklere yol açacaktır. Bu tür içsel çelişkiler kısa vadeli politika müdahaleleriyle geçici olarak hafifletilse bile, bunların kökten çözümü yine de sermayenin güç yapısının sistematik bir şekilde yeniden yapılandırılmasına bağlıdır. Küresel mali krizin 10. yıldönümüne denk gelen 2018 WEF Yıllık Toplantısı sırasında dönemin İngiltere Başbakanı Theresa May, Birleşik Krallık'ın serbest ticaret ilkelerine ve “küresel kurallar” sistemine sıkı sıkıya bağlı kalacağını açıkça ifade etmiş ve ilgili mekanizmaların inşasının derinleştirilmesini savunmuştur. İngiltere'nin Brexit sürecini başlattığı bir ortamda bile, ülke küresel serbest ticaret sisteminin kilit savunucusu olarak öncü bir rol oynamaya devam etti

(Deng, 2018). ABD Başkanı Donald Trump da “En geniş deregülasyonu uyguladık. Eklenen her yeni düzenleme için iki gereksiz düzenlemeyi ortadan kaldırma sözü verdim” demiştir (Trump, 2018).

Sermayenin serbestleşmesi sürecinin derinleşmesiyle birlikte, kapitalist egemen küresel ekonomik sistem içindeki eşitsizlik de yoğunlaşmaktadır. Nobel ekonomi ödüllü Joseph Stiglitz, küresel kutuplaşmanın temel nedeninin “küreselleşme sürecinde değil, kapitalist sistemin içsel çelişkilerinde yattığını” vurgulamaktadır (Ren, 2022). Bu iddia, Thomas Piketty'nin yüzyıllar arası ekonomik verilere dayanan ampirik araştırma sonuçlarıyla teorik olarak desteklenmektedir (Piketty, 2014). Bu sermaye mantığının doğasında var olan kaçınılmazlık, küresel ekonomide sistemik risklerin sürekli birikmesine yol açmış ve bu da çok uluslu tekelci sermaye gruplarını, kârlarını koruma talebiyle küreselleşme sisteminde bir daralma uy-

“WEF’in 1971’de kurulmasından 2008 küresel mali krizinin başlangıcına kadar, mali sermaye türevlerin egemen olduğu bir birikim rejimine doğru niteliksel bir dönüşüm geçirmiştir” (Fotoğraf: WEF websitesi, 2024).

gulamaya zorlamıştır. Bu da WEF'in kapitalist küreselleşme sürecindeki yapısal dengesizliklere ancak yüzeysel yönetim çözümleri sunabileceğini ortaya koymaktadır. Derinlerde yatan sorun olan sermaye birikim mekanizmasındaki içsel çelişkileri ele alamaz. Bu yönetim sınırı esasen sermaye büyümesi ve mekânsal genişlemenin içsel paradoksu tarafından belirlenmektedir.

WEF'in kapitalist küresel ekonomik sistemdeki içsel dengesizliklerin tarihsel köklerini etkili bir şekilde hafifletme konusundaki zorlukları

WEF'in kurumsal taahhüdü her zaman “yeni bir uluslararası işbirliği düzeni inşa etmenin” arzu edilebilirliği tartışması etrafında dönmüştür. Columbia Üniversitesi'nde uluslararası ekonomi alanında bir otorite olan Jagdish Bhagwati, karşılaştırmalı üstünlük teorisine dayanarak, serbest ticaretin bir büyüme aktarım mekanizması yoluyla “yüksek büyüme oranı → yoksulluk oranında düşüş” şeklinde bir damlama etkisi yaratabileceğini savunmuştur (Saval, 2024). Kapitalist çerçeve altındaki serbest ticaret anlaşmaları, esasen uluslararası tekelleşen sermaye kompleksleri için işbirlikçi bir çoğalma ağı inşa ederek, faktör tahsisinin küresel olarak yeniden düzenlenmesi yoluyla kapitalist dünya sisteminin uyarlanabilir yeniden üretimini sağlar. Bu kurumsal düzenlemenin ikili etkisi, merkez-çevre yapısının dinamik dengesini korurken, teknolojik tekeller, finansal kaldıraç ve fikri mülkiyet engelleri yoluyla Kuzey-Güney ayrımını sürekli olarak güçlendirmektedir. Bunun pratik mantığı, nihayetinde az gelişmiş ülkelerin borca dayalı bir birikim tuzağına düşmesine ve küresel değer zincirinin alt ucunda kilitlenerek yoksulluğun yeniden üretilmesi için bir mekanizma oluşturmaya yol açmaktadır.

Bu, sermaye birikiminin coğrafi olarak eşitsiz

gelişiminin üretici mekanizması tarafından belirlenir. Esasen, kapitalizmin mekân üretimindeki zaman-mekân sıkışması çelişkisinin kurumsallaşmış tezahürüdür. Bu bölgesel eşitsizliğin ikili bir yapısal boyutu vardır: Tarihsel boyutta, ilkel birikimin zaman gecikmesi etkisi olarak ortaya çıkar; mekânsal boyutta ise artı değer transferinde potansiyel bir farklılık azaltılması sonucunu oluşturur. Bu ikisi birlikte sermaye genişlemesinin dengesiz coğrafi manzarasını oluşturur. Kapitalist dönüşüm yolundaki ayrışma, ilkel birikimin art-zamanlı kırılmasından kaynaklanmaktadır. Bu kırılma, Brenner'in kullandığı anlamda “mülkiyet hakları devriminin” zaman gecikmesi yoluyla, eş-zamansız kurumsal yapılanmaya yol açmaktadır. Bu zaman gecikmesi etkisi, genişletilmiş yeniden üretim eşliğini aşma sürecinde, belirli bölgelerin modern öncesi kurumsal miraslarıyla karmaşık şekillerde etkileşime girerek, nihayetinde birikim sisteminde topolojik olarak farklılaşmış bir spektrum oluşturur. Bu etkileşimli süreç esasen Wallerstein'in dünya-sistemi teorisindeki “entegrasyon/marjinalleşme” ikili hareketinin uzamsal-zamansal somutlaşmasını oluşturmaktadır.

Genel olarak kapitalizm, sömürgeci yayılmayı ilk başlatan büyük Batı Avrupa ülkelerinden Kuzey Amerika sömürgelerine doğru kademeli olarak yayılmış ve daha sonra Avrupa ve Kuzey Amerika'nın ileri kapitalist bölgelerinden Asya, Güney Amerika ve Afrika'nın daha geç gelişen bölgelerine yerleşmiştir. Geç gelişmekte olan ülkelerin birikim sistemindeki eksiklikler, orijinal birikim açıkları ve potansiyel enerjideki ölçek eksikliği gibi ikili çıkmazdan kaynaklanmaktadır. Bu yapısal bağımlılık esasen Amin'in “eşitsiz kalkınma” teorisinin mekânsallaştırılmış pratiğidir. Tarihsel olarak kapitalist hegemonya üç mekânsal-zamansal yineleme geçirmiştir: Ticari sermaye hegemonyası (17. yüzyılda Hollanda), sanayi sermayesi hege-

monyası (19. yüzyılda İngiltere), finans sermayesi hegemonyası (20. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri). Şu anda ise dijital sermaye hegemonyasına (platform kapitalizmi) doğru paradigmatik bir yeniden yapılanma sürecinden geçmektedir. Her egemenlik döngüsü Braudel'in dünya ekonomisi kronolojisindeki birikim sisteminin yinelenmesine karşılık gelir ve Kondratieff'in uzun dalga döngüsündeki teknoloji-kurum simbiyozu yasasını takip eder. Bu da kapitalizmin evriminin, her hegemonik döngünün kurumsal çatlaklarını çözmek yerine derinleştirdiği, sistemik kırılabilirlik düzeylerinin arttığı bir birikim paradoksu sunduğunu göstermektedir. Marx-Polanyi ikili hareket teorisinin ortaya koyduğu gibi: ticari kapitalizm aşamasında sömürgeci yağmanın entegrasyonundan, finansal kapitalizm aşamasında krizlerin türevsel transferine ve dijital kapitalizm aşamasında veri değerinin çıkarılmasına kadar, bu sistemik dengesizlik, mekansal onarım için teknolojik olarak geliştirilmiş çabaların özelliğini sergiler. Schiller'in içgörüsünün derinliği, dijital kapitalizmin "teknolojik rant" temellük mekanizmasını yeniden yapılandırarak, geleneksel merkez-çevre yapısını yeni bir bilişimsel hegemonya ve veri sömürgeciliği hiyerarşisine yükseltmesinde yatmaktadır ki bu da esasen siber kürede sermayenin artan organik bileşimi yasasının topolojik dönüşümüdür (Schiller, 1999).

Kapitalist birikimin topolojik yeniden inşası mantığı açısından bakıldığında, kapitalist dünya sisteminin eşitsizliği, mekan üretim mekanizmasının kendi kendini güçlendiren özelliğine sahiptir. Arrighi'nin sistemik döngüler teorisine göre, çekirdek bölgenin birikim avantajı her zaman üçlü bir yapıya dayanmıştır: teknolojik tekel katmanı (Hollanda navigasyon teknolojisi/İngiliz buhar makinesi/ABD çipi), kurumsal hegemonya katmanını (Vestfalya sistemi/altın standardı/Bretton Wo-

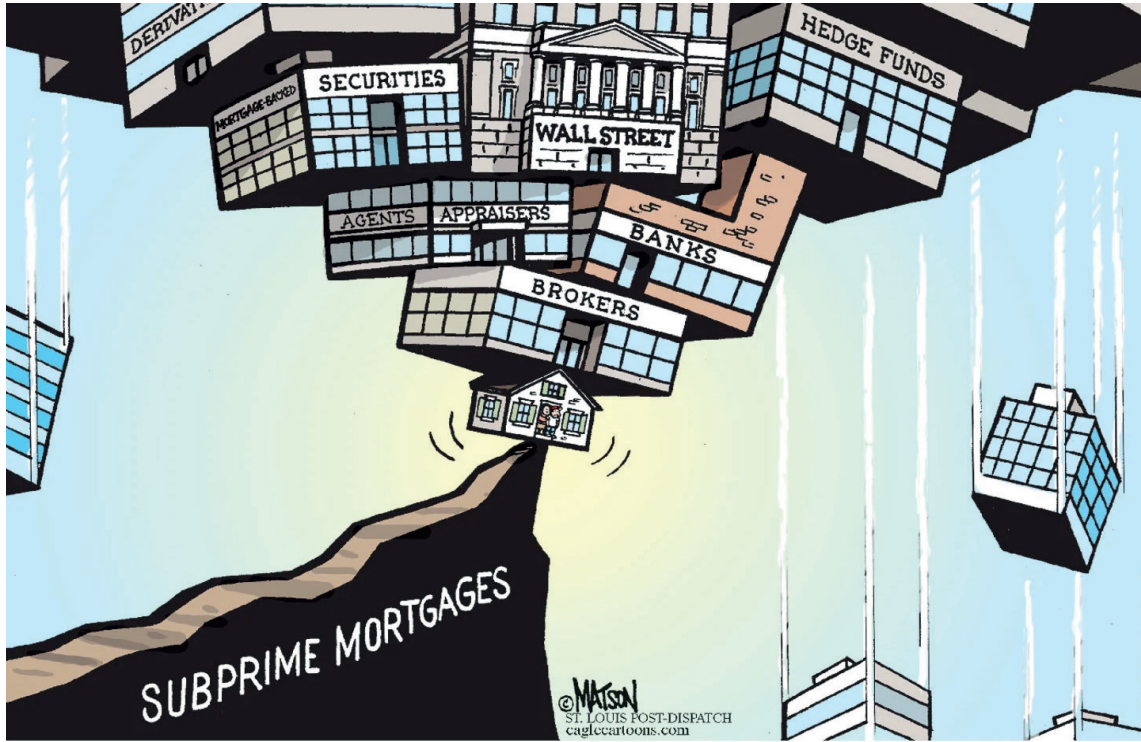
ods sistemi) ve değer kodlaması katmanını (gümüş standardı/pound hegemonyası/dolar-data ikili dolaşımı). Bu topolojik yeniden yapılanma, çevre bölgeleri bir "gradyan kilidi" durumuna zorlar. Bu gelişme iki ana aşamadan geçmiştir: 1870'lerin sonlarından önce dışa doğru yayılma ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra içe doğru birikme. Birincisi, sermayenin küresel ölçekte serbest akışı sağlanmadan önce merkez ve çevre ülkeler arasındaki dikey ticaret bölünmesi ile karakterize edilmiştir. İkincisi, sermayenin serbest akışının temelde küresel ölçekte gerçekleştiği varsayımı altında, çekirdek ülkeler arasında yatay endüstri içi ticaret bölünmesi ve doğrudan yabancı yatırımın hakim olduğu ve farklı düzeylerdeki bölgeler arasında ekonomik kalkınmadaki dengesizliğin sürekli derinleşmesine yol açmıştır.⁸

Anwar Shaikh, Maddison tarafından derlenen ve istatistiksel olarak analiz edilen yaklaşık 500 yıllık kapitalizmin uzun vadeli ekonomik dalgalanma verilerine dayanarak, eşmerkezli dışa yayılma aşamasında, küresel kapitalist ekonomik sistemin genel yaşam standartlarının yükselme eğilimini sürdürdüğünü, ancak Asya ve Afrika'daki bazı gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesinin neredeyse 300 yıllık bir süre boyunca durgunlaştığını ve hatta gerilediğini tespit etmiştir. Daha da vahim olanı, en gelişmiş ve en az gelişmiş bölgeler arasındaki kişi başına düşen GSYİH oranı 1600 yılında 2,2 iken, 1700 yılında hafif bir artışla 2,4'e yükselmiş, 1820 yılında 2,8'e çıkmış ve 1900 yılında 6,7'ye yükselmiştir. 2000 yılına gelindiğinde bu oran 18,5 gibi şaşırtıcı bir seviyeye yükselmiştir (Shaikh, 2005). Kapitalist küreselleşmenin 200 yılı aşkın bir süresinde ekonomik büyüme eşitsizliği 5.6 kat artmıştır. Birkaç çevre ülke sistemin darboğaz kısıtlamalarını aşsa bile, dağılımları hala oldukça dengesizdir ve hepsinin tekrarlanması zor olan özel karşılaştırmalı avantajları vardır.

Örneğin Thomas Weiskopf, 1950'den bu yana çıktı değerinde en hızlı büyümeye sahip olan Üçüncü Dünya'daki bir milyondan fazla nüfusa sahip 20 ülke ve bölgenin istatistiksel bir karşılaştırmasını yapmıştır. Bunlardan beşi petrol üreticisi ülkeler, ikisi gelişmiş hizmet endüstrilerine sahip bölgeler ve beşi de ABD'den en çok yardım alan bölge ve ülkelerdi (Wilber, 1979). Ayrıca, küreselleşmenin eşmerkezli çember sisteminin içe doğru birikim aşamasında, Susan Berger ve Ronald Dore'un istatistikleri, serbest akışlı küresel sermayenin 1980'lerden bu yana başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere gelişmiş kapitalist bölgelerde yoğunlaştığını göstermektedir. Küresel doğrudan yabancı yatırımların toplam hacmi de önemli bir düşüş eğilimi göstermiş, ancak bunun yerine 1990'lardan sonra kapitalist çekirdek bölgelerde içe doğru birikmiş ve genişlemiştir (Berger & Dore, 1996: 72-73). 1986 yılında AB'nin piyasa entegrasyonu süreci bir atılım yaptı ve bu dönüm noktası niteliğindeki olay, küresel ekonomik yönetim sisteminin küresel entegrasyondan bölgesel kümelenmeye dönüşümü için paradigmatic bir uygulama haline geldi. Bu açıdan bakıldığında, kapitalist ekonomik sistemin hem merkez hem de çevre bölgeleri, kurumsal bölgesel entegrasyon düzenlemelerinin genelleşmesi yönünde bir eğilim göstermektedir. Bu sadece bölgesel korumacılığın kurumsal engellerini güçlendirmekle kalmıyor, aynı zamanda gradyan kilitlenmesinin etkisiyle küresel değer zincirinin mekânsal olarak parçalanmasına yol açıyor. Nihayetinde, küreselleşmenin merkezkaç yeniden yapılanması altında yeni bir asimetrik sermaye birikimi modelinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Almanya Şansölyesi Helmut Kohl'un 1994 Forum Yıllık Toplantısı'nın açılış töreninde Avrupa ülkelerini işsizlikle başa çıkmak ve küresel ekonominin yeni zorluklarını aşmak ve Avrupa'nın uluslararası ticaret ve yatırımdaki rekabetçi konumunu korumak için daha birleşik yaklaşımlar aramaya çağırmasına şaşmamak gerekir.

WEF'in kapitalist ekonomik krizlerin yıkıcı etkilerinin ardındaki yapısal çelişkileri etkili bir şekilde hafifletme konusundaki zorlukları

Forum, kapitalist ekonomik krizlerin yıkıcı etkilerinin ardındaki yapısal çelişkiler üzerine görece nesnel bir tartışma ya da değerlendirme yürütmemiştir. Örnek olarak 2008 küresel mali krizinin dünya ekonomisi üzerindeki şiddetli etkisini ele alırsak, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, forumdaki açılış konuşmasında ABD ekonomisinin hala güçlü risk direnci kabiliyetlerine sahip olduğunu, kurumsal çerçevesinin doğası gereği makul olduğunu ve uzun vadeli temellerinin istikrarlı kaldığını vurgulamıştır (Quotations from the 2008 World Economic Forum Annual Meeting, 2008). Chevron'un CEO'su David O'Reilly, Enerji Sektörü Liderleri Yuvarlak Masa Toplantısı'nda ABD ekonomisinin kendi kendini düzeltme mekanizmasına sahip olduğunu açıkladı. Konjonktürel ayarlamaların olası boyutları konusunda ihtiyatlı bir iyimserlik sergilemiş ve piyasa mekanizmalarının etkinliğine dayanarak uzun vadeli beklentilerin olumlu olmaya devam edeceğine inanmıştır (Quotations from the 2008 World Economic Forum Annual Meeting, 2008). Ancak uluslararası ekonomi politik açısından bakıldığında mevcut durum üç paradoks arz etmektedir. Birincisi, kapitalist ekonomik sistem küreselleşme eğilimi göstermektedir ve bu sistemin dış görünüşü ile iç mantığı arasında yapısal bir çelişki vardır. İkinci olarak, uluslararası toplum konjonktürel ekonomik krizler karşısında sistematik bir çözüm oluşturulması konusunda küresel bir uzlaşmaya varmakta zorlanmaktadır. Daha da önemlisi mevcut yönetim çerçevesi, gelişmiş ekonomilerin tekeli sermaye akışı ve borç takası gibi sistemik risk aktarım mekanizmaları yoluyla kriz maliyetlerini

"I THOUGHT WE WERE JUST BUYING A HOUSE!"

"2008 ABD subprime mortgage krizinin tetiklediği küresel mali krizin de etkisiyle, Batı'daki gelişmiş ülkelerin öncülük ettiği dünyadaki ekonomik küreselleşme eğiliminin tersine dönüşü giderek daha belirgin hale gelmiştir" (Karikatür: Baker Library, t.y.).

gelişmekte olan ülkelere, özellikle de çevre ekonomilere aktarma eğilimini etkili bir şekilde düzenlemekte başarısız olmuştur.

Üçüncü olarak, küresel ekonomik yönetişimin mevcut çıkmazının özünde yatan sorun, dünya kapitalist sisteminin içsel kurumsal kusurlarında yatmaktadır. Bu durum özellikle şu şekilde tezahür etmektedir: Neoliberal küreselleşme paradigması altında finansal sermayenin aşırı birikimi ile reel ekonominin gelişimi arasındaki yapısal dengesizlik; ulusötesi tekellerin kâr elde etme mekanizması ile büyük ölçekli toplumsallaştırılmış üretim arasındaki temel çatışma; ve sermaye birikiminin sonsuz doğası ile ekolojik sistemin bunu taşıyabilme kapasitesinin sınırlı

olması arasındaki nihai çelişki. Bu sistemik başarısızlıklar, Marx'ın finansal kapitalizm aşamasındaki sermaye dolaşımı teorisinin ortaya koyduğu gibi, tam da kapitalist birikimin içsel çelişkilerinin kaçınılmaz sonucudur.

Marx (1976: 667), "kapitalist üretim tarzının, her bir işletmede ekonomiyi zorlarken, aynı zamanda anarşik rekabet sistemiyle" ve "kapitalist toplumun hareketinin çelişkilerle dolu olduğu gerçeğinin, pratik burjuva üzerinde en çarpıcı etkisini, modern sanayinin içinden geçtiği ve zirvesi genel kriz olan periyodik döngünün değişimlerinde gösterdiğine" işaret etmiştir (1976:103). Bu tarihsel kaçınılmazlık, kapitalist üretim tarzının doğasında var olan çelişkiden kaynaklanmaktadır:

Bir yandan sermayenin organik bileşimindeki artış artı değer oranının maksimize edilmesini sağlarken, diğer yandan emekçilerin azalan efektif talebi artı değer gerçekleştirilmesi ikilemine yol açmaktadır. Marx'ın *Kapital*'in III. cildinde gösterdiği gibi, "1825'te İngiltere'deki ilk genel aşırı üretim krizinden bu yana, değer artışının sınırsız doğası ile piyasanın sınırlı kapasitesi arasındaki çelişki, kapitalizmin genişletilmiş yeniden üretimi üzerinde her zaman aşılmaz bir kısıtlama olmuştur."

**Kapitalist üretimin
"sanayisizleşme" modelinin
tersine dönmesine ve
"yeniden sanayileşmesine"
yol açmış ve aynı zamanda
finansal kapitalizmin dijital
kapitalizme doğru evrilmesine
ve gelişmesine neden olarak
(kripto para birimlerinin küresel
piyasa değeri 2 trilyon ABD
dolarını aştı ve yapay zeka
alanındaki risk sermayesi
yatırımı 93,5 milyar ABD
dolarına ulaştı) Shoshana Zuboff
tarafından tanımlanan yeni
"gözetim kapitalizmi" biçimini
oluşturdu.**

Mali sermayenin tarihsel evrimi farklı aşamaların özelliklerini sergilemektedir. 1870'lerden 1960'lara kadar, öncelikle sanayi sermayesinin dolaşımı için bir yağlayıcı görevi görmüş ve operasyonel mantığı genişletilmiş yeniden üretimin taleplerine tabi olmuştur. WEF'in

1971'de kurulmasından 2008 küresel mali krizinin başlangıcına kadar, mali sermaye türevlerin egemen olduğu bir birikim rejimine doğru niteliksel bir dönüşüm geçirmiştir. Bu değişim, Lenin tarafından tanımlanan mali sermayenin egemenliğinin çağdaş evrimini temsil etmekte ve üç boyutta kendini göstermektedir:

1) Sermayenin menkul kıymetleştirilmesi ve kaldıraç işlemleri gibi finansal mühendislik teknolojileri aracılığıyla reel ekonomiden kopuk, kendi kendini besleyen sistemlerin yaratılması;

2) Neoliberal küreselleşme dalgası altında Wall Street ve City of London merkezli küresel bir arbitraj ağının oluşması;

3) Küresel sanal ekonomik ölçek (2023'te 618 trilyon, BIS verileri) ile reel ekonominin çıktısı (104 trilyonluk küresel GSYİH) arasında ortaya çıkan ve finansallaşmış sermaye birikiminin temel çelişkisini açığa çıkaran ciddi farklılık.

Marx'a göre (1981: 598) "piyasa değerleri, gerçek sermayenin değerinde herhangi bir değişiklik olmaksızın (değerlenmesi değişse bile) nominal değerlerinden farklı bir belirlenim alır. (...) sadece fiili gelirle değil, daha ziyade önceden hesaplanan beklenen gelirle belirlenir". Dolayısıyla, emtia piyasasında üretim sermayesi fazlası olduğunda, finans piyasası bunu çekebilir ve "sanayisizleşme" olarak bilinen finansal sermaye birikimi döngüsüne entegre edebilir (He vd., 2021).⁹ Bu, aşırı üretim krizini hafifletmede olumlu bir etkiye sahiptir. Harry Magdoff ve Paul Sweezy tarafından temsil edilen tekelci sermaye okulu, Keynesçiliğin 1970'lerde Batılı kapitalist ekonomilerin stagflasyonuyla başa çıkmada başarısız olduğu bir dönemde, spekülasyon finansal sermayenin hızla genişlemesinin meta piyasasının ekonomik fazlasını derhal emdiğini ve stagflasyon

krizinin yıkıcı doğasını azaltırken kapitalizmin sanayisizleşme eğilimini hızlandırdığını tespit etmiştir (Magdoff & Sweezy, 1987). David Harvey, sermayenin üretken sektörlerdeki birincil dolaşımından, devlet ve finansal kurumların aracılık ettiği ikincil dolaşıma dönüşümün, finansal sermayenin toplumsallaşmış üretim üzerindeki hakimiyetinin bir işareti olduğunu belirtmektedir.¹⁰ İstatistiklere göre, tekelci sermaye borcunun yeniden finansmanının GSYH'ye oranı 1980'de %20 iken 2007'de %116'ya yükselmiştir. Küresel MBS piyasasının büyüklüğü 2008'de 12 trilyon ABD dolarına ulaşmış, CDS piyasasının büyüklüğü 2001'de 0,6 trilyon ABD dolarından 2008'de 62 trilyon ABD dolarına yükselmiş ve Federal Rezerv'in elindeki menkul kıymetler 2023'te 8,3 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır. Bu nedenle Sweezy bu süreci "sermaye birikiminin finansallaşması" olarak adlandırmaktadır (Sweezy, 1970).

Ancak Marx (1981: 596) bir zamanlar "bu işlemler ne kadar çoğaltılırsa çoğaltılsın, bu senetler satılamaz hale geldiği anda ulusal borcun sermayesinin tamamen hayali kalacağına" kanaat getirmişti. Dahası, "bir borç birikiminin bile bir sermaye birikimi olarak görünebilmesinde, kredi sisteminin içerdiği çarpıklığın doruk noktasına ulaştığını görürüz" (1981: 607-608). John Foster ve Fred Magdoff tarafından temsil edilen tekelci sermaye okulu, Marx'ın finansallaşma teorisini derinleştirerek, aşırı finansal sermaye birikiminin uzun vadede kapitalist ekonominin sürdürülebilir büyümesini teşvik etmekte başarısız olmakla kalmayıp, finansal sermayenin hakim olduğu birikim sistemi altında reel ekonomide kapasite fazlası ve sanal ekonomide balon genişlemesinin bir arada var olduğu bileşik bir kriz biçimine dönüştüğüne ve finansal krizlerin şiddetini arttır-

dığına işaret etmiştir (Magdoff & Foster, 2014). Kapitalizmin 2008'deki küresel finansal krizi, yıkıcılığı bakımından eşi benzeri görülmemiş (IMF verileri küresel GSYH'nin %0,1 oranında küçüldüğünü ve işsizlik oranının %8,5 ile zirve yaptığını göstermiştir) ve kapitalist üretim tarzı üzerindeki etkisi bakımından devrim niteliğindedir. Kapitalist üretimin "sanayisizleşme" modelinin tersine dönmesine ve "yeniden sanayileşmesine" yol açmış ve aynı zamanda finansal kapitalizmin dijital kapitalizme doğru evrilmesine ve gelişmesine neden olarak (kripto para birimlerinin küresel piyasa değeri 2 trilyon ABD dolarını aştı ve yapay zeka alanındaki risk sermayesi yatırımı 93,5 milyar ABD dolarına ulaştı) Shoshana Zuboff tarafından tanımlanan yeni "gözetim kapitalizmi" biçimini oluşturdu. Genel olarak spekülasyon finansal sermaye, reel ekonomideki üretim fazlası sermayeyi emerek "sanayisizleşme" sürecini desteklemiş ve bu da kısa vadede aşırı üretim riskini hafifletmeye yardımcı olmuştur. Ancak, aşırı "sanayisizleşme" reel ekonomide üretim sermayesi kıtlığına yol açacak ve aşırı finansal sermaye birikimini yoğunlaştırarak finansal kriz riskini sürekli arttıracaktır. Nihayetinde, bu risk gelişmiş kapitalist ülkelerden diğer ülke ve bölgelere yayılarak küresel bir mali krizi tetikleyecek ve kapitalist ekonomileri yeni bir "yeniden sanayileşme" aşamasına itecektir. Sonuç olarak, üretken sermaye ve mali sermaye birikimi yapısal olarak sağa doğru aşağı eğimli bir "W" şeklinde döngüsel bir değişim göstermiştir. Ekonomik kalkınma tarihi, Forum'un bu yapısal sermaye birikimini bir dereceye kadar teşvik etmiş olmasına rağmen, küresel kapitalist sistemdeki finansal krizlerin etkisinin kapsamını ve şiddetini etkili bir şekilde azaltmadığını göstermektedir.

WEF'in kapitalizm altındaki küresel çatışma ve bölünmelerin gerçek çıkmazını etkili bir şekilde hafifletmedeki zorlukları

“İlerlemenin Küreselleşmesi” temalı 1996 forumunda Schwab, küresel ekonomik entegrasyonun geri dönülemez bir eğilim haline geldiğini vurgulamıştır. Dönemin Fransa Merkez Bankası Başkanı Jean-Claude Trichet de toplantıda hiçbir ülkenin bu küresel ekonomik entegrasyon sürecinden kaçamayacağına işaret etti. Ancak 2008 ABD subprime mortgage krizinin tetiklediği küresel mali krizin etkisiyle, Batıdaki gelişmiş ülkelerin öncülük ettiği dünyadaki ekonomik küreselleşme eğiliminin tersine dönüşü giderek daha belirgin hale geldi. DTÖ istatistiklerine göre, G7 ülkelerinin ortalama ticaret bağımlılığı 2009’dan 2022’ye kadar yüzde 9,6 puan azalmış ve Paul Krugman’ın “uluslararası ticaretin trilemması” teorik çıkarımını doğrulayacak şekilde tarife ve tarife dışı engellerin sayısı %43 artmıştır. Bu kriz sadece ticari korumacı önlemlerin uygulanmasını yoğunlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda neoliberalizme dayalı küresel ekonomik işbirliği modeline de ciddi bir meydan okuma oluşturmuştur. Neoliberalizme dayalı küresel ekonomik yönetim sistemi, özellikle şu şekilde kendini gösteren kurumsal bir gerileme göstermiştir:

- 1) Çok taraflı ticaret anlaşmalarının oranı 2000 yılında %82 iken 2022 yılında %61’e düşmüştür;
- 2) DTÖ uyuşmazlık çözüm mekanizması tarafından ele alınan ortalama dava sayısı %37 azalmıştır;
- 3) Küresel doğrudan yabancı yatırım akışındaki dalgalanma katsayısı kriz öncesinin 2.3 katına çıkmıştır. Neoliberalizmin sadık bir savunucusu olan Summers bile duruşunu değiştirerek krizin gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yavaşlamaya yol açtığını, gelişmiş ülkelerin ise krizin etkisinden kurtulmakta zorlandığını kabul etti. Paul Krugman, finansal krizin patlak vermesinden önce, neoliberal-

lizmin hakim olduğu küreselleşmenin “vicdan azabı” çektiğine işaret etmişti (Saval, 2024).

Bu bağlamda WEF’in yıllık teması 2009’da “Kriz Sonrası Dünyayı Şekillendirmek ”ten 2023’te “Parçalanmış Bir Dünyada İşbirliğini Güçlendirmek ”e ve ardından 2024’te “Güveni Yeniden İnşa Etmek”e evrilmiştir.

Tartışmaların odak noktası sürekli olarak küresel kapitalist ekonomik sistemin geliştirilmesi için sürekli işbirliği ve yeniden yapılanmanın teşvik edilmesi olmuştur. Ancak WEF’in son on beş yıldaki sistematik reform çabaları henüz beklenen sonuçlara ulaşamamıştır. Mevcut küresel ekonomik ortamda, ideolojik sınırların oluşturduğu “bölünmüş durum”, yeni bir tür eşit ekonomik küreselleşme sürecinin ve dünya ekonomisinin toparlanmasının önünde yapısal bir engel olmaya devam etmektedir. Daha tartışmalı bir şekilde, ABD’nin başını çektiği Batılı ülkeler, sistematik politika araçlarıyla (tedarik zincirinin ayrıştırılması, teknoloji bağlantısının kesilmesi ve sözde “riskten arındırma” stratejisi dahil), esasen piyasa adaleti ilkesinin sistemik bir ihlalini oluşturmuştur. Dünya Bankası’nın 2023 raporu, G7 ülkeleri tarafından gelişmekte olan piyasalara karşı alınan simetrik olmayan düzenleyici tedbirlerin bir önceki yıla göre %28 oranında arttığını göstermektedir. Teknolojik hegemonyayı sürdürmeyi amaçlayan bu özel rekabet stratejisi, uluslararası gözlemciler tarafından “yeni bir ekonomik baskı türü” olarak eleştirilmektedir. Daha da önemlisi, eski ve eşitsiz uluslararası siyasi ve ekonomik düzene uygun olarak, gelişmiş kapitalist ülkeler kuralları ve standartları belirleme gücüne sahiptir ve yüksek tekel karlarını sürdürebilirler. Küresel iklim yönetim sistemini örnek alırsak, OECD ülkelerinin kişi başına karbon emisyonları gelişmekte olan ülkelerin 3.2 katıdır (2022 Dünya Bankası verileri), ancak emisyon azaltma maliyetlerinin %70’ini karbon sınırı ayarlama mekanizmaları yoluyla geç gelen imalatçı ülkelere kaydırmaktadırlar.

Küresel karbon emisyon haklarının eşitsiz dağılımı, gelişmekte olan ülkelerin görece eşit sanayileşmesini “boğan” ve “pranga vuran” hegemonik bir eylemdir. Eski formda olduğu gibi, neo-kolonyal ve neo-emperyalist sistemler, karşılıklı fayda sağlayan küresel ekonomik işbirliğini baltalayan temel nedenlerdir.

Sermaye hareketinin tarihsel mantığı açısından bakıldığında, mevcut gerçek çıkmaz, tekelci sermaye birikiminin döngüsel yasasına bağlanabilir. Kapitalist formun “sanayisizleşmiş” finansal kapitalizmden “yeniden sanayileşmiş” dijital kapitalizme paradigma değişimi sırasında, başlıca kapitalist ülkeler sistematik olarak ticari korumacı politikalar sistemini geliştirmiştir. Stratejik hedef, dijital endüstriyel sermayenin küresel birikiminin verimliliğini arttırmak ve nihayetinde kuşaksal özelliklere sahip tekelci bir ulusal rekabet avantajları modeli oluşturmaktır. Bu, kapitalist bir ticaret gücünün temel modelidir.

Sermaye hareketinin tarihsel mantığı açısından bakıldığında, mevcut gerçek çıkmaz, tekelci sermaye birikiminin döngüsel yasasına bağlanabilir. Kapitalist formun “sanayisizleşmiş” finansal kapitalizmden “yeniden sanayileşmiş” dijital kapitalizme paradigma değişimi sırasında, başlıca kapitalist ülkeler sistematik olarak ticari korumacı politikalar sistemini

geliştirmiştir. Stratejik hedef, dijital endüstriyel sermayenin küresel birikiminin verimliliğini arttırmak ve nihayetinde kuşaksal özelliklere sahip tekelci bir ulusal rekabet avantajları modeli oluşturmaktır. Bu, kapitalist bir ticaret gücünün temel modelidir.¹¹ Kapitalizmin gelişimi sırasında Hollanda, ticari sermaye biçiminin tipik bir temsilcisi olarak, hükümetin merkantilist politikalarının koruması altında ilkel ticari sermaye birikimini gerçekleştiren ve böylece kendisini ilk kapitalist çekirdek ülke olarak kuran ilk ülke olmuştur. Bu evrimsel yörünge sadece sermaye birikim paradigmasının yapısal dönüşümünü tamamlamakla kalmamış, aynı zamanda Batı Avrupa merkezli küresel ve ticari bir ekonomik sistem çerçevesi kurarak ekonomik düzenin bölgesel yayılmadan küresel yayılmaya doğru yeniden inşasını da başarmıştır. Akabinde İngiliz hükümeti, kurumsallaşmış çitleme hareketleri ve yasallaşmış sanayi politikaları ile tekstil sektöründe sermaye birikiminin yoğun bir şekilde sıçramasını sağlamıştır. Bu süreçte, sadece sanayi kapitalizminde serbest ticaretin hegemonik konumunu başarıyla tesis etmekle kalmamış, aynı zamanda sömürge politikası sistemine dayanarak, geç gelişen kapitalist ülkeleri ve sömürge ekonomilerini, merkez-çevre yapısının kurumsal düzenlemesi yoluyla İngiltere'nin hakim olduğu küresel endüstriyel ekonomik çerçeveye sistematik olarak entegre etmiş ve nihayetinde kapitalist dünya sisteminin yapısal olarak yeniden örgütlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, Almanya ve ABD'yi tipik örnekler olarak ele alan ampirik çalışmalar, geç kapitalistleşen ülkelerin “marjinalleşmiş” ekonomik statülerini aşmak için kalkınma taleplerine yanıt olarak, yalnızca hükümet tarafından yönetilen aşamalı bir endüstriyel koruma politikası sistemi ve stratejik endüstriyel yetiştirme planlarının uygulanması yoluyla üretim faktörlerinin hedeflenen ve optimize edilmiş tahsisinin sağlanabileceğini ve böylece küresel serbest ticarete katılmak için rekabet

avantajı geliştirmeye yönelik dinamik bir mekanizma oluşturulabileceğini göstermiştir. Friedrich List (2006: 209-210), “hükümet müdahalesi ve koruyucu önlemlerin, sübvansiyonların ve diğer tarife dışı engellerin uygun şekilde kullanılması, seçici kredi sağlanması ve hatta bazen rekabetin bastırılması, tüm bunların işletmelerin dünya pazarındaki rekabet güçlerini güçlendirmeleri için çok yararlı olabileceği” sonucuna varmıştır. Tarihsel gelişim, Almanya’nın küresel ticarete ana merkez olarak İngiltere’nin yerini başarıyla aldığını göstermektedir.

ABD sadece sanayi kapitalizminin coğrafi eklerinin transatlantik kaymasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda dünyanın en büyük kreditorü olarak yapısal gücüne dayanarak Bretton Woods sistemi altında dolar standardının kurumsal hegemonyasını yeniden yapılandırmış ve böylece küresel mali kapitalist sistemde merkez-çevre sisteminin inşasını tamamlamıştır.

Ancak neo-emperyalizm teorisi perspektifinde, ABD mali sermayesinin hakim olduğu “sanayisizleşme” birikim sistemi, kapitalist dolaşımda yapısal dengesizliklere neden olmuştur. “Merkez-çevre” sisteminin hegemonyasının gerilemesinden kaynaklanan şok, 2008 küresel mali krizinin köklü nedeni haline gelmiştir. Kriz yönetişimi pratiğinde ABD, akıllı üretim devriminin yarattığı tarihsel fırsat karşısında dijital sermaye birikim paradigmasının dönüşümünü stratejik olarak teşvik etmiş, “Çipler ve Bilim Yasası” gibi politika araçlarıyla teknolojik milliyetçilik bariyerleri inşa etmiş, yarı iletkenler ve temiz enerji gibi stratejik alanlarda kapalı devre sanayi zinciri projelerini hayata geçirerek dijital sermayenin hegemonyasını yeniden şekillendirmeyi ve küresel değer zincirini yeniden merkezileştirmeyi hedeflemiştir. 2018 Forum Yıllık Toplantısında Trump (2018) şunları söyledi: “Dünyanın en büyük şirketi Apple, deniz aşırı karının 245 milyar dolarını ABD’ye geri getirmeyi planladığını açıkladı. Önümüzdeki beş yıl içinde ABD ekono-

misine yapacakları toplam yatırım 350 milyar doları aşacak.” Profesör Jia Genliang’ın Neo-Lisizm’e dayanan kalkınma ekonomisinde tarihsel kurumsalcılık araştırma paradigmasının dönüşümü üzerine yaptığı araştırma, ABD ekonomik hegemonyasının inşası döneminde uygulanan kurumsal tarife engellerinin ve endüstriyel korumacı politikaların esasen ulusal ekonomik egemenliğin önünde bir engel oluşturduğunu göstermektedir. Bu strateji, uluslararası doğrudan yatırım akışını sistematik olarak dışlayarak 1870’ten 1970’e kadar 100 yıllık döngü içinde kademeli olarak “ithal ikamesi - teknolojinin içselleştirilmesi - endüstriyel iyileştirme” şeklinde kapalı döngü bir kalkınma mekanizması oluşturmuştur. Ancak neoliberal dogmanın bilişsel karartma etkisi altında, ABD’nin özgün birikimini destekleyen bu “ekonomik milliyetçilik araç kutusu” sadece teorik bir tabuya dönüştürülmekle kalmamış, aynı zamanda “pazar geliştirme - teknoloji özümseme - yenilik yineleme” şeklindeki üç aşamalı sıçrama mekanizması da kalkınma iktisadının çağdaş anlatısında seçici bir şekilde unutulmuştur (Jia, 2011). Tarihsel uygulama, çekirdek ülke grubunun genellikle “endüstriyel korumacılık → teknolojik yetişmenin tamamlanması → serbest ticaretin genişletilmesi” aşamalı evrim yolunu izlediğini göstermektedir. Merkez-çevre yapısının yeniden inşasının bu pratik mantığı, stratejik endüstriyel sistem tarafından dinamik karşılaştırmalı avantajların kademeli olarak geliştirilmesine dayanmaktadır. Sermayenin küreselleşmesi ancak sermayenin organik bileşimi bir kuşak sıçraması gerçekleştirdiğinde büyük ölçekli genişleme aşamasına girebilir. Bununla birlikte, aşırı sermaye birikiminin yapısal çelişkisi kaçınılmaz olarak periyodik olarak yoğunlaşacak, sonunda merkez ülkelerin çıkarlarının yeniden yapılandırılmasına yönelik yeni bir merkantilist paradigmaya yol açacak ve sermaye birikiminde ekonomik küreselleşme ile tersine küreselleşme arasında uzun vadeli bir salınım döngüsü oluşturacaktır (Cheng, 2003).

Sonuçlar ve Öngörüler

Sonuç olarak, WEF'in küreselleşme etkisi ve dönüşümsel kalkınma modeli esasen uluslararası tekeli sermayenin kriz etkisiyle "zaman-mekan düzeltmesi" yoluyla başa çıkmaya yönelik yönetim stratejisini yansıtmaktadır. Bununla birlikte, neoliberalizme dayanan temel konsepti, sermaye küreselleşmesi birikim sürecine eşlik eden içsel asallak ve dışsal genişlemeci çelişkileri ele alırken esaslı sonuçlar elde etmeyi zorlaştırmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu'nun sözde amacı olan "uluslararası ekonomik işbirliği ve değişim" in özünde ulusötesi sermayenin işbirliği ve sinerjisini teşvik etmek yatmaktadır. WEF'in dünya ekonomisiyle ilgili konulara uzun vadeli odaklanması, küreselleşme sürecinde aşırı sermaye birikiminin neden olduğu yapısal dengesizlikleri ve sistemik riskleri uluslararası işbirliği yoluyla nasıl hafifletmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle Dünya Ekonomik Forumu tarafından savunulan küreselleşme süreci, esasen birkaç gelişmiş ülkenin hakimiyetindeki küresel ekonomik sistemin yeniden inşasıdır. Bu dengesiz yönetim modeli, Kuzey ve Güney arasındaki kurumsal güç eşitsizliğini daha da kötüleştirmiş ve küresel değer zinciri dağılımındaki dengesizlik ve finansal risklerin sınır ötesi aktarımı gibi sistemik çelişkilere yol açmıştır.

Kalkınma paradigması önemli ölçüde içsel kırılabilirliğe sahiptir. WEF'in neoliberal politika çerçevesi, kapitalist küresel ekonomik sistemin yüzeysel istikrarını belirli bir tarihsel döngü içinde koruyabilse de, kurumsal tasarımının uzun dalga döngüsündeki sistemik krizlerle başa çıkmada yapısal kusurları olduğu açıkça belirtilmelidir. Bu paradigma, merkez ve çevre ülkeler arasındaki kriz aktarım mekanizmasını etkili bir şekilde engelleyemediği gibi, tekeli sermayenin artan marjinal getirilerini de engelleyememektedir. Dahası, asimetrik

ticari korumacılığı düzenleyecek, küresel yeniden üretim sistemini ve diğer köklü çelişkileri yeniden inşa edecek kurumsal arz kapasitesinden de yoksundur.

Tarihsel materyalizm perspektifinden bir analiz, ekonomik küreselleşmenin tarihsel biçiminin esasen küresel sermaye hareketinin bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. Temel itici gücü, sermaye birikimi mantığına içkin olan değere el koyma, emek-sermaye ilişkilerinin yabancılaşması ve piyasa egemenliği eğilimi gibi içsel çelişkilerin yanı sıra sermaye birikiminin mekânsal-zamansal onarım mekanizmasının ikili etkilerinde yatmaktadır. Bu baskın içsel mantık, küreselleşme sürecinin yapısal kısıtlarını oluşturmaktadır. Dahası, WEF'in küresel gündemi esasen kapitalist dünya sisteminin eşitsiz birikim sistemine bağlıdır. Bu model sadece maddi taşıma eşliğinin aşılması nedeniyle bir sürdürülebilirlik çıkmazı ile karşı karşıya kalmamakta, aynı zamanda teknoloji-finance-dijital kompleks hegemonyası yoluyla merkez ülkelerin jeopolitik ekonomik hakimiyetini sürdürmektedir. Kurumsal çekirdeği, sömürgeci uluslararası iş bölümü ve emperyal yönetim yapısı ile derin bir izomorfizme sahiptir. Buna karşılık, araştırmalar Dünya Sosyal Forumu'nun ulusötesi bir savunuculuk ağı inşa ederek alternatif küreselleşme hareketinde neoliberal düzenin esaslı bir şekilde aşılmasını sağladığını göstermektedir. Washington Konsensüsü'nün yerine moderniteye çoğulcu bir çözüm getirmeye yönelik teorik yapısı, özellikle de küresel adalet taleplerini sömürsüz kalkınma hakkıyla bütünleştirmeye yönelik kurumsal yenilik deneyi, UNESCO tarafından küresel yönetim için kamu mallarının yeniden yapılandırılmasında kilit bir sosyal güç olarak değerlendirilmiştir. Samir Amin, Dünya Sosyal Forumu'nun sistem karşıtı hareketinin yeni emperyalizmin küresel yönetim etkinliğini önemli ölçüde zayıflattığına işaret etmiştir (Amin, 1976).

Bu yapı bozucu etki, Doha Turu kalkınma gündeminin askıya alınmasının da gösterdiği gibi, yalnızca Küresel Güney ülkelerinin toplu pazarlık gücündeki iyileşmede değil, aynı zamanda Uluslararası Para Fonu'nun yapısal uyum politikalarının meşruiyet krizinin neden olduğu sınır ötesi sermaye akışlarını düzenleme hakkının devredilmesinde ve 2008 küresel mali krizinin ortaya çıkardığı neoliberal birikim sisteminin sistemik krizinde de kendini göstermektedir. Bu durum, merkez ve çevre ülkeler arasındaki yeniden üretim ilişkisini yeniden yapılandıran uluslararası yeni bir düzenin yeniden inşası için maddi koşullar sağlamaktadır. Dünya sisteminin yapısal dönüşümü için kurumsal arzın yokluğunda, Dünya Ekonomik Forumu'nun neoliberal politika çerçevesi ancak kapitalist dünya sisteminin derin çelişkilerine hapsolabilir. Kurumsal etkinliği sadece küresel sermaye hareketi için istikrarlı bir kalkınma yolu sağlamakta başarısız olmakla kalmaz, aynı zamanda yeniden üretim sürecinin kurumsal fetişizm özellikleri nedeniyle, periyodik ekonomik krizler patlak verdiğinde paradoksal bir yönetim başarısızlığı ve değer yanılması çıkmazı sunar.

Günümüz dünyasında, yalnızca yeni bölgesel ekonomik ve siyasi yönetim örgütlerinin ve bunların uluslararası işbirliği için Kuşak ve Yol Girişimi, BRICS ve Şangay İşbirliği Örgütü gibi forumlarının kurulması ve geliştirilmesi, küresel ekonomide gerçekten eşit işbirliğini ve etkili diyalogu kolaylaştırmış ve üst düzey çok taraflı işbirliği için gerçekten önemli platformlar haline gelmiştir. Özellikle Çin, insanlık için ortak bir geleceğe sahip bir toplum inşa etmeyi savunan ve Kuşak ve Yol Girişimi, küresel kalkınma, güvenlik, uygarlık, yapay zeka yönetimi ve nükleer silahların ilk kez kullanılmaması taahhüdüne kadar uzanan yedi büyük girişimi art arda ortaya koymuştur. Bunlar, dünya ekonomisi ve siyasetinin bilimsel yönetimi için yeni fikirlerin önünü açmıştır. 🌸

Notlar

¹ WEF'in şu anda çok sayıda yönetim kriziyle boğuştuğunu ve kurucusu Schwab'ın kamuoyunda eşi benzeri görülmemiş bir güven kriziyle karşı karşıya kaldığını belirtmek gerekir. Raporlar, kuruluşun savunduğu paydaş kapitalizmini uygulamada önemli kurumsal sapmalara sahip olduğunu göstermektedir: iç yönetiminde kadın ve siyah çalışanlara karşı ciddi ayrımcılık sorunları vardır; mali denetimler, kar amacı gütmeyen bu kuruluştaki büyük kişisel tüketim faturalarını yasadışı olarak geri ödediğinden şüphelenildiğini ortaya çıkarmıştır; daha ciddi olarak, karar alma mekanizması bürokratik totalitarizm özellikleri göstermektedir; 2018-2022 döneminde alınan stratejik kararların %76'sı demokratik danışma prosedürlerinden geçmemiştir ve offshore finansal araçlar aracılığıyla düzenleyici arbitrajın ampirik vakaları vardır. Bu sorunlar, Mandel tarafından tanımlanan rantçı kapitalizmin kurumsal yozlaşma özelliklerini tam olarak doğrulamaktadır. Sonuç olarak Schwab, 21 Nisan 2025'te istifa etmek zorunda kaldı ve WEF'in 54 yıllık "Schwab dönemi" resmi olarak sona erdi. Gelecekte, WEF daha ciddi zorluklarla karşılaşabilir, ancak yeni yönetim modelinin sistematik bir reformunu teşvik etmesi pek olası değildir (Johnson, 2025a; Johnson, 2025b; Tomey, 2025).

² Tarihsel materyalizm perspektifinden bakıldığında, ekonomik temel sadece toplumsal gelişimin ön koşulu değil, aynı zamanda toplumsal örgütlerin varlığının da ön koşuludur. WEF'in kurucusu Klaus Schwab, Forum'un katılım ücretlerine dayalı finansman modelinin istikrarsız olduğunu fark ettiği için, WEF'in kurulmasından beş yıl sonra, 1976 yılında üyelik aidatı modeline geçmeye karar verdi. Bu model o günden beri kullanılmaktadır. Biçimsel farklılıkların yanı sıra, iki modelin işleyiş mekanizmaları önemli ölçüde farklıdır. En önemli fark, sponsorların Forum'u organize edenlerin bağımsız karar verme gücünü etkilemesidir.

³ Neo-Keynesçiliğin modern “güneş lekeli dengesi” teorisi, ekonomik beklentilerin nasıl kendi kendini gerçekleştirebileceğini yorumlayan bir teordir. Özellikle güneş lekeleri gibi rastlantısal olarak ortaya çıkan ekonomik olmayan faktörlerin insanların çoğunluğunun ekonomik beklentilerini dolaylı olarak etkileyebileceği gerçeğine atıfta bulunur. Bu beklentiler nesnel bir temele sahip olsun ya da olmasın, bu insanların ortak davranışları üzerindeki etki yoluyla gerçekleşebilir. Yani, “ne istersen onu alırsın”. Örneğin 17. yüzyıldaki Lale Humması ve 1930’larda Batıda yaşanan Büyük Buhran gibi bazı tarihi olaylar “güneş lekeli dengesi” teorisiyle mantıksal olarak açıklanabilir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, sermaye, WEF’in stratejik konumunu ve gelişim yönünü etkileyerek gelecekteki dünya ekonomisinin genel beklentilerini şekillendirebilir, böylece insanların ekonomik davranışlarına rehberlik edebilir ve sermaye birikimini en üst düzeye çıkararak “güneş lekeli dengesine” ulaşmak için hükümet politikalarının üst düzeyde tasarlanmasını ve uygulanmasını teşvik edebilir. Bununla birlikte, tarihsel materyalizmin mantığına uygun olarak, toplumsal varoluşun toplumsal bilinci belirlediği toplumsal hareket yasasını ihlal etmeyen tarihsel öncül içinde “kendi kendini gerçekleştiren piyasa beklentisi” mümkündür. Bu koşullar altında, insanın öznel inisiyatif beklenen yönlendirici rolünü tam olarak yerine getirebilir ve sosyal ekonominin “beklenen” yönde hareket etmesini sağlar. Tersine, “beklentiler” veya “güven artışı” nesnel gerçeklikten kopuksa, gerçekçi olmayan varsayımlara dönüşerek hatalı kararlara ve uygunsuz eylemlere yol açacaktır.

⁴ Hem Marx’ın altı ciltlik ekonomi politik planında hem de Kapital’in üç ciltlik incelemesinde yer alan tündengimsel açıklamada, sermayenin doğasında var olan içsel ilişkiler teorik çerçeveler arasında temel bir tutarlılık ve bütünlük sağlar. Bu kavramsal süreklilik, sermayenin organik bileşimi, kendini değerli kılma süreci ve metabolik tahakküme yönelik içsel eğilimi arasındaki diyalektik

bağlantılar aracılığıyla kendini gösterir ve Marx’ın kapitalist bütünlüğe ilişkin eleştirel analizine nüfuz eden mimari bir bütünlük oluşturur. Kapitalist rekabetin metabolik zorunluluğu, artı değerın sistematik olarak çıkarılması yoluyla elde edilen sermaye birikiminin, değerlendirme eşiklerini korumak için tek geçerli mekanizmayı oluşturduğunu dikte eder. Bu kendi kendini besleyen süreç, gelişimsel yörüngesi diyalektik olarak ortaya çıkan skaler genişleme yoluyla tekelci konsolidasyonu doğurur: Başlangıçta teknolojik rant tahsisi ve emek sürecinin yoğunlaştırılması yoluyla iç pazar hegemonyasını güvence altına almak, daha sonra kar oranının bozulmasıyla kendini gösteren iç birikim engellerine ulaşıldığında ulusötesi tekelleşmeye ilerlemek. Çelişkilerin böylesi bir mekânsal-zamansal yer değiştirmesi, emperyalist rantiyecilik ve küresel değer zinciri arbitrajı yoluyla kârlılığın düşme eğilimini geçici olarak hafifletirken, aynı zamanda sermayenin dünya sistemine içkin yapısal antinomileri yoğunlaştırır.

⁵ Dünya Sosyal Forumu (DSF), kapitalist küreselleşmeyi açıkça eleştirerek, Samir Amin’in de kabul ettiği gibi, on yıllar boyunca “tartışmasız bir başarı” elde etmiştir. Bu tarihsel gelişme, küresel toplumsal hareketlerin evriminin maddi koşullarıyla uyumludur ve kapitalizmin temel çelişkilerinin küresel ölçekte ortaya çıkışını ve yoğunlaşmasını yansıtmaktadır. Böylesi bir özgürleştirici pratik, yeni tarihsel aşamada kapitalizmin kurumsal düzenlemelerindeki değişimlerin yörüngesini kaçınılmaz olarak kısıtlamaktadır (Amin, 2007).

⁶ “Temel direk” piyasa gücü, kendi endüstrisinde ve bölgesinde yayılma etkileri yaratabilecek ölçek ve kapsam ekonomilerine sahiptir; “baskın” piyasa gücü, kendi endüstrisi ve bölgesi için gelecekte potansiyel ölçek ve kapsam ekonomilerine sahiptir, yani mevcut endüstri ve bölgenin gelişim yolunu yönlendirebilecek gelecekteki bir “temel direk” piyasa gücü olarak. Bu nedenle, ilgili endüstriler aynı zamanda temel endüstriler ve baskın endüstriler olarak da adlandırılmaktadır.

⁷ WEF'in esas olarak gelişmiş ülkelerden gelen özel sermaye ile ilgili belirli çıkarları olmasına rağmen, küreselleşmesinin ve sanayi ve bölgesel kalkınma üzerindeki önemli etkisinin sermaye birikiminin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ve aynı zamanda kapitalizmin evriminin tarihsel aşamasını yansıttığını belirtmek gerekir. Bu nedenle, eğer diğer ülkeler ve onların özel veya kamu sermayeleri ekonomik çıkarlarını maksimize etmek ve sosyal refah düzeyini daha da iyileştirmek için ekonomik küreselleşmenin genel liberalizasyonuna entegre olacaklarsa, tarihsel materyalizmin gelişim mantığına uygun olarak ve belirli koşullar altında forum faaliyetlerine katılmak ve karşılıklı yarar sağlayan işbirliğini güçlendirmek gerekir. Örneğin 1979'dan bu yana Çin, WEF ile iyi bir işbirliği ilişkisi sürdürmüş ve hükümet liderleri davet edilerek eşitlik ve karşılıklı faydaya dayalı yeni bir uluslararası ekonomik ilişki türünün kurulmasını aktif olarak savunmuştur. Bugüne kadar 100'den fazla Çinli işletme foruma üye ve stratejik ortak olmuştur.

⁸ Çevre ülkelerin az gelişmişliği üzerine yapılan sistematik çalışma, Baran'ın Rostow'un ekonomik büyümenin aşamalarına ilişkin teorisini sorgulamasından kaynaklanmıştır. Dengesiz kalkınma fikri, daha sonraki bağımlılık teorisi, dünya-sistem analizi ve dengesiz coğrafi kalkınma teorisi üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Bu makalenin yazarlarından Cheng Enfu ve diğerleri, "Yeni Merkez Dünya Sistemi Teorisi"ni önermiştir.

⁹ He vd. (2021), finansal kapitalizm altında sanayisizleşmenin ortaya çıkış mekanizması ve ekonomik etkileri üzerine nispeten derinlemesine bir araştırma yapmışlardır.

¹⁰ Ancak Harvey'in sermaye birikiminin ikincil dolayışının da değer yaratabileceği iddiası, teorik olarak Marx'ın "canlı emeğin değerin tek kaynağı olduğu" yönündeki tekçiliği ile çelişmektedir (Meng, J. & Gong, J., 2014).

¹¹ Ticari güç merkezlerine ilişkin paradigma araştırması temel olarak üç nispeten bağımsız ve keskin zıt teorik ekolü içermektedir: Klasik merkantilizm, libera-

lizm ve Marksizm. Klasik merkantilizm, ticaret gücü elde etmek için ilkel sermaye birikimi aşamasında hükümetin endüstriyel koruma politikalarının önemini vurgular. Liberalizm ise genişlemiş sermaye birikimi sürecinde piyasa fiyat mekanizmasının düzenleyici işlevinden tam olarak yararlanılması gerektiğini savunur ve serbest piyasa rekabetine uygunsuz devlet müdahalesine karşı çıkar. Marksizm, kurumsal bir bakış açısıyla, sermaye birikiminin ticari bir güç merkezi olma sürecinde yol açtığı eşitsiz mübadele olgusunu eleştirir. Bununla birlikte, Hollanda, Birleşik Krallık ve ABD'nin ticari hegemonya tarihi incelendiğinde, bu ülkelerin ticari güç merkezi haline gelmelerinde kurumsal yenilik, teknolojik yenilik, kaynak tekeli ve söylem gücü gibi bazı ortak özellikleri paylaştıkları görülebilir.

Kaynakça

- Amin, S. (1976). *Unequal development: an essay on the social formations of peripheral capitalism*. New York: Monthly Review Press.
- Amin, S. (2007). The World Social Forum and the World Social Movement [J]. *Foreign Theoretical Trends*, (9): 6-10. (in Chinese)
- Berger, S., & Dore, R. (1996). *Diversity of Nations and Global Capitalism*. New York: Cornell University Press.
- Cheng, E. (2003). Analysis of Economic Globalization and Anti-globalization: Excerpts from Professor Cheng Enfu's Lecture at Fudan University. *Wenhui Daily*, 2003-4-20. (in Chinese).
- Cheng, E. (2019). Five characteristics and features of neo-imperialism - an analysis based on Lenin's imperialism theory. *Studies on Marxism*(5), 49-65.
- Deng, Q. (2018). The British Prime Minister expressed support for free trade and the global rules-based system. Retrieved from March 28, 2025, from <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1590616767650066757&wfr=spider&for=pc>. (in Chinese).
- He, Z., vd. (2021). *Industrialization, Anti-globalization and the Normalization of Economic Stagnation: A New Perspective on Observing Contemporary Capitalism*. Beijing: Economic Science Press.
- Jia, G. (2011). Successful Experience of Autonomous Innovation in the Period of the US's Economic Rise and Its Implications. *Teaching and Research*, 53-60.

- Johnson, Lance D. (2025a). WEF Founder Klaus Schwab under fire as whistleblower reveals systemic misconduct, sexual harassment claims. April 24. 1 Mayıs 2025'te <https://globalism.news/2025-04-24-wef-founder-Klaus-schwab-under-fire-whistleblower-reveals-systemic-misconduct.html> adresinden alınmıştır.
- Johnson, Lance D. (2025b). "World Economic Forum's current downfall exposes legacy of totalitarianism, financial fraud, and crimes against humanity. April 25. 1 Mayıs 2025'te <https://globalism.news/2025-04-25-wef-current-downfall-exposes-legacy-of-totalitarianism.html> adresinden alınmıştır.
- Li, Z. (2022). The global macroeconomic imbalance has intensified. International institutions such as the United Nations have called for strengthening unity and cooperation to promote inclusive development. *People's Daily*, 2022-02-03. (in Chinese)
- Magdoff, H., & Sweezy, P. (1987). *Stagnation and the Financial Explosion*. Monthly Review Press.
- Magdoff, F., & Foster, J. (2014). Stagnation and Financialization: The Nature of the Contradiction. *Monthly review*, 66(1).
- Marx, K. (1976). *Capital* (Vol. 1). (B. Fowkes, Trans.) London.
- Marx, K. (1981). *Capital* (Vol. 3). (D. Fernbach, Trans.) London.
- Meng, J. & Gong J. (2014). Financial Capital and "Class-Monopoly Rent—Harvey's Institutional Analysis of Capitalist Urbanization [J]. *Social Sciences in China*, 2014(8): 91-108. (in Chinese)
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Beijing: Citic Press.
- Quotations from the 2008 World Economic Forum Annual Meeting. (2008). 14 Mart 14, 2025'te <https://www.weforum.org/publications/world-economic-forum-annual-meeting-2008/> adresinden alınmıştır.
- Ren, K. (2022). The World Economic Forum takes the pulse of the challenges and changes facing globalization. *Reference News*. 2022-05-27. (in Chinese)
- Robert, G. (2020). *The Political Economy of International Relations*. Shanghai: People's Publishing House.
- Robinson, W. (2009). *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World*. Beijing: Social Sciences Academic Press.
- Saval, N. (2024, 3 15). The arrogance of globalization and the counterattack of anti-globalization.
- Schiller, D. (1999). *Digital capitalism: networking the global market system*. Cambridge: MIT Press.
- Shaikh, A. (2005). The economic mythology of Neoliberalism. In A. Saad-Filho, & D. Johnston, *Neoliberalism A Critical Reader* (pp. 41-49). London: Pluto Press.
- Shi, E. (2008). US Secretary of State Condoleezza Rice in Davos: The US economy remains the locomotive of the global economy. 17 Nisan 2025'te <http://finance.sina.com.cn/j/20080124/12064447997.shtml> adresinden alınmıştır.
- Song, S. (2016). An Analysis of the International Value of the Development Paths of China's Economic Relations with Foreign Countries. *Journal of Management*(6), 13-18.
- Stiglitz, J. E. (2018). Inequality and Economic Growth. *Political Economy Quarterly*(2), 146-171.
- Strange, S. (2006). *States and Markets*. Shanghai: Shanghai Century Publishing Group.
- Sweezy, P. (1970). *The theory of capitalist development*. New York: Monthly Review Press.
- Tomey, R. (2025). WEF's Klaus Schwab and his wife Hilde under investigation for ethical and financial MISCONDUCT. April 25. 1 Mayıs 2025'te, <https://globalism.news/2025-04-25-wef-current-downfall-exposes-legacy-of-totalitarianism.html> adresinden alınmıştır.
- Trump, D. (2018). The full text of Trump's speech at the Davos Economic Forum. April 15 Nisan 2025'te <https://www.weforum.org/stories/2018/01/president-donald-trumps-davos-address-in-full-8e14e-bc1-79bb-4134-8203-95efca182e94/> adresinden alınmıştır.
- Wilber, K. (1979). *The political economy of development and underdevelopment*. New York: Random House.
- Xiaoqin, D. (2006). The Global Left Movements and the Western Left-wing Economic Thoughts. *Economic Study of Shanghai School*, (16), 56-67.
- Yu, L., Yan, H., & Xu, H. (2024). The World Economic Forum Annual Meeting focuses on 'Rebuilding Trust' - 'Only through cooperation can the impetus to solve problems be reignited'. *People's Daily*, 2024-01-19. (in Chinese).
- Zhai, C. & Cheng, E. (2019). China Sits in a Quasi-Central Position in the World Economic System-Establishment a New Theory of 'Center/Quasi-Center/Semi-Periphery/Periphery'[J]. *Shanghai Journal of Economics*, (10): 5-18. (in Chinese)

“Genç Çin” ve “Genç Çinliler”: Çin’de Aydınlanma, Yeni Kùltür Hareketi ve Yeni Siyasal Biçimlenme

CAN ULUSOY*

Dr. Öğretim Üyesi
Kapadokya Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakùltesi

**1983’te Bursa’da doğdu. 2015’te “Taşra’da Kent ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)” başlıklı çalışmasıyla, Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü’nden doktora derecesi aldı. Kent tarihi, Türk siyasal kùltürü ve tasavvuf tarihi gibi konularda çeşitli makale ve sunumlar yaptı. Ayrıca Çin’in siyasal, kùltürel ve inanç tarihini, Türkiye ve İran ile mukayeseli bir biçimde tartışan yazılar yazdı. Kapadokya Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Ayrıca danışmanlığını yaptığı Bursa Mevlevihanesi’nde Mesnevi şerhi, Osmanlı Türkçesi Matbu ve El Yazmaları Okuma dersleri vermektedir.*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4465-3201>

e-posta: can.ulusoy@kapadokya.edu.tr

Geliş Tarihi: 05.02.2025

Kabul Tarihi: 01.05.2025

Atf: Ulusoy, C. (2025). “Genç Çin” ve “Genç Çinliler”: Çin’de Aydınlanma, Yeni Kùltür Hareketi ve Yeni Siyasal Biçimlenme. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 6(4), 471-492.

ÖZ

İlk kez 1900'de Liang Qichao (1873-1929) tarafından kullanılan "Genç Çin" kavramının modernist içeriği, özellikle 1911 Xinhai Devrimi'nin kısa süre içinde akamete uğraması sonrasında politik ve kültürel olarak geliştirilmiştir. "Genç Çin" in bir türevi olarak düşünülebilecek Yeni Gençlik, bir dergi adı olmanın ötesinde, "Genç Çinliler" in ilk büyük kültür devrimi olarak adlandırılan "Yeni Kültür Hareketi" nin merkezinde yer almıştır. Bu hareket, kültür, edebiyat, felsefe, siyaset teorisi, kadın hakları gibi konular başta olmak üzere, adeta düşünsel manada yaşanan bir patlamayı tanımlar. Bu patlamanın kıvılcımını ise 4 Mayıs 1919'da başlayan yurtsever gençlik mücadelesi çakmıştır. Düşünsel manada büyük bir enerjiyi açığa çıkaran bu hareket, siyasal alan için de önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu dönem içinde yaşanan tartışmalardan sonra her türlü monarşist düşünce bu dönemle birlikte Çin'in gündeminden düşmüştür. Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) kuruluşu ve Çin'de modernist düşüncelerin kitlelere yayılmasında 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi'nin rolü büyüktür. Dünyadaki "Jön" Hareketlerinin bir parçası olan "Gen Çinliler" e ait çeşitli örgütlenmeler ve hareketler; milliyetçi hedeflerle "gelenek" ile mücadele ederken, "demokrasi ve bilim" bayrağını yükseltmiştir. Milliyetçilik ile aralarındaki çelişkilere rağmen, evrenselci modernist akımların Çinli temsilcileri, Çin'in milli kurtuluşu için reçetelerini açıklamaya gayret etmişler ve milliyetçilik ile bağlarını kurmaya çalışmışlardır. 1949'da Yeni Çin'i vücuda getiren kadroların Marksizm ve milliyetçilik bağını yansıtan zihin dünyalarında bu dönemin önemli bir payı vardır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Çin Komünist Partisi, 4 Mayıs, Yeni Gençlik, Yeni Kültür Hareketi.

"Young China" and "Young Chinese": Enlightenment, New Culture Movement, and New Political Formation in China

ABSTRACT

The modernist content of the concept of Young China, first used by Liang Qichao (1873-1929) in 1900, was developed politically and culturally, especially after the 1911 Xinhai Revolution failed in a short time. "New Youth", which can be considered a derivative of "Young China", was not only a magazine name but also at the center of the "New Culture Movement", which is called the first great cultural revolution of the "Young Chinese". This movement describes an intellectual explosion, especially in culture, literature, philosophy, political theory, and women's rights. The spark for this explosion was the patriotic youth struggle that began on May 4, 1919. This movement unleashed great intellectual energy and had significant consequences for the political arena. After the discussions during this period, all kinds of monarchist ideas disappeared from China's agenda. May 4 and the New Culture Movement played a significant role in the establishment of the Chinese Communist Party (CCP) and the spread of modernist ideas to the masses in China. Various organizations and movements belonging to the "Young Chinese", which are part of the "Young" Movements in the world, have raised the flag of "democracy and science" while fighting against "tradition" with nationalist goals. Despite the contradictions between them and nationalism, the Chinese representatives of universalist modernist movements have tried to explain their prescriptions for China's national liberation and establish their ties with nationalism. This period had an essential share in the mental worlds of the cadres who brought New China into being in 1949, reflecting the bond between Marxism and nationalism.

Keywords: China, 4 May, New Culture Movement, New Youth, Communist Party of China.

Giriş

“GENÇLİK” 19. YÜZYIL VE 20. YÜZYILIN siyasal düşüncesinde, kendinde bir değere sahip olmakla tanımlanmıştır. Eski rejimlerin “yaşlı” adedilmesi, doğal işleyişle uyumlu bir tarih algısı çerçevesinde, bu rejimlerin çöküşlerini mukadder olarak gören bir anlayışın tezahürüdür. Böylece “gençlik” yeninin, diri olanın temsilidir. M. Mesnier, Çin’de 4 Mayıs’ın, “yeni insan”ın ortaya çıkmasını amaçladığını ve bu “yeni insan”ın, “genç insan” olduğunu çünkü sadece gençlerin geçmişin gelenekleri tarafından yeterince bozulmamış olarak görüldüğünü, eski kültürü yok edebilecek, yeni bir kültür ve toplumun kurucuları olabileceklerine inanıldığını söyler (Mesnier, 1973: 15).

Aynı zamanda gençlik, yeni bir “benlik” inşa edebilme imkânı bağlamında, başta roman karakterleri olmak üzere, edebî literatürün mühim bir meselesi olmuştur. Çin’de bilhassa Yeni Kültür Hareketi ile başlayan bir dönemde romantizm akımından etkilenmiş modernist romancılar, ulusun gençleştirilmesi amacıyla, gençlik ve benlik kavramları üzerinden hareketle, nicelik olarak bir hayli hacimli çalışmalarda bulunmuşlardır (Jin, 2017: 355-359; Lei, 2017: 295-300; Leo, 1973: 75). Lu Xun (1881-1936) başta olmak üzere, tarzları itibariyle toplumsal gerçekçi olarak nitelenebilecek sosyalist edebiyatçılar, geleneği adeta zihinsel bir yamyam olarak tanımlamış ve modern Çin’in geleneksel kalıplardan kurtulmuş gençliğini, yarattıkları tipler üzerinden tahayyül etmişlerdir (Wang, 2017, 306-310; Leo, 1973, 69).

“Genç Çin” ve “Genç Çinliler” kavramları, Avrupâda ve Osmanlı İmparatorluğu’nda ortaya çıkan “Jön-Genç” hareketlerin bir parçasıdır. Aşağıda tartışıldığı üzere, kavramın Çin’de kullanımı, bu hareketlerin etkisiyle olmuştur. Bununla birlikte “Genç Çin ve Genç Çinliler” kullanım açısından

“Jön Türkler” kadar yaygın değildir. Bu çalışmada, “Genç Çin ve Genç Çinliler” kavramlarının kendisi üzerinde bizatihi durulduğu gibi, Çin’de 20. yüzyıl itibariyle ortaya çıkan gençlik hareketleri ve modernist düşünceler, “Genç Çin”i inşa eden etkenler olarak tartışılmıştır.

“Genç Çin” ve “Genç Çinliler” kavramlarının “Jön Türkler” ya da “La Giovine Italia” (Genç İtalya) kadar meşhur olmamasının, Çin’deki siyasal örgütlenmelerin varlığıyla ilgisi olduğu düşünülebilir. Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu’nda ortaya çıkan “Jön” akımları, farmasonik örgütlenme tarzlarıyla bilinen, gizli cemiyetler olarak ortaya çıkmışlardır. 19. ve 20. yüzyılda Çin’de birçok gizli cemiyet olmakla birlikte, Çin Birleşik Ligi (Tongmenghui), Çin Milliyetçi Partisi (ÇMP - Guomindang) ve Çin Komünist Partisi, “Genç Çin”i temsil eden milliyetçi ve modernist siyasal örgütler olarak öne çıkmıştır.

“Genç Çin” kavramını ilk kez kullanan reformist Liang Qichao başta olmak üzere, mutlak monarşiyeye karşı, anayasal monarşiyi savunan aydınlar, Yeni Kültür Hareketi döneminde, muhafazakâr tutumlarıyla öne çıkmışlardır. Bu nedenle “Genç Çin” statik değil, dinamik bir kavram olarak ele alınmıştır. 19. Yüzyılın reformist “gençleri”, özellikle 1912 sonrasında siyasal ve kültürel olarak “yaşlanmaya” başlamış; modernist-cumhuriyetçi siyasal ve kültürel akımların temsilcileri “Genç Çin”i temsil etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte, aşağıda tartışıldığı üzere, bu akımların temsilcilerinin modernist tavırları, siyasal ve kültürel düşüncelerine aynı oranda tesir etmemiştir.

Çin, tarihsel geleneği ile olan bağlarını günümüze kadar tartışmaya devam etmiştir. Yeni Kültür Hareketi döneminde de “babalar ve oğullar” arasındaki tartışmalar önemlidir. Yalnız, “gelenek” bir tartışma konusu olarak her zaman gündemde olmakla birlikte, geleneksel siyasal sistemin mirasını, reformist bir programla bile olsa savunmak

Jiangsu eyaletinin Zhenjiang kentindeki üniversite öğrencileri, 4 Mayıs Hareketi'nin 100. yıldönümünü kutlamak için Komünist Gençlik Birliği bayrağı tutuyor (Fotoğraf: China Daily, 2019).

artık mümkün olmamıştır. Bu dönem sonunda, en azından "cumhuriyet" düşüncesinin Çin'de hâkim olduğu söylenebilir.

1911 Xinhai Devrimi, siyasal manada, 20. Yüzyılın Çin'de kapısını açmıştır. Fakat zihniyet dünyaları açısından Çin'in 20. Yüzyılını kuran siyasal-kültürel iklimin oluşmasında, Yeni Kültür Hareketi, adeta devrim niteliğinde bir öneme sahip olarak, "Genç Çin" in oluşumundaki en önemli dönemeçlerden biri olmuştur.

Bu çalışmada ilk olarak "Genç Çin" kavramının doğuşu ve Çin'deki kullanımı tartışılmıştır. "Genç Çinliler" in tarih sahnesinde yer aldıkları ve kendilerini gerek siyasal-örgütsel gerekse de zihniyet olarak biçimlendirdikleri "Yeni Kültür Hareketi" nin doğuşunun öncesindeki yayın çalışmaları ve sosyal ilişkiler tartışılmış, bu hareketin vücuda

gelmesindeki birikimlere işaret edilmiştir. Bu hareketin yarattığı patlamanın kıvılcımını çakan 4 Mayıs Hareketi incelenerek, "Yeni Kültür"ün Batılı vurgularıyla eş zamanlı yürütülmek zorunda kalınan anti-emperyalist çizgisinin yarattığı çelişkilere işaret edilmiştir. Nitekim bu çelişkiler, "Yeni Kültür Hareketi" içinde Aydınlanmacı ve geleneğin içinden tevarüs ettirilmiş farklı bir "aydınlanma" savunusu yapan kişilerin tartışmalarına önemli tesirde bulunmuştur. "Genç Çin" in hangi temeller üzerine kurulacağını tartışan liberal, anarşist, sosyal-demokrat, feminist, Marksist, romantik milliyetçi gibi modernist düşüncelerin bilhassa üniversiteler ve büyük kent merkezlerinde yayılmasına imkân veren siyasal iklime dikkat çekilirken, Çin Komünist Partisi'nin kuruluşunda bu hareketin oynadığı rol vurgulanmıştır.

“Genç Çin” Kavramının Doğuşu ve “Yeni Kültür Hareketi”ni Hazırlayan Süreç

T. Weston’ın da belirttiği üzere “Yeni Kültür Hareketi”nin başlangıcını Chen Duxiu’nun Eylül 1915’te Gençlik Dergisi’ni (Qingnian zazhi) kurmasıyla ilişkilendirmek ve ardından öncülerine dikkat etmeden derginin olgun aşamalarına geçmek, “Yeni Kültür Hareketi”nin kökenleri ve gelişimi yerine zirve noktasına bu orantısız odaklanma, hareketin kültürel ve entelektüel açıdan ikonoklastik yönlerine dair içgörüler zengin, ancak siyasal kökleri açısından zayıf bir akademik çalışma tehlikesini ortaya çıkarır (Weston, 1998: 255). “Genç Çin”lilerin zihniyet dünyalarında devrimci bir etki bırakan Yeni Kültür Hareketi’ni tartışmak için 20. Yüzyılın hemen başına dönmek, hareketi ortaya çıkaran tarihsel birikimi kavramak için önemlidir. Elbette “Genç Çin”in ortaya çıkışını hazırlayan süreçler, Çin’in modernleşme çabalarının başladığı 1861’e ya da anayasal-monarşistlerin etkili olduğu ve Çin milliyetçilerinin zuhur ettiği 1895’e kadar götürülebilir. Fakat kavramın doğuşunu izleyen süreçte 1905 itibarıyla Çin’in geleneksel eğitimi terk etmesi ve Cumhuriyet’in ilanını sağlayan 1911 Xinhai Devrimi kritik bir öneme sahiptir. Bununla beraber, Çin’deki modernleşme sorununun siyasal dönüşüme eşlik edecek bir zihniyet sorunu olarak ele alınmasında, 1911 Devrimi’nin akamete uğramasının nedenleri üzerine başlayan tartışmalar bilhassa mühimdir. Bu nedenle kavramın doğuşuyla beraber, Yeni Kültür Hareketi’ni besleyen süreci 1912 itibarıyla başlatmak daha işlevseldir. Yoksa C. Furth’un da vurguladığı üzere 4 Mayıs’ın ve onunla beraber başlayan Yeni Kültür Hareketi’nin hem emperyalizme karşı hem de kültürel yenilenme için bir kampanya olarak tarihsel emsalleri, özellikle 1898 ile 1912 yılları arasında zengindir (Furth, 1973: 59).

“Genç Çin” kavramı ilk kez 10 Şubat 1900’de Qingyi bao (Çin Tartışması) dergisinde reformist Liang Qichao’nun “Shaonian Zhongguo shuo” (Ode to a Young China) adlı eserinde geçer. “Ulusal gençleşme ideali”ni popülerleştirmek için iyi bir yeni kavram olarak ortaya konduğunu vurgulayan M. Song, daha sonra içinde “genç ve gençlik” geçen tüm başlıkların “Genç Çin”in türevi olduğunu savunur (Song, 2015: 28). Liang’ın “Genç Çin”i icat etmesinden sonraki on yıllarda ve özellikle Cumhuriyet’in ilk on yılında gençlik, modern Çin’de gerçekleşen neredeyse tüm sosyal reformların, kültürel ve politik devrimlerin merkezi sembolik figürü haline gelmiştir (Song, 2015: 15-16).

1905’te Çinli tüccarlar tarafından başlatılan Amerikan karşıtı boykot, öğrenciler tarafından şiddetle desteklenmiş, liman işçilerinden küçük dükkân sahiplerine kadar birçok sosyal grup bu boykota destek vermiştir.

“Genç Çin” isminin kullanımını 1912’den sonra daha yaygın olarak görmek mümkündür. “Yeni Kültür Hareketi”nin merkezinde yer alan Yeni Gençlik dergisini çıkaran Chen Duxiu’nun (1879-1942) arkadaşı ve onu etkileyen kişilerden biri olan Huang Yuangyong (1885-1915), Ocak 1912 itibarıyla haftalık Genç Çin gazetesini çıkarmıştır. Bu gazete aynı isimle Dört Mayıs Dönemi’nde “Genç Çin Topluluğu”nun yayın organı olarak Wang Guangqi (1891-1936) tarafından haftalık olarak tekrar yayımlanmıştır (Song, 2015: 28-29 ve 101).

La Jeunesse ya da Yeni Gençlik, modern Çin'in en etkili dergilerinden biriydi. Derginin genel yayın yönetmeni Chen Duxiu, bireycilik, demokrasi ve hümanizm gibi birçok yeni fikri tanıttı (Fotoğraf: Shanghai Daily, 2017).

Bu dönemde ortaya çıkan gençlik hareketlerinde de "Genç Çin" ismine rastlamak mümkündür. 20. Yüzyılın ilk modern Çin öğrenci hareketi 1902'de Nanyang Koleji öğrencilerinin kurduğu "Genç Çin Devrim Ordusu"nun (Shaonian Zhongguo zhi geming jun) önderliğinde gerçekleşmiştir (Song, 2015: 100). Bu dönem içinde, 1903'te Rus birliklerinin Manchurya'dan tahliyesinin ertelenmesi üzerine yapılan öğrenci gösterileri dikkat çeker. 1905'te Çinli tüccarlar tarafından başlatılan Amerikan karşıtı boykot, öğrenciler tarafından şiddetle desteklenmiş, liman işçilerinden küçük dükkân sahiplerine kadar birçok sosyal grup bu boykota destek vermiştir. Furth, 1903-1908 arasında daha yerel birçok anti-emperyalist öğrenci hareketlerinin varlığından da söz eder (Furth, 1973: 60). Bu hareketlerin, 4 Mayıs'ı besleyen "Genç Çinliler" in ilk modern öğrenci eylem-

leri olduğu dikkatten kaçmamalıdır.

M. Song, Liang Qichao'nun "Genç Çin" kavramını, "Genç" sıfatı taşıyan hareketlerin öncüsü olan Guiseppe Mazzini'nin kurduğu "La Giovine Italia" (Genç İtalya) hareketinden etkilenecek kullandığını söyler. Ayrıca Yeni Gençlik dergisinde "Genç Almanya" akımını ve bu akımın İngiliz, Fransız ve Amerikan muadillerini konu edinen pek çok yazının basıldığına dikkat çeker ve Genç Çin düşüncesinin öncülü olarak Jön Türk¹ akımına da vurgu yapar (Song, 2015: 40-44). M. Mesnier de Song ile benzer düşünceleri paylaşır. Chen Duxiu'nun da ikonoklastik ve kozmopolit bir hale getirmek için dergisine Gençlik ve sonra Yeni Gençlik adını verdiğini, ana kapakta Çince İbarelerin ortasında derginin ismi ayrıca La Jeunesse olarak yazılmak suretiyle, Jön akımlarla olan evrensel bağını kurduğunu söyler.

1912’de Beiyang Ordusu’nun lideri Yuan Shikai’nin (1859-1916) iktidarın iplerini eline alması ve Cumhuriyeti korumak için başlatılan ikinci devrim girişiminin başarısızlığı sonucu, Dr. Sun Yat-sen’in (1866-1925) önderlik ettiği Çin Milliyetçi Partisi’nin yasaklanarak, birçok üyesinin ülke dışına kaçmak zorunda kalması, Çin’de “Cumhuriyet”in akıbetine ilişkin yeni bir tartışma başlatmıştır. Çin Milliyetçi Partisi’nden kalan güçlerin Japonya’da örgütlediği Çin Devrimci Partisi’nin siyasal sorun ve silahlı mücadeleye öncelik veren bakışına karşı, “Cumhuriyet”in başarısızlığının esas nedenini kültürel ve zihinsel yapılarda aramak gerektiğini ve bu bağlamda toplumu dönüştürücü bir mücadele verilmesini savunanlar arasında bir ayrım ortaya çıkmıştır. Öyle ki, Dr. Sun’un üyelerinin parmak izlerini aldirmaya kadar varan uygulamalarıyla, mağlubiyetin esas nedenini örgütsel durum olarak gören bakışına karşı, Xinhai Devrimi’nin önderlerinden Huang Xing’in (1874-1916) de karşı çıkması ve daha derinlemesine bir tartışma yürütülmesi çağrısı, aydınlar üzerinde etkili olmuştur (Fenby, 2019: 133; Weston, 1998: 262).

“Yeni Kültür Hareketi”ni besleyen en önemli kaynaklardan biri olan Kaplan (Jiayin zazhi) bu sürecin bir ürünü olarak Mayıs 1914’te Zhang Shizhao (1881-1873) tarafından Tokyo’da yayımlanmaya başlanmıştır. Derginin yayımlanmasında gerek Japonya’da gerekse de Şangay’da Çin Devrimci Partisi’ne katılmamış olan aydınların sosyal ve ekonomik ağları üzerinden verdiği destek önemli olmuştur. Tokyo’da kurulan “Avrupa Meseleleri Tartışma Grubu”, Şangay’da aydınların bir araya geldiği Uzakdoğu Kitap Şirketi (Taidong tushuju) ve Ocak 1914’te Şangay’da yayımlanmaya başlanan Doğruluk Dergisi (Zhengyi zazhi), Kaplan dergisinin yayım hayatına başlamasında,

gerek yazar gerekse de maddi destek bağlamında etkili olmuştur (Weston, 1998: 269).

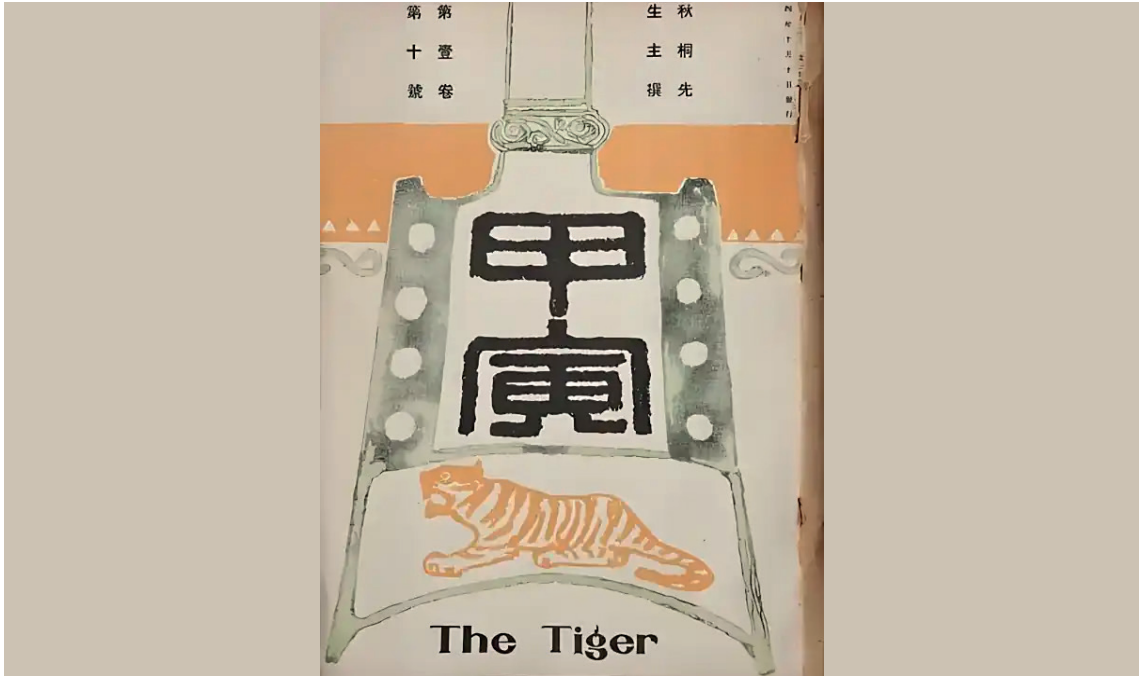
Yuan Shikai döneminin en etkili siyasi dergisi olmuştur. Başarılı demokrasilerin altında yatan toplumsal ve kültürel değerler, birey ile devlet arasındaki ilişki ve vatandaşların siyasi sorumluluk konusunda daha fazla öz-bilinçli olma ihtiyacı gibi temel konularla ilgilenmesiyle, “Yeni Kültür Hareketi”nin yolunu açmıştır.

Kaplan, aylık olarak, ortalama iki yüz sayfa civarında Mayıs 1914-Ekim 1915 arasında yayımlanmıştır (Kasım 1914 ile Mayıs 1915 arasında yayımlanmamıştır). Yuan Shikai döneminin en etkili siyasi dergisi olmuştur. Başarılı demokrasilerin altında yatan toplumsal ve kültürel değerler, birey ile devlet arasındaki ilişki ve vatandaşların siyasi sorumluluk konusunda daha fazla öz-bilinçli olma ihtiyacı gibi temel konularla ilgilenmesiyle, “Yeni Kültür Hareketi”nin yolunu açmıştır. Kaplan ile “Yeni Kültür Hareketi” arasındaki bağlantı yalnızca fikri düzeyde değil, sosyal ağlar açısından da dikkat çekicidir (Weston, 1998: 256). Weston, Kaplan’ın yazarlarıyla Yeni Gençlik’in yazar kadrosu arasında ortak birçok ismin olduğunu, böylelikle Yeni Kültür Hareketi’ni oluşturan sosyal ağların öncesinde kurulmuş olduğunu söyler. Başta Chen Duxiu, Li Dazhao (1889-1927), Gao Yihan (1885-1968), Liu Wendian (1889-1958), Yi Baisha (1886-1921) ve Xie Wulia (1884-1964) olmak üzere Yeni Kültür Hareketi’nde önemli

roller oynamış birçok kişinin Kaplan dergisinde yazar olarak yer aldığını vurgular (Weston, 1998: 268). Yeni Kültür Hareketi'nin merkezinde yer alan Yeni Gençlik'in yayın tarihi ise Eylül 1915'tir. Chen Duxiu, Kaplan'ı fazlasıyla ağır bir teorik yayın organı değerlendirdiği için, gençliğe hitap edecek daha popüler bir yayın çıkarmanın ihtiyaç olduğu düşüncesiyle yeni bir dergi çıkarma kararı almıştır. Kaplan ise Yuan'ın baskılarına dayanamayarak faaliyetini durdurmuştur. 1916'da Yuan'ın ölümüyle rahatlayan Zhang, öncelikle Kaplan'ın eski sayılarını tekrar bastırmış ve bu sayılar muazzam bir ilgi görmüştür. Ocak 1917'de Kaplan'ı, Günlük Kaplan (Jiayin Rikan) adıyla tekrar yayımlamaya başlayan Zhang'ın yanında editör olarak, Yeni Gençlik'in önemi kalemleri Li Dazhao ve Gao Yihan yer almıştır. Ayrıca Chen

Duxiu'nun da Günlük Kaplan için Wu Yu ve Hu Shi'ye mektup yazarak makale göndermelerini istemesi, iki dergi arasındaki bağ ve sosyal ilişkilerin sürekliliğini anlamak için önemlidir (Weston, 1998: 278).

"Genç Çin" düşüncesinin 4 Mayıs Hareketi öncesi güçlendiği iki merkezden biri Yeni Gençlik dergisi, diğeri ise bu derginin yönetici ve yazarlarının bir kısmının da bünyesine dâhil olduğu, 1917 başından itibaren Cai Yuanpei'nin (1868-1940) rektör olmasıyla yeni bir çehreye kavuşan Pekin Üniversitesi'dir. 1917 başlarında Zhang'ın dergisini kapatmaya karar vermesi Yeni Gençlik'in önünü çok daha açmıştır. Cai Yuanpei ise Chen ve Zhang'ı Pekin Üniversitesi'ne davet ederek Kaplan ve Yeni Gençlik arasındaki süregelen bağı burada da sürmesini sağlamıştır. (Weston, 1998: 279).

Kaplan (Jiayin), Mayıs 1914'te (ay takvimine göre Jiayin yılı) Tokyo, Japonya'da kuruldu. Başlangıçta aylık bir dergiydi. Başlatıcısı Hu Hanmin, baş editörü ise Qiu Tong (Zhang Shizhao) idi. Chen Duxiu ve Li Dazhao, aylık dergide radikal devrimci demokratik fikirleri dile getiren birçok makale yayınladılar (Fotoğraf: Baidu, 2025).

Yuan'ın ölümüyle birlikte merkezi otorite ve denetimin zayıfladığı Çin'de, güvenlik endişeleri çok artmasına rağmen, düşüncelerin tartışılabilmesi ve yayılması için uygun bir zemin yaratmıştır. Böylece Pekin Üniversitesi'ndeki sosyal ağlar, "Genç Çin" ve "Yeni Kültür"ün biçimlenmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.

Yazarları arasında dönemin seçkin aydınları; Li Dazhao, Lu Xun (1881-1936), Hu Shih (1891-1962), Liu Bannong (1891-1934) ve Yi Baisha'nın da bulunduğu Yeni Gençlik'in sloganı "bilim ve demokrasi"dir.

Yazarları arasında dönemin seçkin aydınları; Li Dazhao, Lu Xun (1881-1936), Hu Shih (1891-1962), Liu Bannong (1891-1934) ve Yi Baisha'nın da bulunduğu Yeni Gençlik'in sloganı "bilim ve demokrasi"dir (Çin Komünist Partisi Tarihi, 2012: 34). Çin siyasal hayatında önemli bir yeri bulunan dergi aslında siyasal konulara müdahil olmamayı ilke olarak benimsemiş, önüne "eski feodal kültürel kodları yıkacak zihniyet devrimi" görevi koymuştur (Grieder, 1970: 176). Kaplan'ın ortaya çıkışında olduğu gibi, bilhassa Hu Shi, Chen Duxiu ve Lu Xun, öğrencilerin siyasal girişkenliğinden farklı olarak Çin'in hastalıklarının kültürel ve zihinsel yapıların tasfiye edilememiş olmasından kaynaklandığını ısrarla vurgulamaya devam etmişlerdir. (Schwartz, 1973: 7).

1912-1919 arası dönemde faaliyet gösteren bu dergi ve örgütler, "4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi"nin ortaya çıkmasını sağlayan düşünsel birikimi sağladığı gibi, bu döneminde hem ulusal hem

de uluslararası literatürde yerini almaya başlayan "Genç Çin" kavramını daha da geliştirmişlerdir (Is-hikawa, 2013: 3).

B. Schwartz "Dört Mayıs Hareketine, onu öncelleyen otuz yıllık perspektiften baktığımızda artık düz bir ovoidan yükselen dağ sırasına benzemediğine, fakat karmaşık bir dağlık arazinin uzun bir bölümünde nispeten daha yüksek bir sıradağ olduğunu görüyoruz" der (Schwartz, 1973: 2). Schwartz'a göre 4 Mayıs Hareketi niteliksel olarak yeni bir başlangıç olmaktan ziyade hâlihazırda var olan eğilimlerin bir doruk noktası olarak görülme-lidir (Schwartz, 1973: 10). 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi, birçok genci aktör olarak tarih sahnesi-ne çıkarmıştır. Bununla birlikte, bu gençliği besleyen kaynak, bir diğer deyişle 1919 itibarıyla "old youth"² olarak tanımlanan Chen Duxiu, Lu Xun, Zhang Sishao kuşağının gerek öncesinde, gerek-se de "Yeni Kültür Hareketi" sırasındaki çabaları-dır (Song, 2015 : 65). Mesnier'in de söylediği gibi, 1919'un "Jön"leri için Chen Duxiu bir "anti-baba" baba karakteridir (Mesnier, 1973: 18).

4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi'nin Başlaması

Her ne kadar görünüşte siyasal birliğini korusa da, gerçekte çeşitli askeri kliklerin liderliğinde parçala-nan Çin'de 1915-1927 yılları "Savaş Ağaları" dönemi olarak nitelenir. 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi dö-neminde bu savaş ağalarının en güçlü kişisi Duan Qirui'dir (1865-1936). Çin'in parçalanmış modern silahlı kuvveti Beiyuan Ordusu'nun Anhui kliğinin lideri olan Duan, başta Japonya olmak üzere, ulus-lararası güçlerle; kendi kliğinin çıkarlarını da göze-terek yaptığı eşit olmayan anlaşmalarla anılır. Duan Mançuryalılar ve Fengtian Ordusu başta olmak üzere, birçok önemli eyaletin muhalefetini bastır-mak için ihtiyaç duyduğu Japon desteği nedeniyle

yurtsever öğrencilerin hedefinde olmuştur (Fenby, 2019: 141). Duan Qirui'nin Mayıs 1918'de Düşmanlara Karşı Ortak Savunma adı altında Çin-Japon Askeri Anlaşması'nı imzalamasına karşı mücadele etmek için Japonya'da eğitim gören Çinli öğrenciler "Çin Gençlik Birliği"ni örgütlemeye karar vermişler, eğitimi boykot kampanyaları başlatmışlar ve "savaş ağalarına karşı" mücadeleye katılmak için Çin'e geri dönmüşlerdir. Bu süreçten sonra Çin'de "Yurtsever Öğrenci Cemiyeti" ve "Ulusal Kurtuluş İçin Öğrenci Cemiyeti" adı altında yurtsever sosyalist ve milliyetçi cemiyetler üniversitelerde kurulmuştur (Çin Komünist Partisi Tarihi, 2012: 32).

I. Dünya Savaşı'na İtilaf Devletleri'yle beraber katılan Çin, savaş sonrasında Wilson İlkeleri çerçevesinde daha önce egemenlik haklarının elinden alındığı bölgelerin yeniden kendisine verilmesini, eşitsiz uluslararası anlaşmaların son bulmasını bek-

lerken, değişen tek şey Almanya'nın elinde bulunan bölgelerin, Çin için en tehlikeli güç olan Japonya'ya verilmesi olmuştur. Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919 - 21 Ocak 1920) devam ederken, anlaşma metninin basın tarafından duyurulmasıyla 4 Mayıs 1919'da ayağa kalkan Çin gençliğine; işçilerin, aydınların, küçük ve milli burjuvazinin verdiği büyük destekle büyüyen olaylar neticesinde, Çin'in geleceğine yöne veren çok önemli bir süreç yaşanmıştır.

4 Mayıs'ta, Pekin Üniversitesi ve on üç kolejden 3000'in üzerinde öğrenci Tiananmen Meydanı'nda, "Egemenlik İçin Savaş, Kahrolsun Hainler", "Japonya'nın Yirmi Bir Talebi Feshedilsin" ve "Qingdao Kenti Çin'e Geri Verilsin" sloganları eşliğinde toplanmışlardır. Ayrıca kuzeyli savaş ağalarından Japon yanlısı üç bürokrat olan Cao Rulin (1877-1966), Zhang Zongxiang (1879-1962) ve Lu Zongyu'nun (1876-1941) cezalandırılmasını talep etmişlerdir.

7 Mayıs 1919'da Pekin Normal Üniversitesi'nin öğretmenleri ve öğrencileri, 4 Mayıs'ta tutuklanan sekiz öğrenciyi okula geri döndüklerinde sıcak bir şekilde karşıladılar (Fotoğraf: Pekin Normal Üniversitesi, 2021).

5 Haziran itibariyle, Şangay'da işçiler, esnaflar, işadamları eylemlere destek vermiş, grevler ve büyük gösteriler gerçekleşmiştir. Ardından ülke sathına yayılan grev ve protestolarla, 4 Mayıs'ta öğrenciler tarafından başlatılan eylemler, genel bir yurtsever harekete dönüşmüştür. 7 Haziran'da merkezi hükümet, gösterilerde tutuklanan öğrencileri serbest bırakmış ve üç Japon işbirlikçisini azletmiştir. 27 Haziran'da Paris'te Çinli işçiler ve öğrenciler, anlaşmanın imzalanmasından bir gün önce Paris Barış Konferansı'nda Çin delegasyonunun başı olan Lu Zengxiang'ın (1871-1949) kaldığı evi kuşatmışlar ve Lu imza törenine katılmayı göze alamamıştır (Mitter, 2004: 3-10).

4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi'nin tek bir olayın silsilesi olduğunu iddia etmek abartılı bile olsa, 4 Mayıs ile birlikte "Genç Çinliler" in ayağa kalkmaya başladığını, Yeni Kültür Hareketi'nin rakamları ortaya koyar.

Çin Komünist Partisi'nin resmi tarih yazımı, 4 Mayıs'ın en önemli miraslarından biri olarak toplumsal sınıfların ortak mücadele pratiğine vurgu yapar (Çin Komünist Partisi Tarihi, 2012: 37). B. Schwartz'a göre ise 4 Mayıs, küçük bir öğrenci ve entelektüel grubunu içine almıştır. Daha sonra Marksist literatürde sık vurgulanan, toplumsal sınıfların bu süreçteki ortak mücadele pratiğinin abartıldığı, milliyetçi hislerin büyük

kentlerde düzensiz ve dağınık sosyal katılımları sağladığını, kırsal kesimde ise etkisinin hissedilmediğini söyler (Schwartz, 1973: 1).

1911 Xinhai Devrimi'nin kitlelerle olan zayıf bağı düşünüldüğünde, 4 Mayıs sadece belirli büyük kentlerde bile etkili olsa, Çin'de toplumsal sınıfların ve çıkar gruplarının nesnel konumlarını aşıkâr eden bir turnusol kâğıdı özelliği göstermesiyle bile başlı başına önemlidir. Toprak ağaları ve kamu kaynaklarını kontrol eden bürokratik grupların, iktidar gücü için emperyalistlerle anlaşmaya meyilli oldukları Çin'de, demokratik devrimin içinde yer alabilecek toplumsal güçlerin, iktisadi çıkarları ve yurtseverlik arasında bağ kurarak gösterdikleri katılım nitelik açısından oldukça kritiktir. 1917 Ekim Devrimi'nin yadsınamaz etkisiyle birlikte, Çin Milliyetçi Partisi'nin bu dönem itibariyle kitle bağına güçlendirmesinde 4 Mayıs'ın payını önemsizleştirmeye çalışmak oldukça sorunludur. 4 Mayıs'ın yurtsever ve milliyetçi tutumuna, ÇKP'nin her dönem sahip çıkması, sınıf mücadelesi ile bağımsızlık mücadelesinin demokratik devrim sürecinde birbirinden ayrılmaz olduğunu savunan düşüncenin güçlenmesinde kritik öneme haizdir. 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi'nin tek bir olayın silsilesi olduğunu iddia etmek abartılı bile olsa, 4 Mayıs ile birlikte "Genç Çinliler" in ayağa kalkmaya başladığını, Yeni Kültür Hareketi'nin rakamları ortaya koyar. Bu süreçte eylem ve grevlerin yanında, Çin'in içinde bulunduğu sorunlara çözüm bulmak için, gazete, dergi, çalışma atölyeleri, öğrenci toplulukları, araştırma enstitüsü gibi onlarca kurum faaliyete geçmiştir. 1920 yılı itibariyle yurtsever-milliyetçi, sosyalist-anarşist ve komünist yayın organları dört yüz civarındır (Çin Komünist Partisi Tarihi, 2012: 37-39).

Yeni Kültür Hareketi: "Genç Çinliler"in Meydan Okuması

R. Mitter, Yeni Kültür Hareketi'ne ilişkin olarak, "Bu aktivistler Çince dilinde devrim yarattı, eski klasik biçimi yerel dille değiştirdi, yeni siyasal sistemler hakkındaki tartışmayı sonlandırdı ve erkekler ile kadınlar arasındaki geleneksel ilişkilere yönelik toplumsal kuralları bir kenara attı. Bu özellikle, genç ve kentli vatanseverlerin dâhil olduğu bir hareketti. Bu nedenle Dört Mayıs ile ilişkilendirildi. Yine de o gün, Çin toplumunda çok daha büyük bir değişimin yalnızca bir sembolüydü" saptamasında bulunur (Mitter, 2004: 18).

Hareketin neticelerinin bir kısmı, aşağıda tartışıldığı üzere, bizzat hareketin içinde bulunanlar tarafından daha sonra eleştirilmiştir. Bununla beraber Mitter'in sözleri, "Yeni Kültür Hareketi"nin önemli ölçüde amaçlarına ulaştığını bildirir. Elbette harekete katılan tüm aktörlerin niyetleri bir-

biriyle aynı değildi. Hareketin aktörler düzeyinde homojen olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Canlı tartışma ve yazın ortamının varlığı, harekete katılanların modernist düşüncenin en geniş yelpazede temsil edilmesiyle mümkün olmuştur. Tek bir tutuma indirgenmeyecek kadar renkli olan bu sürecin ortak yönü, katılımcıların gelenek ile hesaplaşmalarıdır (Schwartz, 1973: 9). Bu hesaplaşma, birçok ülkede olduğu gibi, geleneğin en güçlü yönlerinden biri olan ve geleneksel otoritelerin bilgi tekelini elinde tutmasını sağlayan "yüksek dil"e karşı, halkın konuşma dilini yazı dili olarak kullanıma sokulmasıyla başlamıştır. Dil tartışmasının Çin'de öncülüğünü, 1919'da "old youth"tan sayılabilecek, ünlü liberal düşünür Hu Shih başlatmıştır.

"Batılılaşmış" bir Çinli olan Hu Shih, yedi sene yükseköğretim ve doktora çalışmaları için bulunduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde parlak bir öğrenci ve aydın olarak sivrilmiş, henüz Çin'e gelmeden ünü akademik çevrelerde yayılmıştır.

"4 Mayıs'ın yurtsever ve milliyetçi tutumuna, ÇKP'nin her dönem sahip çıkması, sınıf mücadelesi ile bağımsızlık mücadelesinin demokratik devrim sürecinde birbirinden ayrılmaz olduğunu savunan düşüncenin güçlenmesinde kritik öneme haizdir" (Fotoğraf: Chinese Science Communication, 2025).

Cai Yuanpei tarafından Pekin Üniversitesi'ne davet edilen ve felsefe kürsüsünde ders vermeye başlayan Hu Shih, ilk gençliğinde Liang Qichao ve Yan Fu'nun etkisiyle, Herbert Spencer ve Sosyal Darwinizm'den kuvvetle etkilenmiş (Grieder, 1970: 25-30), ABD'de ise John Dewey'in takipçisi olarak işlevselci pragmatik "deney felsefesini" savunmuştur (Chan, 2023: 4). Çin'de zihniyet değişiminin temel mesele olduğunu savunan Hu, "kötü yönetim"e karşı en önemli çözüm olarak da "denetleme ve kontrol mekanizmaları"nın tesis edilmesini savunmuştur (Fund, 2010: 182). Elbette bu mekanizmaların çalıştırılabilmesi de öncelikli olarak zihniyetin değişmesine bağlıdır.

Hu, Yeni Gençlik'in 1917'de ilk sayısında "Edebîyatta Reform Konusunda Bir Öneri Denemesi" başlıklı makalesiyle ülkede büyük bir tartışmayı alevlendirmiştir (Chan, 2023: 5). Chen Duxio'nun da lehte katıldığı ve daha da büyümesini sağladığı tartışmanın ana konusu "ölü" wen-yen ya da klasik dilin yerine, pai-hua ya da ana dilin Çin'in milli dili olması talebidir (Goldman, 1973: 85; Snow, 2015: 189). Buna karşın özgür tartışma ortamını ve 4 Mayıs hareketini destekleyen Liang Qichao, günlük konuşma dilinin yazı dili olmasına karşı çıkmış, ama tartışmayı daha derinleştiren Du Yaquan (1873-1933) olmuştur. Du'nun 1919 sonunda Doğu Derlemesi dergisinde yayımladığı "Yerli Dil Üzerine" başlıklı denemesi, Yeni Gençlik ile Doğu Derlemesi dergileri arasında uzun bir süre devam edecek polemikleri başlatmıştır (Wang, 2015: 66).³

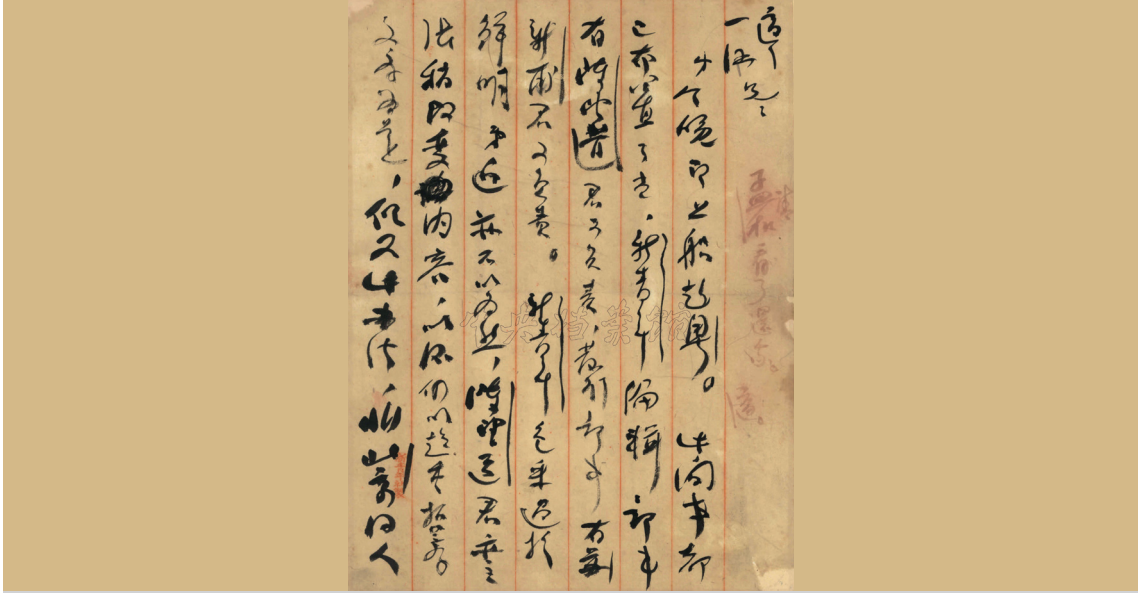
Hu, Çin'de "Batıcılık"ın temsilcisi olarak öne çıkmış ve "bilimsel" forma kavuşturmak istediği yazı tarzı nedeniyle, kısa süre sonra milliyetçi ve Marksist kesimlerin eleştirilerine muhatap olmuştur. Tüm modernleşmeci milliyetçi akımlar, "Batıcılık" ile milli kültür arasındaki gerginliği ülkelerinden belirli şiddette yansıtmıştır (Mesnier, 1973: 21). Anti-empiryalist milliyetçi ve Marksist akımlar, bir yandan ülkelerini modernleştirmeye çalışırken diğer yandan aşırı

batılılaşmaya karşı çeşitli perhizler ortaya koymaya çalışmışlardır. Hu'ya göre çok daha devrimci bir pozisyonda olan Sun Yat-sen, geleneksel Çin düşüncesiyle bağlar geliştirmeyi ihmal etmemiştir (Chen, 2011: 4). Mao Zedung, Mao Dun ve Lu Xun gibi sosyalistler ise, Hu'nun "pai-hua" girişiminin yarattığı "yeni basmakalıpçılığa" karşı, toplumsal pratik içinde karşılığı olan "Çinli" kelimeler ve deyimlerle bir perhiz oluşturmaya çalışmışlardır (Goldman, 1973: 90-94).

Mao Zedung ise ÇKP'nin bilhassa Sovyet etkisindeki yöneticilerinin yazı biçimini Hu'nun önderlik ettiği ve Yeni Kültür Hareketi sürecinde gelişen yeni basmakalıpçılıkla ilişkilendirdiği 1942'de yaptığı bir konuşmada şunları vurgulamıştır:

"4 Mayıs Hareketi sırasında çağdaş kafalı insanlar, klasik Çin dilinin kullanımına karşı çıkarak konuşma dilini savundular; geleneksel dogmalara karşı çıkarak bilimi ve demokrasiyi savundular. ...4 Mayıs Hareketi'nin en büyük başarılarından biri de, bu eski basmakalıp yazının ve eski dogmanın çirkinliğini gözler önüne sermesi ve halkı bunlara karşı başkaldırmaya çağırmasıydı. (...) Fakat daha sonra ortaya yabancı basmakalıp ve yabancı dogma çıktı. (...) Yabancı basmakalıpçılık ortadan kaldırılmalıdır; boş ve soyut teranelere son verilmeli, dogmatizm bir kenara bırakılmalıdır. Bunların yerini, Çin halkının çok sevdiği diri ve yaşayan Çin tarzı ve Çin ruhu almalıdır. Enternasyonalist özü milli biçimden koparmak, ancak enternasyonalizmin e'sinden haberi olmayanların yapacağı bir iştir. Biz tam tersine, bu ikisini sımsıkı birleştirmeliyiz" (Mao, 2013: 56-57 ve 72).

Mao'nun batılı biçim ile Çin halkının tarzı ve özü arasında kurmaya çalıştığı dengeyi, Yeni Kültür

Chen Duxiu'nun Yeni Gençlik dergisinde Hu Shih'e "renk" konusuyla ilgili yazdığı mektuptan bir sayfa. 4 Mayıs Hareketi'nden sonra, Eylül 1919'da Li Dazhao, New Youth dergisinin "Marksist Özel Sayısı"nı hazırladı ve "Marksizm Görüşüm" başlıklı makaleyi iki sayı üst üste yayınladı. Sonrasında, derginin "kızıl" renginin çok güçlü olduğunu düşünen Hu Shi ve diğerleri arasında görüş ayrılıkları yaşandı (Fotoğraf: Xuexi, 2025).

Hareketi döneminde, aşağıda tartışılan, Du Yaquan "Uyum Teorisi" ile başarmaya çalışmış, fakat Ma'odan farklı olarak kefenin diğerine "Çin halkının tarzı"nı değil "klasik biçimi"ni koymuştur. Yine de Mao'nun yazılarına ve konuşmalarına aşina olanlar, onun tarzında biçimsel olmasa da referans olarak klasik metinlere sıklıkla başvurduğunu bilmektedirler.

Hu'nun "dil" üzerinden başlattığı tartışma, 4 Mayıs protestoları sırasında siyasallaşan gençlik kitleleri açısından salt zihniyet ve kültür sorunu olarak ele alınmayıp, Çin'in modernleşme sorununu, Çin'deki sosyal yapıyı dönüştürecek bir iktidar tartışmasına doğru evrimleştirmişlerdir. Her ne kadar Yeni Gençlik dergisi siyasetle arasında kalın bir çizgi çekmek istese de, zihniyet dünyalarını değiştirmek istedikleri genç kitleler onları peşinden sürüklemiş ve siyasallaştırmışlardır. 4 Mayıs ve takip eden günlerdeki büyük eylemlerde, "yeni fikirler"le donanmış

gençler, siyasal kurumların da yenileşmesi çağrısını yapmış ve birçok yeni örgütlenmeyle 1919 senesini aktif olarak geçirmişlerdir. Aslında Hu, değişim talebinin siyaset kurumu dışından gelmesinden hoşnuttur. Hu, siyaseti, sadece devlet adamları ve diğer siyasal elitler tarafından kurumsal dünya içinde yapılan bir uğraş olarak görmektedir. Nitekim bir yazısında "Genç Çin, yeniden uyanan umut ve enerjiyle şimdi bu yeni faaliyet kanallarında, yavaş ama istikrarlı bir biçimde Çin demokrasisi için çalışıyor" demiştir (Hu, 1919: 350'den aktaran Grieder, 1970: 178). Fakat kitle hareketinin siyasallaşması ve siyasetin doğasının devlet ve elit merkezli olmaktan kitle ve parti merkezli olmaya doğru evrilme sürecini görmek istememiştir. Bu nedenle "siyasallaşma"yı; Duan ve diğer savaş ağalarının kuralları içine girmek ve o sahada yozlaşmak olarak görmüş, düşünsel ve kültürel dönüşümün, siyasal mücadeleden çok daha derin sonuçları olacağını savunmuştur.

Böylece demokratik bir toplum yaratılmasının siyasal başarı değil, entelektüel başarı olacağını savunmuştur. Bu düşünce şüphesiz, “aydın tarafından toplumun ıslahı” olarak görülebilecek bir elitizm barındırır (Grieder, 1970: 179). Aslında burada liberalizmin kitlelerin politizasyonu üzerinden demokratikleşme sürecine karşı duyduğu endişe görülebilir. Demokrasi, siyasal elitizmden çıkıp, halkın karar süreçlerinde yer alması olarak tesis edildiğinde, liberaller, kitlelerin başta eşitlik olmak üzere bireyin özgürlüğünü sınırlandırabileceğini düşündükleri, onu çoğunluk kararlarıyla bastırabileceklerine inandıkları her türlü inisiyatifi reddederler. Dr. Hu’nun da siyasal elitizminin ardında, liberal düşüncelerinin etkisi büyüktür.

J. Grieder (1973), Yeni Kültür Hareketi’n-

4 Mayıs’ın ortaya çıkardığı en büyük sonuç, kitlelerle bağ kurmayan siyasal hareketlerin Çin’in geleceğini belirleme şansı olmadığıdır. Çünkü Çin, hükümet darbeleriyle sorunlarını çözebileceği aşamayı çoktan geçmiş ve devrimci bir süreç içine girmiştir. Eğer devrim söz konusuysa, uzmanlar veya aydınlar değil, kitlelerin eğilimi neticeyi belirler.

de gençliğin sorunları siyasallaştırma tavrının, Çin’de liberalizmin evrimci mantığının geri döndürülemez mağlubiyeti olduğunu vurgular. 1919 yazında Hu ile Li Dazhao arasında “problemler ve izimler” üzerinden başlayan tartışma ve Chen

Duxiu’nun bu konuda tavrını Li’den yana koymasıyla kitleler ve siyaset ilişkisi Çin aydınlarının gündemine taşınmıştır (Grieder, 1973: 96). Kaplan ile başlayan, siyasete mesafeli aydın çizgisi, Yeni Gençlik’in ilk döneminde sürdürülmüş olmakla birlikte, 4 Mayıs sonrası Yeni Gençlik, Çin sorunlarını başta Marksizm’in yol göstericiliği olmak üzere, siyasal mücadeleyi ihmal etmeyen “devrimci aydın”ın yeniçağını da müjdelemiştir.

Nihayetinde Dr. Hu’nun “siyasallaşmama” ümitleri, öğrencilerin entelektüel faaliyet, düşünüş biçimi ve yaşam tarzlarını dönüştürmekle sınırlı kalacağını düşündüğü hareket, başta gençler olmak üzere kitlelerin ÇMP’yle bağ kurması ve hareketin içinden ÇKP’yi doğurmasıyla neticelenmiştir. 4 Mayıs’ın ortaya çıkardığı en büyük sonuç, kitlelerle bağ kurmayan siyasal hareketlerin Çin’in geleceğini belirleme şansı olmadığıdır. Çünkü Çin, hükümet darbeleriyle sorunlarını çözebileceği aşamayı çoktan geçmiş ve devrimci bir süreç içine girmiştir. Eğer devrim söz konusuysa, uzmanlar veya aydınlar değil, kitlelerin eğilimi neticeyi belirler. Böylece 4 Mayıs hareketi, Çin’deki olumsuz durumun kaynağını bir zihniyet meselesi olarak ortaya koyan Yeni Kültür Hareketi’ne, zihniyetin kitlelerin mücadele pratiği içinde dönüştüğünü öğretmiştir. Elbette toplumların zihin dünyası, devletin ideolojik aygıtları ve toplumsallaştırıcı araçlarıyla da dönüştürülebilir. Fakat Çin’in koşullarında, siyasal iktidarı elinde bulunduran kliklerin, Qing’in son döneminde ortaya çıkan feodal güç unsurları olduğu düşünülürse, bu aygıt ve araçları kullanacak olan siyasal iktidar sorununun daha yakıcı olduğu, bunun eksikliğinde kitlelerin ancak siyasal pratik içinde dönüştürüleceğini tespit etmek gerekir. Ayrıca, kitlelerin siyasal süreç içinde yer almasını sağlayacak olan zemini oluşturmak ya da onları sadece edilgen ve öğretilen kalabalıklar olarak görüp,

kendilerine münasip görülen kimlik etiketlerini yapıştırmak da bir siyasal tercih meselesidir. Nitekim Çin'in 1949 sonrası siyasal tercihlerinde bu iki çizgi önemli rol oynamıştır.

Bu dönemde Yeni Gençlik dışında Weekly Review, The Morning Post ve Pekin News gibi önemli yayınlar ile üniversitelerde özellikle anarşistlerin önderlik ettiği düşünce atölyeleri de güncel tartışmaların merkezlerindendir (Çin Komünist Partisi Tarihi, 2012: 34). Ayrıca bu dönemde etkin olan Şafak, Genç Çin, Yeni Toplum, Halk Toksini, Yeni Kadın, Düz İnsanlar, Yukarıya, Kavga dergilerinin isimleri dönemin ruhunu anlamak açısından çarpıcıdır (Spence, 1990: 312). Arif Dirlik'e göre 1919 yılı civarında, Dört Mayıs dönemi boyunca anarşizm, sosyal ve kültürel değişim üzerine radikal düşünceyi kaplamış ve "komünizm", "anarko-komünizm" ile özdeşleştirilmiştir. Dirlik'e göre "Marksizm, doğrudan Dört Mayıs döneminin re-

kabet halindeki sosyalizmlerinden yalnızca biri değildi, hem kendisine adanan sayı hem de Çinli aydınların ona aşinalığı açısından aynı zamanda en zayıf olanıydı ve Leninizm ideoloji olarak neredeyse yoktu" (Dirlik, 1989: 10).

25 Temmuz 1919'da Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Yardımcısı Lev Karakhan (1889-1937), daha sonra "Birinci Karakhan Manifestosu" olarak bilinen, tam adı "Çin Halkına ve Çin'in Kuzey ve Güney Yönetimlerine Deklarasyon" olan resmi bir metin yayımlamıştır. Manifestoya göre Sovyet Rusya, Çarlık döneminde Çin'e karşı yapılan tüm haksızlıkları giderme iradesini ortaya koymuş, Çin aleyhine her türlü ekonomik ve siyasal egemenlikle ilgili bu dönemde yapılmış anlaşmaların geçersizliğini ilan etmiştir. Manifesto'daki en önemli madde ise Çin Doğu Demiryolu'nun (Eski Sibirya Demiryolu'nun bir bölümü) tazminat ödemediği Çin'e iadesi ile ilgilidir.

"Yeni Gençlik dışında Weekly Review, The Morning Post ve Pekin News gibi önemli yayınlar ile üniversitelerde özellikle anarşistlerin önderlik ettiği düşünce atölyeleri de güncel tartışmaların merkezlerindendir" (Fotoğraf: Pekin Üniversitesi, t.y.).

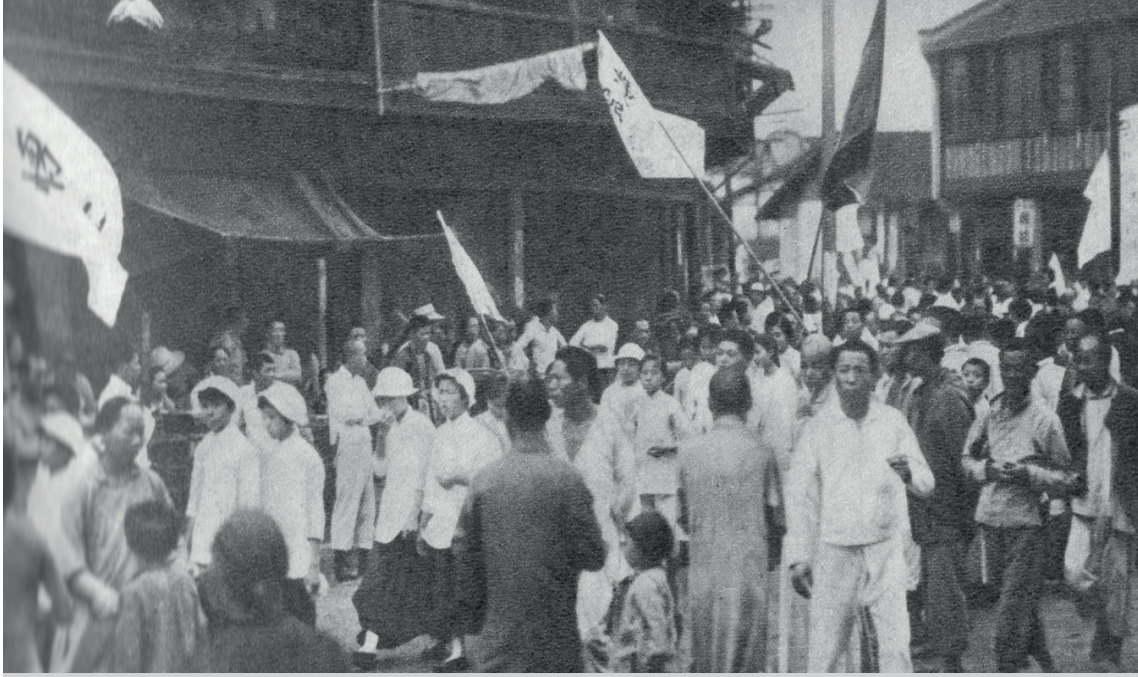
Gerçi Sovyet Rusya bir müddet sonra “bedelsiz devir”in söz konusu olmadığını, Manifesto’nun Fransızcasından hatalı çeviri nedeniyle bir yanlış anlama olduğunu söylemiştir (Spence, 1990: 307). Bu konu daha sonra Stalin ile Mao arasında sür-tüşmeye neden olsa da günün şartlarında eşi görül-memiş ölçüde övgüye değer bir açıklama olarak selamlanmıştır. Çin tarihindeki en büyük yurtse-ver hareket sırasında Sovyet Rusya’dan gelen bu açıklama, ülkedeki anarşist-sosyalist gençlerin Marksizm-Leninizm’e ve Bolşevik Devrimi’ne büyük bir ilgi duymalarına neden olmuştur (Etö, 1986: 108). Bu Manifesto’ya karşılık olarak Yeni Gençlik dergisine “Rus Çalışmaları” sütunu yer-leştirilmiş ve Bolşevizm’in Çin’de yayılması için büyük bir imkân doğmuştur (Ishikawa, 2013: 60). Bu ilgi, Rusya ve Çin’in durumlarını karşılaştıra-rak, Çin’in sorunlarına bir çözüm arama çabasını beraberinde getirmiştir. Kalabalık bir nüfusa, ol-dukça geri bir ekonomik altyapıya ve kültürel or-tama sahip olan Rusya, Çar iktidarı altında çürü-müş politik yapısıyla Çin’e oldukça benzetilmiştir. Rusya ile binlerce kilometrelik sınıra sahip olan Çin, Komintern için de öncelikli olarak ilgilenil-mesi gereken ülkelerden biri olarak görülmüştür. Böylece bütün şartlar Çin’de komünist hareketin yükselişi ve örgütlenmesi için müsait hale gelmiş-tir (Çin Komünist Partisi Tarihi, 2012: 35-36). Nitekim Dirlik de Çinli anarşist ve Marksist-Le-ninist olmayan sosyalistlerin, Ekim Devrimi’nin etkisiyle 4 Mayıs hareketinde dönüşüme uğraya-rak Bolşevik düşüncesini benimsediklerini ve Çin komünistlerine dönüştüklerini vurgular (Dirlik, 1989: 5). Gerçekten de birkaç yıl içinde Çin’de anarşist hareket etkisini hızla yitirmiş, bu hareket içindeki gençler ÇKP’ye yönelmiştir. Onlardan bir kuşak büyük anarşistler ise sınıf mücadelesini reddeden düşüncelerini keskinleştirerek ÇKP’nin kurulmasından sonra ÇMP’nin en anti-komünist

sağ kanadına mensup olmuşlardır (Modern Chi-na, 1998: 185-187).

**1922 sonlarında Albert Einstein
da Çin’e bir ziyarette bulunmuştur.
1923 başlarında ise Nobel ödüllü
Hint Şair Rabindranath Tagore;
estetik, şiddetsizlik, kendi kendine
yeterlilik ve kolektif çalışma
ilkelerine dayalı kırsal toplulukların
inşası hakkındaki görüşlerini
sunmak için Çin’de konferanslar
dizisi düzenlemiştir.**

Çin sosyalistleri içinde Jiang Kanghu (1883-1954), Zhang Dongsun (1886-1973) ve Zhang Junmai (Carson Chang) (1887-1969) bu dönemde ve sonrasında Çin sosyalistlerinin önemli isimle-ri olmaya devam etmişler ve eklektik de görülse önemli teorik açımlarıyla dikkat çekmişlerdir. Bertrand Russel’in lonca sosyalizminden etkilenen bu kişiler, kapitalizmi belirli faydaları olmakla bir-likte (istihdam, teknoloji v.s.) sosyalizme geçmek için “zorunlu bir kötülük” olarak gören, bunun için de ülkede burjuvazinin desteklenmesi gerektiğini savunan düşünürlerdir. Ayrıca, Kant’tan kuvvetle etkilenmiş, “sorumluluk” duygusunu hukukiliğin en önemli parçası olarak görmüşlerdir. Zhang Jun-mai Japon “bushido” geleneğine, Zhang Dongsun ise Budizme atıfla, Kant ve Russel arasında bağ ku-rarak bu düşünürlerin teorilerini yerlileştirmeye çalışmışlardır (Fund, 2010: 202-205; Zhao, 2023: 233.)

Çinli aydınlar üzerinde büyük etkisi olan Bert-rand Russel ve John Dewey’in 4 Mayıs Hareketi döneminde Çin’i ziyaret ettiklerini de hatırlatmak

Shanghai gençlerinin geçit töreni (Fotoğraf: Peking Üniversitesi, t.y.).

gerekir. 1920-1921 yıllarını Çin'de geçiren Russel, Hunan Eyaleti'nin iç kısımlarındaki Changsa'nın bile içinde olduğu birçok Çin şehrini gezmiş, konferanslar vermiş, aydın ve öğrencilerle görüşmüştür. Hu Shih ile dostluğu bulunan John Dewey, 1919-1920 yıllarında Pekin'de yaşamıştır. Russel gibi o da son derece aktif bir biçimde konferanslar, kurslar, çalışma grupları aracılığı ile Çinli aydın ve öğrencilerle buluşmuştur. 1922 sonlarında Albert Einstein da Çin'e bir ziyarette bulunmuştur. 1923 başlarında ise Nobel ödüllü Hint Şair Rabindranath Tagore; estetik, şiddetsizlik, kendi kendine yeterlilik ve kolektif çalışma ilkelerine dayalı kırsal toplulukların inşası hakkındaki görüşlerini sunmak için Çin'de konferanslar dizisi düzenlemiştir. Bu isimler dışında da birçok yabancı aktivist ve bilim insanının 4 Mayıs döneminde Çin'e geldiğini söyleyebiliriz. Bu ziyaretler, 4 Mayıs'ın boyutlarını anlamak açısından dikkat çekici örneklerdir (Spence, 1990: 317).

Aydınlanma"ya Karşı "aydınlanma": Reformistlerin Tepkisi

Geleneksel değerlere karşı bilimin ve aklın savunusuyla temelde Aydınlanmacı bir hareket olan 4 Mayıs sürecinde, Batı'ya Batının değerleri içinden ve Çin geleneğine yaslanarak bir itiraz getirmeyi ihmal etmeyen aydınlar da mevcuttur. I. Dünya Savaşı'nın liberal düşünce ve değerlere inançta yarattığı tahribat ile Wilson İlkeleri'nin söz konusu büyük devletlerin çıkarları olduğunda kolaylıkla ihmal edilebilmesinin yarattığı tepki neticesinde farklı bir "aydınlanma" pratiği gündeme gelmiştir. Üstelik Çin bu konuda bölgede tek örnek değildir. 1 Mart Hareketi, Kore'de benzer bir zemin üzerinden yurtsever, özgürlükçü ve sosyalist düşünceleri ayaklandırmış, Batı'ya Batı düşüncesi ve gelenekten yararlanarak eleştiri getiren düşünceler dışa vurulmuştur (Ishikawa, 2013: 31).

Nitekim Wang Hui de, Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım karşısında Batı'yı "medeniyet" üzerinden sorgulayan ve Konfüçyen değerlere yeniden dönen milliyetçi ve anayasal-reformist Liang Qichao'nun (1873-1929) savunularını, "aydınlanma" pratiğinin bir parçası olarak görür (Wang, 2015: 55). Batı emperyalizminin Çinli modernistler tarafından, Aydınlanma ve Fransız Devrimi mirasına sırt dönmekle suçlandığı bir iklimde Liang ve çevresinin, dönemin ruhundan etkilenmemeleri mümkün değildir. Liang ve ünlü reformist düşünür Yan Fu'nun (1854-1921) Neo-Konfüçyüsçü düşüncelerle beraber, Friedrich Nietzsche, Henri Bergson, Rudolph Eucken, Hans Driesch ve Bertnard Russel'dan faydalanarak "Aydınlanma ve modernleşme" eleştirileri, "modernizasyonun karşı modern eleştirileri" veya "karşı modernleşmenin modernizm teorileri" içinde değerlendirilebilir (Fund, 2010: 22). Bununla beraber, pürist reaksiyonerlerden farklı olarak, Liang ve Yan, Batı tecrübesine karşı Konfüçyüsçülükle beraber yine Batı'nın içinden çıkan düşünürlere başvurarak eleştiriler getirmişlerdir. Oysaki pürist reaksiyonerlerin bu bağlamda Batı'ya başvurmasını gerektirecek hiçbir nedeni yoktur, her zaman olduğu şeye yani "Eski Çinli"liğe kompleksizce bağlıdırlar. Liang ve Yan ile 4 Mayıs Hareketine katılanlar arasındaki en büyük fark, Liang ve Yan'ın Konfüçyüsçülüğü, Batı medeniyetine karşı bir perhiz olarak tüm insanlığa önermelerine karşı "ilericiler", kapitalist dünya sisteminin Çin'de yarattığı tahribat karşısında, Batı siyasal düşüncesi içinden tevarüs etmiş ideolojilere ve emekçilerden yana olduğunu düşündükleri bilime sarılmışlardır. Nitekim Wang Hui de "Yeni Kültür Hareketi" "bilim" ve "demokrasi" bayrağını kaldırıp monarşiye dönüş isteyen Kang Youwei (1858-1927) ve destekçilerine karşı dörtbaşı mamur bir saldırı başlattı" diyerek savaş ağaları içinde, başta

son Qing İmparatoru Pu-Yi tahta çıkarmayı düşünenler olmak üzere monarşiyi, dolayısıyla eski siyasal sistemi ve onun ideolojik-kültürel dünyasını yeniden inşa etmeye kalkanlara büyük bir meydan okuma olduğunu vurgular (Wang, 2015: 55). Reformist ve modernistler arasında orta yol bulmaya çalışan Liang'ın çevresinden Du Yaquan Batı ve Doğu düşüncesi arasında bir denge kurmaya çalışmıştır.

Du, tek bir ideolojinin her şeyi içermeyeceği ve farklı ideolojilerin birbirinin yararına var olduğunu; her zaman rakip ideolojiler tarafından paylaşılan ortak zeminlerin bulunduğunu, bu nedenle aralarındaki farklılıkların sentez olasılığını dışlamadığını; insan aklının ürünü olan ideolojilerin doğal sınırlarının olamayacağını, düşünen insanın diğerleriyle iletişime girmek zorunda olduğunu söyler. Fikirlerin çatışmasının normal olduğu, fakat bu çatışmanın çözülmesiyle ilerlemelerin sağlandığı, bu nedenle insanların aşırıya kaçmadan, açık fikirli olması ve diğer görüşleri yadsımaması gerektiğini vurgular.

Du Yaquan, "Uyum Teorisi" (Tiaohe lun) Batı ve Doğu düşünceleri arasındaki dengeyi kurmaya yönelik bir düşünceyi savunmuştur. Bilim ve ahlaki eşit değerde gören Du, bilimin maddi hayatı iyileştirdiğini, ahlakın ise manevi

hayatın sürmesini sağladığını söyler. Bu bağlamda, Liang ve Yan gibi düşüncelerinden etkilendiği Herbert Spencer'da sosyal işbirliği ve karşılıklı yardımlaşmanın insanlığın ilerlemesi için önemine işaret eden düşünce dizileri olduğunu savunan Du, ahlakın, "en uygun olanın hayatta kalması"yla çelişmeyeceğini iddia eder. Avrupa'daki siyasal gelişmeleri "uyum teorisi" açısından değerlendiren Du, tek bir ideolojinin her şeyi içermeyeceği ve farklı ideolojilerin bir birinin yararına var olduğunu; her zaman rakip ideolojiler tarafından paylaşılan ortak zeminlerin bulunduğunu, bu nedenle aralarındaki farklılıkların sentez olasılığını dışlamadığını; insan aklının ürünü olan ideolojilerin doğal sınırlarının olamayacağını, düşünen insanın diğerleriyle iletişime girmek zorunda olduğunu söyler. Fikirlerin çatışmasının normal olduğu, fakat bu çatışmanın çözülmesiyle ilerlemelerin sağlandığı, bu nedenle insanların aşırıya kaçmadan, açık fikirli olması ve diğer görüşleri yadsımaması gerektiğini vurgular. İlerlemenin motoru olarak uzlaşmayı savunan Du, "uzlaş"ı Konfüçyüsçülükten tevarüs eden ahlak anlayışı ile bütünleştirir (Fund, 2010: 88).

Yeni Kültür'ün Edebiyat Cephesi'nde "Genç Çin'in Romantikleri

Mingwei Song, dönemin romanlarında yer alan genç karakterlerde, modern Çin milliyetçi söyleminde merkezi bir sembolik işaret olan ve ulusal gençleşmeye yönelik sürekli özlemi ifade eden görkemli ve yüce "Genç Çin" imajının parıldadığını vurgular (Song, 2015: 8). Bu imaj, bilhassa Lu Xun, Ye Shengtao ve Mao Dun'un yarattığı karakterler üzerinden yansıtılmıştır. Dönemin Çin edebiyatı, "Genç Çinliler"i anlamak açısından başlı başına bir çalışma konusudur.

Bu dönemde dikkat çeken bir diğer edebiyat grubu, Çin romantizminin temsilcileridir. Avrupa'da Napolyon Savaşları döneminde parça ile bütün arasındaki ilişkiyi tartışan bir felsefi düşünce olarak ortaya çıkan romantikler, akla karşı hisleri, evrensel olana karşı kültürü, liberallerin bireyin karşı tercih eden, son derece tutkulu ifade tarzlarıyla milliyetçiliğin politik-kültürel dünyasını örmüştür.⁴ Romantik milliyetçilerin Sturm und Drug hareketinden başlayarak Avrupa'daki Jön akımlara ve milliyetçi örgütlere etkisi bilinmektedir. Çin'de tüm modernist siyasal güçler, geleneğe karşı açtıkları mücadele bayrağı içinde, yukarıda tartışıldığı üzere "Aydınlanma" değerlerini de savunmak zorundaydılar. Onların aynı zamanda milliyetçi ve Aydınlanmacı tavırları, bütün Avrupa dışı modernist milliyetçilerinin yaşadığı bir gerilim olarak izlenebilir. Siyasal tutum almak söz konusu olduğunda, geleneksel tarihsel iktidar bloğunun tüm kalıntılarını silmek için, milliyetçilerin taşra ve kır değerlerini yücelten bir siyasal-kültürel açılım yapmaları mümkün değildi. Daha sonra Mao Zedung, uzun mücadeleler sonunda, bu değerleri "Çin halkının ruhu" üzerinden romantize etmenin yolunu açmıştır. Mao'nun şiirlerinde de bu tesir görülebilir. Mao Zedung'un bu bakışı hâkim kılmasının 1940'lı yılları bulduğu düşünülmürse, Çin romantiklerinin bizzat siyaset içinde boy göstermelerinin zorluğu 1919 ikliminde tahmin edilebilir. Bu nedenle Leo Ou-fan Lee siyaset dışında kalmaya özen gösteren Çin romantiklerinin bu dönemdeki varlığına vurgu yapar. Hatta Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan "sanat sanat için mi toplum için mi yapılmalıdır?" tartışmasının Çin'de Lu Xun'un temsil ettiği edebiyat kanonuyla romantikler arasında bir münazara konusu halini aldığını söyler (Yeh, 2017: 295; Leo, 1973: 72).

Sonuç

4 Mayıs 1919'da başlayan yurtsever gösterilerin akabinde Çin'in geleceğine damgasını vuracak olan siyasal elitlerin sivrildiği, kitle çizgisinin siyasal öneminin anlaşıldığı, monarşist tüm eğilimlerin elimine edildiği, cinsiyet eşitliğinin Çin siyasetinin temel meselelerinden biri haline dönüştüğü ve Çin Komünist Partisi'nin kurulmasında son derece önemli bir etkisi olan Yeni Kültür Hareketi, "Genç Çin" in yaratılmasındaki mihenk taşlarından biridir.

Bu hareketin neticesinde güçlenen, kitlelerle buluşan ve Sovyet Rusya'nın desteğini arkasına alan Çin Milliyetçi Partisi, ÇKP ile ittifak içinde Çin'in yeniden birleşmesinin yolunu açmıştır. 1927 itibarıyla yolları ayrılan ÇMP ve ÇKP içinde kendisine yer bulan bu dönemin gençleri, gerek bu partilerle gerekse de bu partilerle ittifak yapan örgütlenmeler içinde Çin'in geleceğinde belirleyici olmuşlardır.

1911 Xinhai Devrimi, cumhuriyetin ilanını sağlamışsa da geleneksel iktidar bloğunun içinde yer alan siyasal elitleri tasfiye edememiş ve bir süre sonra Çin tarihinin en büyük çalkantılı sürecine girmiştir. 1949 Çin Devrimi'ne kadar bu çalkantılı sürecin çeşitli merhaleleri içinde devam ettiği söylenebilir. 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi'yle Çin'in geleceğinde belirleyici olan "Genç Çinliler", 1911'in eksikliklerini tamamlayacakları ve Çin'i yeniden ayağa kaldıracakları kültürel dönüşüm ve yeni siyasal biçimlerini büyük bir meydan okumayla bu dönemde gerçekleştirmiş, böylelikle Çin'in en önemli devrimci sürecini inşa etmişlerdir.

"Genç Çin ve Genç Çinliler" kavram olarak "Jön Türkler" kadar Çin siyasal hafızasında yer etmese de "gençlik" modern Çin siyasetinin en önemli sorunsallarından ve öznelereinden biri olmuştur. ÇKP'nin kuruluşunda, Mao'nun ÇKP liderliğini üstlendiğinde, Kültür Devrimi'nde, 4 Haziran'da,

1986 ve 1989'da "gençlik" Çin siyasetinin en önemli unsurlarından biri olmuştur. Onun Çin tarihinde bu kadar aktif bir özne haline gelmesinde; gerek zihniyet devrimi, gerek kitle çizgisinin siyasette öneminin anlaşılması ve gerekse de örgütsel yapıların tarih sahnesine çıkması açısından 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi'nin etkisi yadsınamaz. 🌸

YAZAR BEYANI

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Araştırmacı herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Notlar

¹ Mao Zedung, 1956'da ÇKP Merkez Komitesi Daimi Komite üyeliğine seçilen Deng Xiaoping ve Chen Yun'u, yaşları diğer üyelere göre daha genç olduğundan "Jön Türkler Grubu" olarak nitelendirmiştir (Hu, 2016: 36). Kang Yuwei başta olmak üzere, Çinli reformistlerin ve milliyetçilerin, yaşadıkları dönemde güncel bir olay olan Jön Türk Hareketi'ne ilgi duyduğu bilinmektedir. Fakat 1956'da bile bu ismin ÇKP içinde kullanılıyor olması, Jön Türk adının tanınırlığı ve etkisi bakımından önemlidir.

² Bu kavramı ilk kez müstear isim olarak Wu Jianren *The New Story of the Stone* adlı eserinde kullanmıştır: Old Youth, Çince, Lao Shaonian" 老少年 (Song, 2015: 65).

³ Çin'de bu dönemde "yazı dili – günlük dil" üzerine yapılan tartışma, Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi'nde İbrahim Şinasi'nin başlattığı ve Osmanlı aydınlarını ikiye bölen tartışma sürecine çok benzemektedir. Çin'in bu tartışmayı Osmanlı İmparatorluğu'na nazaran bu kadar geç yapmasında, 1905'e kadar "sekiz ayaklı klasik sınav sistemi"nin temelinde klasik Çin dili ve edebiyatını bilmeye dayanması önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda siyasetin sadece klasik dili bilen elit kesimler içinde tartışılan bir konu olması; ülkenin kurtuluşunun ekonomik ve kurumsal dönüşümlerle sağlanmasını savunan düşüncelerin hâkim olduğu bir dönemin ardından, 1911 Xinhai Devrimi'nin istenilen sonuçlara ulaşamaması üzerine, Çin aydınları bu kez zihniyet meselesini gündeme getirmişlerdir.

⁴ Bugün, romantizm ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi gözler önüne seren binlerce kaynak *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*'da derlenmiştir (<https://ernie.uva.nl/viewer.p/21>).

Kaynakça

- Chan, L. (2013). *Hu Shih*, Hu Shih | Chinese Philosopher, Diplomat & Educator | Britannica. (Erişim Tarihi: 07.08.2023).
- Chen, A. H. Y. (2011). "The Concept of 'Datong' in Chinese Philosophy as an Expression of the Idea of the Common Good". <https://core.ac.uk/download/pdf/37965443.pdf>. 4-5. (Erişim Tarihi: 21.07.2023).
- Çin Komünist Partisi Tarihi. (2012). Çin Komünist Partisi (ÇKP) Merkez Komitesi Parti Tarihi Araştırma Enstitüsü. (Çev. Tomas Aliyev). İstanbul: Canut Yayınları.
- Dirlik, A. (1989). *The Origins of Chinese Communism*. New York: Cambridge University Press.
- Etö, S. (1986). China's International Relations 1911 – 1931. J.K. Fairbank – A. Feurberker (Ed.) *The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2* içinde (s. 74-115). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fenby, J. (2019). *History of Modern China: The Fall and Rise of A Great Power 1850 to the Present*. U.K.: Penguin Books.
- Fund, E. (2010). *Intellectual Foundations of Chinese Modernity: Cultural and Political Thought in the Republican Era*. New York: Cambridge University Press.
- Furth, C. (1973), "May Fourth in History", *Reflections On The May Fourth Movement: A Symposium*, Edt. Benjamin Schwartz, Cambridge, Massachusetts: Published by East Asian Research Center, Harvard University, s. 59-68.
- Goldman, M. (1973), "Left-Wing Criticism of the Pai-hua Movement", *Reflections On The May Fourth Movement: A Symposium*, Edt. Benjamin Schwartz, Cambridge, Massachusetts: Published by East Asian Research Center, Harvard University, s. 85-94.
- Grieder, J. B. (1970). *Hu Shih and the Chinese Renaissance: Liberalism in the Chinese Revolution, 1917-1937*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Grieder, J.B. (1973). "The Question of 'Politics' in the May Fourth Era", *Reflections On The May Fourth Movement: A Symposium*, Edt. Benjamin Schwartz, Cambridge, Massachusetts: Published by East Asian Research Center, Harvard University, s. 95-102.
- Hu, A. (2016). *Çin Komünist Partisi Nasıl Yönetiliyor?*. Çev. Daniyar Kassymov, İstanbul: Yeni İnsan Yayımevi.
- Ishikawa, Y. (2013). *The Formation of the Chinese Communist Party*. (Çev. Jashua A. Fogel). New York: Columbia University Press.
- Jin, H. (2017), "Zhou Yucai Writes 'A Mad Man's Diary' Under The Pen Name Lu Xun", *A New Literary History of Modern China* (içinde), Edt. David Der – Wei Wang, Cambridge – Massachusetts: The Belknap Press s. 254-259.
- Leo, O.F. L. (1973), "The Romantic Temper of May Fourth Writers", *Reflections On The May Fourth Movement: A Symposium*, Edt. Benjamin Schwartz, Cambridge, Massachusetts: Published by East Asian Research Center, Harvard University, s. 69-84.
- Meisner, M. (1973), "Cultural Iconoclasm, Nationalism, and Internationalism in the May Fourth Movement". *Reflections On The May Fourth Movement: A Symposium*, Edt. Benjamin Schwartz, Cambridge, Massachusetts: Published by East Asian Research Center, Harvard University, s. 14-22.
- Mitter, R. (2004). *A Bitter Revolution: China's Struggle With The Modern World*. New York: Oxford University Press
- Mao, Z. (2013). *Seçme Eserler Cilt III*. (Çev. Yok). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Schwartz, B. (1973), "Introduction". *Reflections On The May Fourth Movement: A Symposium*, Edt. Benjamin Schwartz, Cambridge, Massachusetts: Published by East Asian Research Center, Harvard University.
- Snow, E. (2015). *Çin Üzerinde Kızıl Yıldız*. (Çev. Enis Esmer). İstanbul: Yordam Kitap.
- Song, M. (2015). *Young China: National Rejuvenation and the Bildungsroman, 1900-1959*, Cambridge, Massachusetts: Published by Harvard University Asia Center.
- Spence, J. D. (1990). *The Search for Modern China*. New York: W. W. Norton & Company.
- Wang, H. (2015). *Çin'in Yirminci Yüzyılı: Devrim, Geri Çekilme ve Eşitliğe Giden Yol*. (Çev. Ümit Şenesen). İstanbul: Yordam Kitap.
- Wang H. (2017). "Lu Xun and Tombstones", *A New Literary History of Modern China* (içinde), Edt. David Der – Wei Wang, Cambridge – Massachusetts: The Belknap Press s. 306-310.
- Weston, T.B. (1998). The Formation and Positioning of the New Culture Community, 1913-1917, *Modern China*, Vol. (24-3), s. 255-284.
- Yeh, W. (2017). "Hu Zhimo and Chinese Romanticism". *A New Literary History of Modern China* (içinde), Edt. David Der – Wei Wang, Cambridge – Massachusetts: The Belknap Press s. 295-300.
- Zhao, X. (2023), Tempered Radicalism: Zhang Dongsun and Chinese Guild Socialism, 1913-1922. *International Review of Social History*. 68 (2). s. 233 – 256.
- Modern China: An Encyclopedia of History, Culture and Nationalism*. (1998). Wang K.W. (Ed.). New York: Garland Publishing.
- <https://ernie.uva.nl/viewer/p/21> (Erişim Tarihi: 26.04.2025)

WAPE 18. Yıllık Forumu

16 ülkeden 85 siyasal iktisatçı, İstanbul'da çok kutupluluğu tartıştı

Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) tarafından, 6–8 Ağustos 2025'te Yeditepe Üniversitesi'nde düzenlenen Dünya Politik Ekonomi Derneği (WAPE) Yıllık Forumu'na 16 ülkeden 85 siyasal iktisatçı katıldı, 68 bildiri sunuldu. Bu yılın Forumu'nun teması, çok kutupluluğun ekonomi politığe getirdiği meydan okumalar ve açtığı fırsatlardı. Yapay zekâ, ekoloji, dijital İpek Yolu, küresel ekonomik dönüşüm, Çin'de sosyalist modernleşme ve bölgesel ittifaklar başlıkları, güncel verilere dayalı siyasal ekonomi perspektifiyle tartışıldı. Prof. Cheng Enfu'nun ve Adnan Akfırat'ın açış oturumundaki konuşmalarını ve WAPE 18. Forumu'nun sonuç bildirisini ekte incelemenize sunuyoruz.

İLK KEZ TÜRKİYE'DE DÜZENLENEN DÜNYA Politik Ekonomi Derneği'nin (WAPE) 18. Yıllık Forumu, üç gün süren oturumların ardından başarıyla tamamlandı. 16 ülkeden gelen akademisyen ve uzmanlar, çok kutupluluk ekseninde dünyanın gidişatını değerlendirdi. Eşzamanlı oturumlarda bildiriler sunuldu; katılımcıların soru ve katkılarıyla canlı bir görüş alışverişi ortamı oluştu.

Forum, 6 Ağustos'ta WAPE'nin en az yılda bir kez yapılan Konsey üyeleri toplantısı ile başladı. Ödül verilecek kişiler belirlendi ve 19. Forum'un Londra'da, 20. Forum'un Palermo'da ve 21. Forum'un savaşın biteceği umuduyla Moskova'da düzenlenmesi kararlaştırıldı. WAPE Konsey üyeliğine Türkiye'den üç yeni akademisyenin katılımı kabul edildi. Prof. Dr. Erinç Yeldan, Prof. Dr. Melih Baş ve Doç. Dr. Deniz Tansi, WAPE Konsey üyeliğine seçildiler.

Forum, 6 Ağustos öğleden sonra WAPE Genel Sekreteri Prof. Xiaoqin Ding'in başkanlık ettiği

açılış oturumuyla başladı. Açılış konuşmalarını Yeditepe Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. İpek Karaaslan, WAPE Başkanı Prof. Cheng Enfu ve Türk-Çin İş Der Başkanı Adnan Akfırat yaptı. Konuşmaların ardından "Marksist İktisada Ömür Boyu Katkı Ödülü" ve "21. Yüzyıl Dünya Politik Ekonomisi Üstün Başarı Ödülü" sahiplerine verildi.

KORKUT BORATAV'A ÖMÜR BOYU KATKI ÖDÜLÜ

"Marksist İktisada Ömür Boyu Katkı Ödülü"nün verildiği akademisyenler arasında Türkiye'den duayen iktisatçı Prof. Dr. Korkut Boratav da yer aldı. Aynı kategoride Çin Wuhan Üniversitesi'nden Prof. Dr. Jian Xinhua, Kanada Manitoba Üniversitesi'nden Prof. Dr. Radhika Desai ve Çin Nanjing Finans ve Ekonomi Üniversitesi'nden Prof. Dr. He Ganqiang da ödüllendirildi.

Forum, 6 Ağustos'ta WAPE'nin en az yılda bir kez yapılan Konsey üyeleri toplantısı ile başladı (Fotoğraf: BRIQ, 2025).

“21. Yüzyıl Dünya Politik Ekonomisi Üstün Başarı Ödülü” ise İtalya Palermo Üniversitesi’nden Alberto Lombardo, Kadir Has Üniversite-si’nden Prof. Dr. Özgür Orhangazi ve Prof. Dr. Erinç Yeldan, Çin Şanghay Uluslararası Çalış-malar Üniversitesi’nden Prof. Dr. Li Zhengtu, Yunanistan Panteion Üniversitesi’nden Prof. Dr. Stavros Mavroudeas ve Yrd. Doç. Dr. Costas Passas, Kanada York Üniversitesi’nden Doç. Dr. Sabah Alnasseri, Çin Sichuan Üniversitesi’nden Prof. Dr. Liu Runqiu, Ukrayna Ulusal Bilim-ler Akademisi’nden Prof. Dr. Andrii Grytsen-ko, Japonya Rikkyo Üniversitesi’nden Doç. Dr. Sousuke Morimoto, Avustralya SP Jain Küresel Yönetim Okulu’ndan Prof. Dr. Vincent James

Hooper ve Çin Xiamen Teknoloji Enstitüsü’n-den Doç. Dr. Li Linan’a verildi.

Forum kapsamında geleneksel fidan dikim töreninin ardından rektörlük önünde grup fo-toğrafı çekildi.

2006’da kurulan ve merkezi Paris’te bulunan Dünya Politik Ekonomi Derneği (WAPE), ulus-lararası bir akademik topluluk. Derneğin Genel Başkanı Çin Sosyal Bilimler Akademisi’nden Prof. Dr. Cheng Enfu. Pekin, Berlin, Johannes-burg, Hanoi, Moskova, Şanghay, Fuzhou ve Ati-na gibi şehirlerde düzenlenen yıllık forumlar, bu yıl ilk kez Türkiye’de Yeditepe Üniversitesi ev sahipliğinde ve Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği ile işbirliği içinde gerçekleştirildi.

Dünya Politik Ekonomi Derneği'nin (WAPE)

18. Yıllık Forumu'nun

Açış Konuşması

Prof. Dr. Cheng Enfu

WAPE Başkanı, Çin Sosyal Bilimler Akademisi Akademisyeni

Şanghay Finans ve Ekonomi Üniversitesi Marksizm Araştırma Enstitüsü Dekanı

Sayın Profesör Mehmet Durman ve Sayın Adnan Akfırat,

Değerli WAPE üyeleri, uzmanlar ve akademisyenler,

Dünya Politik Ekonomi Derneği'nin "21. Yüzyılda Çok Kutupluluk" temalı 18. Yıllık Forumu için güzel İstanbul'da, Türkiye'de bir araya gelmekten büyük mutluluk duyuyoruz. Politik Ekonomide Zorluklar ve Fırsatlar" temalı 18. Yıllık Forumu'nu düzenlemek ve 2025 yılı için "Marxist Ekonomi Ödülü" ile "21. Yüzyıl Politik Ekonomisinde Üstün Başarı Ödülü"nü vermek üzere bir araya gelmekten büyük mutluluk duyuyoruz. Öncelikle, WAPE adına, Yeditepe Üniversitesi ve Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği liderlerine ve konferans çalışanlarına, güçlü desteğiniz ve titiz hazırlıklarınız için içtenlikle teşekkür ediyor ve dünyanın her yerinden gelen uzmanları ve akademisyenleri sıcak bir şekilde karşılıyorum!

Bu forumda, dünya ekonomisinin dengesiz gelişim yasası ve uluslararası ekonomik kalkınmanın yeni modeli; yükselen ekonomilerin yükselişi ve dünya güç yapısı üzerindeki etkileri; "Kuşak ve Yol" uluslararası işbirliğinin, BRICS ve ŞİÖ'nün gelişimi; ABD doları hegemonyasına meydan okuma ve alternatif para düzeni ve yeni bir uluslararası ekonomik düzenin kurulması; bölgesel ittifakların rolü ve çok düzeyli bir yönetim sisteminin yeniden şekillendirilmesi; çok düzeyli bir dünya modelinde ekolojik zorluklar ve kaynak politikaları; günümüzde çalışma

ilişkilerinin ve üretim sistemlerinin evrimi; teknoloji ve dijital yönetişimin jeopolitik ekonomi politiği; çok kutuplu sürecin tarihsel ve teorik mantığı; sol kanat uluslararası ekonomi politik teorisindeki yeni gelişmeler; Küresel Güney'deki ülkelerin demokratikleşmesi, refah dağılımı ve halkın yönetime katılımının karşılaştığı zorluklar ve karşı önlemler; yapay zeka ve artı değer sömürüsü; dijital arka planda dünyada ve ülkelere sınıfsal değişim meselesi; neoliberalizm ve neo Keynesçiliğin etkisizliği; modern Marksist ekonomi politiğin teorileri, politikaları ve modelleri ve diğer birçok önemli konu derinlemesine tartışılacaktır.

Yoldaşlar ve dostlar, üzerinde düşünmeye değer birkaç önemli teorik ve pratik mesele olduğuna inanıyorum.

İlk olarak, mevcut küresel ekonomik manzarayı nasıl değerlendirmeliyiz? Mevcut uluslararası ekonomik ortam karmaşıklık ve zorluklarla şekillenmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Japonya gibi büyük ekonomilerde daltıcı para politikaları ve yüksek reel faiz oranları, sürekli yüksek seyreden enerji fiyatları, reel hane halkı gelirlerindeki yavaş büyüme ve azalan güven gibi çok sayıda krizin bir araya gelmesinden etkilenen küresel ekonomi, iç içe geçmiş kısa vadeli zorluklar ve uzun vadeli yapısal çelişkilerle karşı karşıyadır. Sonuç olarak, ekonomik büyüme üzerindeki aşağı yönlü baskı yoğunlaşmaya devam etmekte ve resesyon riskleri gidererek artmaktadır. Kasvetli ekonomik görünüm, farklı türdeki ülkeler arasında ulusal çıkarların farklılaşmasına yol açmış, büyük küresel güçler veya bloklar arasındaki rekabet-işbirliği ilişkileri derin bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bazı durumlarda, büyük güçler arasındaki sıfır toplamı oyunlar "negatif toplamı oyunlara" bile dönüşmüştür. Çağdaş kapitalizmin karmaşık çelişkileri, küresel ekonomiyi giderek daha fazla dengesizlik, uyumsuzluk, istikrarsızlık ve çok yönlü krizlerle şekillenir hale getirmiştir. Ticar-

WAPE Başkanı Prof. Dr. Cheng Enfu, açış konuşmasını yapıyor
(Fotoğraf: BRIQ, 2025).

et savaşları ve kur çatışmaları gelişmiş ülkeler arasında olduğu kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında da sürmekte ve yankıları küresel çapta sürmektedir. ABD'nin başını çektiği korumacı güçlerin hegemonyacı uygulamaları, tahakküm, zorbalık ve zorlayıcı diplomasi eylemleri olarak tezahür etmektedir. Ekonomik, ticari ve teknolojik meseleleri siyasallaştıran, araçsallaştıran ve silah haline getiren bu eylemler, ticari korumacılığın çarpıtılmış bir biçimini temsil etmekte ve neo-emperyalizm ile neo-kolonyalizmin çağdaş tezahürlerini oluşturmaktadır. Bu tür davranışlar kaçınılmaz olarak dünya ekonomisinin gelişimine ciddi zararlar vermektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak diğer ülkelerin karşı önlemler almasına neden olmuş, küresel çatışmaları, sürtüşmeleri ve zıtlaşmaları şiddetlendirerek dünya ekonomisinin gelişimini ve uluslar arasın-

da halkın geçim kaynaklarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak kolektif dayanışma ve her türlü hegemonyacı uygulamaya karşı aktif muhalefet yoluyla küresel ekonomik manzara giderek iyileşebilir.

İkincisi, küresel ekonominin mevcut yeni manzarasını nasıl algılamalıyız? 2008'de ABD ve Batı'da patlak veren finansal ve ekonomik krizden ve 2022'de ABD ve Batı tarafından tetiklenen Rusya-Ukrayna çatışması ve Ortadoğu çatışmalarından bu yana, küresel ekonomik manzara giderek artan bir şekilde "Doğu yükseliyor, Batı geriliyor" eğilimine doğru kaymıştır. Özellikle, G7 tarafından temsil edilen ABD liderliğindeki Batı ekonomilerinin ekonomik ağırlığı ve küresel GSYH'ye katkı payı azalmıştır. Buna karşılık, Çin, Rusya ve diğer BRICS ülkeleri tarafından temsil edilen Doğu ve Güney ülkelerinin ekonomik ağırlığı ve GSYİH katkıları artmıştır.

9 Nisan 2023 tarihinde İngiltere merkezli makroekonomik araştırma şirketi Acorn Macro Consulting tarafından açıklanan veriler, satın alma gücü paritesine (PPP) göre, beş büyük gelişmekte olan ekonomiden oluşan BRICS bloğunun küresel GSYH'deki payının G7 Grubu'nu geçtiğini ortaya koydu. BRICS ülkeleri küresel GSYH'nin %31,5'ini oluştururken, G7 %30,7'sine katkıda bulunmuştur. Özellikle son yıllarda genişleyen BRICS koalisyonu küresel hasılaya daha yüksek bir katkıyla daha da büyük bir ekonomik ayak izi ortaya koymuştur.

“Doğu'nun yükselişi ve Batı'nın düşüşü” ile şekillenen yeni uluslararası ekonomik manzara, temelde ABD'nin iç ve dış çelişkilerinin yanı sıra hegemonyacılığın gerilemesine neden olan mekanizmalar ve örüntüler tarafından şekillendirilmektedir. Bu dönüşüm aynı zamanda, kendi iç gerçekliklerine dayanarak küresel kalkınma işbirliğine aktif olarak katılan, kalkınma yollarını genişleten ve kendi kendine yeterlilik ve bağımsız kalkınmayı destekleyen Küresel Güney ülkelerinin ön alıcı çabalarından da kaynaklanmaktadır.

10 Kasım 2022 tarihinde, Birleşmiş Milletler'in 21. oturumunda, 77 Devletler Grubu ve Çin adına hareket eden Pakistan, “Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzene Doğru” başlıklı bir karar tasarısı sundu. Akabinde, 21 Kasım 2022 tarihinde Birleşmiş Milletler 22. oturumunda bu karar kabul edilmiştir. Bu dönüm noktası niteliğindeki karar, çok kutuplu adil bir dünya düzeninin kurulması ve uluslararası ekonomik ilişkilerde yeni bir paradigmanın geliştirilmesi yönünde önemli bir adımı temsil etmektedir.

Üçüncüsü, çeşitli neoliberal ve Keynesyen ekonomi teorilerinin bilimsel geçerliliğini ve pratikte uygulanabilirliğini nasıl değerlendirebiliriz? 1970'lerin sonlarından bu yana neoliberal ekonomi öne çıkmış ve giderek küresel ekonomik düşüncede hakim paradigma haline gelmiştir. Ancak neoliberal teori ve politikaların uygulanması, hem ulusal hem de küresel düzeyde

Keynesyen dönemde elde edilen performansın gerisinde kalan ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Bunun yerine, bu politikalar bölgesel eşitsizlikleri arttırmış, uluslararası eşitsizlikleri genişletmiş, sınıfsal çelişkileri yoğunlaştırmış ve borç krizlerini şiddetlendirmiştir. Nihayetinde, bu politikaların içsel kırılabilirlikleri ve başarısızlıkları birbirini izleyen finansal krizler, ekonomik gerilemeler, mali krizler ve sosyal refah krizleri yoluyla ortaya çıkmıştır. Teknolojik üstünlük, kârlı silah ticareti ve ekonomik hakimiyet çağında bile ABD, finansal krizlerin tetiklediği ekonomik gerileme, sosyal huzursuzluk ve siyasi istikrarsızlığın karmaşık bir etkileşimi olan “bileşik krizden” kaçamamıştır.

Hem geleneksel hem de çağdaş Keynesyen ekonomi, klasik ve neoliberal yaklaşımlara kıyasla teori ve politikada bir dereceye kadar nesnellik ve ilericilik sergilemektedir. Bununla birlikte, bu iki hakim ekonomik düşünce okulu, ulusal ve küresel ekonomik kalkınmanın karşılaştığı pratik zorlukları ele almakta temelde başarısız olmaktadır. Marx ve Engels kapitalizmin temel çelişkisini, yani “kapitalizmde üretimin toplumsallaşması ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişkiyi” derinlemesine açıklamışlardır. Ayrıca bu temel çelişkiyi ve onun türevi olan çatışmaları, kapitalist sistemlere özgü çeşitli toplumsal krizlerin ve çelişkilerin temel nedeni olarak tanımlamışlardır. Neoliberalizm, hem geleneksel hem de çağdaş Keynesçilikle birlikte, kapitalizm altında toplumsallaştırılmış, küreselleştirilmiş ve akıllı büyük ölçekli üretim ile üretim araçlarının özel mülkiyetine, özellikle de özel tekel mülkiyetine dayanması arasındaki içsel çelişkileri çözmede başarısız olmaktadır. Özel tekel mülkiyetinin hakimiyeti, ulusal ve uluslararası düzenleyici mekanizmalara karşı direnciyle birleştiğinde, uluslar arasında ve küresel olarak gözlemlenen ciddi çelişkilerin ve sistemik krizlerin temel nedenini oluşturmaktadır. Bunlar teknolojik gelişme, ekolojik sürdürülebilirlik, yatırım modelleri, üretim sistemleri, mübadele ilişkileri, dağıtım me-

kanizmaları, tüketim modelleri ve kamu refahı gibi, ancak bunlarla sınırlı olmayan alanlarda kendini göstermektedir.

Dördüncüsü, Marksist iktisadın bilimsel geçerliliğini ve pratik uygulanabilirliğini ve temel ilkelere koruyarak yeni bir ufka yelken açan çağdaş teorilerini nasıl değerlendirmeliyiz? Bilimsel metodolojinin rehberlik ettiği Marksist-Leninist ekonomik sistem, kapitalizm ve emperyalizm üzerine eleştirel düşünme ve bilimsel yenilikler yoluyla gelişmiştir. Temel paradigmaları ve temel sonuçları, titiz mantıksal incelemelere ve ampirik doğrulamalara dayanmaktadır. Çağdaş sosyalizm ve kapitalizmin ekonomik gelişiminde gözlemlenen yeni olgular ve ayırt edici özellikler, küresel akademik çevrelerde yoğun ilgi ve araştırma konusu olmuştur. Hem yerli hem de uluslararası çok sayıda iktisatçı, modern ana akım Batı iktisadının dar yaklaşımlarını ve teorik çerçevelerini aşmak için Marx'ın bilimsel metodolojisini ve derinlikli bakış açılarını kullanmaya devam etmektedir. Modern ekonomik kalkınmayı yöneten içsel mekanizmaları ve yasaları aktif bir şekilde araştırarak çok sayıda özgün ve yenilikçi araştırma sonucu elde ediyorlar. Benim liderliğim altındaki uluslararası yenilikçi Marksist akademik ekip, Marksist-Leninist politik ekonomiyi temel alırken, hem küresel Marksist akademisyenlerden hem de modern Batı ekonomi teorilerinden bilimsel unsurları bir araya getiriyor. Temel hedefimiz, yalnızca klasik Marksist-Leninist ekonomi teorisini ve Sovyet ekonomi modellerini değil, aynı zamanda modern ana akım Batı ekonomi teorilerini de aşan yeni bir paradigma inşa etmektir. Bu paradigma, küresel ekonomik manzarayı yansıtan bir ekonomik çerçeve, yani Marksist yönelimli bir "postmodern ekonomi" ve uluslararası düzeyde yenilikçi bir Marksist okul kurmayı amaçlamaktadır. Bu ekolün ayrıntılı teorik yapıları, politika çıkarımları ve metodolojik yaklaşımları için okuyucular çok dilli yayınlarımıza başvurabilirler. Açık bir akademik topluluk olarak, dünya çapın-

daki akademisyenleri işbirliğine dayalı araştırma ve entelektüel alışverişe davet ediyoruz.

Beşincisi, çok kutuplu bir dünyada ve farklı ekonomik teori zeminlerinde, akademik olarak nasıl daha yetkin stratejiler benimseyebiliriz? Çok kutuplu dönemin politik-ekonomik alanındaki fırsat ve zorlukları ele alırken sürdürülebilir küresel ekonomik ve sosyal kalkınmayı geliştirmek için, dünya çapındaki Marksist iktisatçıları arasında daha fazla ve daha etkili işbirlikçi eylemleri ve kolektif çalışmayı savunmamız gerekmektedir. Çeşitli ülkelerden akademisyenlerin bireysel veya küçük grup çabaları, ana akım burjuva iktisadının mevcut hakimiyetini temelden değiştiremez. Derneğimiz ve burada bulunan seçkin uzmanlar, farklı uluslardan Marksist ve sol iktisatçıları arasında çok taraflı ittifakları güçlendirerek bu tarihi sorumluluğu ve misyonu üstlenmelidir. İlerici bir kenetlenme yoluyla, modern Marksist iktisadı ilerletmek için temel ilkeleri korurken sürekli yenilik yapan sağlam bir teorik cephe inşa etmeliyiz. Böylece uluslararası akademik etkiyi artırarak küresel teorik ve politika tartışmalarında daha fazla söylem gücü elde etmeliyiz.

Daha geniş bir küresel ve teorik perspektiften bakıldığında, dünya çapındaki Marksist ve sol akademik topluluklar, medya platformları, forumlar ve eğitim kurumları, sol teoriler, stratejiler ve taktikler üzerine karşılıklı alışverişi geliştirmek için bir araya gelmelidir. Farklılıkları saklı tutarak ortak zemin arayarak, gereksiz tartışmaları en aza indirerek ve modern Marksist ekonomideki teorik yenilikleri ortaklaşa ilerleterek, bu çabalar pratik uygulamalara dönüşmelidir. Birlikte, tekelsel sermaye tarafından desteklenen ana akım burjuva teori ve politikalarının olumsuz etkisine karşı koymalı, küresel barış, kalkınma, adalet, güvenlik ve sosyal refahı teşvik etmek için işbirliği içinde çaba göstermelidirler.

Son olarak, yıllık konferansın başarılı geçmesi ve herkesin verimli fikir alışverişlerinden keyif almasını ve sağlığını korumasını diliyorum!

18. WAPE Forumu Açış Konuşması

Adnan Akfırat

Türk-Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği Başkanı
Dünya Politik Ekonomi Derneği (WAPE) Başkan
Yardımcısı

Saygıdeğer katılımcılar, değerli meslektaşlar,
İstanbul'a hoş geldiniz!

İstanbul'a hoş geldiniz, Türkiye'ye hoş geldiniz. Türkiye yalnızca iki kıtayı birbirine bağlayan bir ülke değil, aynı zamanda Batı Asya'da öncü bir ülke ve çok kutuplu bir dünya için yürütülen uluslararası mücadelenin önde gelen öncülerinden biridir.

Bugün karşı karşıya olduğumuz en önemli gerçek, dünyanın artık tek kutuplu olmadığıdır. Günümüzün siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini anlamak ve çözümlemek, çokkutupluluğun dinamiklerini kabul etmeyi gerektiriyor.

Ne var ki çokkutuplu bir dünyanın inşası, kendiliğinden gerçekleşen bir süreç değildir. Olağanüstü mücadeleler, fedakârlık ve dökülen kanların sayesinde yani yaratıcı emekle yükseliyor. İnsanlık için bu umut verici ve dönüştürücü gelişme, amansız bir insan çabasıyla adım adım inşa ediliyor.

Çok kutupluluğun gelişmesinde, emperyalist hegemonyanın kırılmasında en belirleyici etkenlerden biri Çin'in sosyalizm sayesinde gerçekleştirdiği dikkat çekici gelişmedir. Bugün dünyanın dört bir yanına uzanan Çin'in üretken gücü, Asya-Pasifik'i meta üretimi ve ticaretinin yeni bir çekim merkezine dönüştürdü. Asya'daki bu büyük uyanış, Batı Asya, Orta Asya, Afrika ve Latin Amerikâda ulusal ekonomilerin gelişmesi için elverişli bir iklim yarattı.

Jeopolitik cephede ise Batı Asya halklarının siahlı direnişi, ABD emperyalizminin stratejisinde bir değişimi zorladı. ABD Başkanı Trump'ın savaşları sona erdirmeye yönündeki taahhüdü, basit bir siyasi diskur değil, jeopolitik bir zorunluluğun sonucudur.

Son yarım yüzyıldır gelişmekte olan ülkeleri pençesine alan etnik ve dinsel ayrılıkçılıktan beslen-

en terör, çok kutuplu düzende giderek etkisini yitiriyor. Dünyanın en büyük terör örgütlerinden biri olan PKK'nın silah bırakıp Türk milleti ve devletiyle bütünleşme kararı, çok kutupluluğun doğrudan bir kazancıdır. Suriye'de sözde SDG güçleri de Suriye hükümeti ve devletiyle bütünleşme yönünde ilerliyor. Bugün Çok kutuplulukla, Ukrayna, Pakistan, İran, Myanmar ve Keşmir'den Filipinler, Sudan, Nijerya, Etiyopya, Kolombiya ve hatta Çin'e kadar pek çok ülkede bu tür çatışmaların çözümü için gerekli koşullar oluştuğunu görüyoruz.

Sevgili dostlar,

Çok kutuplu dünyayı daha da geliştirmek için iki kritik araca ihtiyacımız var: yenilikçilik (inovasyon) ve birlik.

Büyük dönüşüm dönemlerinde önemli olan nicelik değil niteliktir. Küçük olan büyür, zayıf olan güçlenir ve bir zamanlar bastırılan fikirler milyonların manevi gücüne dönüşür. Eşit ve adil bir dünya kurma mücadelesinin içeriği çok haklıdır ve bu nedenle çok güçlüdür.

Yenilikçi düşünme, hiçbir yol görünmediğinde yeni yollar açabilme, yeni bir çağın başlatılmasında hayati önemdedir. Atalarımızdan Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul kuşatması sırasında gemileri karadan yürütmesiyle gösterdiği gibi, cüretkâr inisiyatif tarihi şekillendirir. Türkçede şöyle bir sözümüz vardır: "At, binenin; kılıç, kuşananın." Dünyanın mazlumları cesur olmak zorunda.

İkinci anahtar ise birliktir. ABD emperyalizmi geriliyorsa da hâlâ dünyanın en büyük askerî gücüdür ve dolar küresel finansı belirlemeyi sürdürmektedir. Böylesine muazzam bir gücü göğüslemek için en büyük silahımız birlik ve dayanışma olacaktır. Bu dönemde siyasal, askerî, ekonomik, teknolojik, kültürel ve toplumsal işbirliğini kurumlaştırmak zorundayız.

Çok kutuplu dünyanın ihtiyaçlarına cevap veren uluslararası bir birliğin kurulması ve bu girişimde hangi güçlerin inisiyatif alacağına belirlenmesi acil bir gündem maddesidir. Bu inisiyatifin şekillenmesinde siyasal iktisatçıların önemli bir rol oynayacağına inanıyorum.

WAPE Başkan Yardımcısı, BRIQ Yönetim Kurulu Başkanı Adnan Akfırat açış konuşmasını yapıyor (Fotoğraf: BRIQ, 2025).

Sevgili dostlar,

Bu yıl WAPE Forumu, tarihinde ilk kez bir Batı Asya ülkesinde düzenleniyor; bunun Türkiye’de gerçekleşmesinden onur duyuyoruz. Yeditepe Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı ve değerli büyüğüm, ağabeyim Sayın Bedrettin Dalan’a, bu önemli etkinliğe ev sahipliği konusundaki cömert destekleri için en derin şükranlarımı sunuyorum.

Rektör Yardımcısı Sayın Prof. Dr. İpek Karaaslan’ın açılış oturumuna katılıp konuşması bizi onurlandırdı. Çok teşekkür ediyoruz.

WAPE Başkanı Prof. Cheng Enfu ve Genel Sekreter Prof. Allen Ding’e de 18. Forumu Türkiye’ye getirme yönündeki cesur kararları için takdirlerimi ifade etmek isterim.

Yeditepe Üniversitesi’ni WAPE 18 Forum Düzenleme Komitesi’nde temsil eden ve başarısı için yorulmadan çalışan Doç. Dr. Deniz Tansi’ye yürekten teşekkür ve takdirlerimi sunuyorum.

18. WAPE Forumu, hem katılımcıları hem de içeriği bakımından gerçekten tarihi bir buluşmadır. Çok kütüplülüğün imkânlarının ve meydan okumalarının

geniş bir perspektif yelpazesi ve zengin bir entelektüel çeşitlilik içinde tartışıldığı bir zemin tasarladık. Büyük devrimci öğretmen Mao Zedung’un ilkesini benimsiyoruz: “Yüz çiçek açsın; yüz düşünce okulu yarışsın.” Birbirimizden öğrenmeyi ve bütün insanlık için ortak bir zemin inşa etmeyi amaçlıyoruz.

Ne yazık ki bu forumun hazırlıklarının son üç ayında ağır bir vertigo rahatsızlığı nedeniyle devre dışı kaldım. Bugün burada yalnızca zorunluluk sebebiyle bulunabiliyorum. Bu süre zarfında bu büyük etkinliğin organizasyon sorumluluğunu, Türk-Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği Genel Sekreteri Sayın Süheyl Baybalı’nın liderliğindeki genç ve dinamik bir sekreteryaya ekibi üstlendi ve kusursuz biçimde yerine getirdi. WAPE adına kendilerine içten teşekkürlerimi sunarım.

Hepimize zengin, yaratıcı, canlı tartışmalarla zenginleşen ve verimli bir Forum diliyorum.

Varlığınız ve katılımınız için bir kez daha teşekkür ederim.

En derin saygılarımla.

Teşekkürler!

Dünya Politik Ekonomi Derneği'nin 18. Forumu Sonuç Bildirisi

Ağustos 2025, Türkiye

Dünya Politik Ekonomi Derneği (WAPE), dünya çapında Marksist ve diğer eleştirel politik ekonomistler ve ilgili akademik gruplar tarafından gönüllü olarak oluşturulan uluslararası bir akademik kuruluştur. Dernek, dünyamızın politik ekonomisi üzerine yapılan çalışmaları, Marksist ekonomi alanındaki küresel araştırma güçlerini entegre etmeyi, gelişen Marksist ekonomi teorilerini ve yöntemlerini kullanarak dünya ekonomisini ve ulusal ekonomik kalkınmayı incelemeyi, dünya halkları arasında ekonomik ve kültürel alışverişi teşvik etmeyi ve onların refahını artırmayı amaçlamaktadır. WAPE, 2006 yılında Çin'in Şanghay kentinde düzenlenen ilk forumundan bu yana, Çin, Japonya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, Brezilya, Vietnam, Güney Afrika, Hindistan, Rusya, Almanya, Kanada ve Yunanistan gibi ülkelerde yirmiden fazla akademik konferans düzenlemiştir. 2025 yılında, WAPE'nin kuruluşunun 20. yıldönümünü kutlamak üzere, Türkiye'deki Yeditepe Üniversitesi'nde 18. forumunu düzenledik. Bu konferansın teması "21. Yüzyılda Çok Kutupluluk: Politik Ekonomide Zorluklar ve Fırsatlar"dır. Bu forumda yapılan derinlemesine tartışmaların ardından, aşağıdaki açıklamaları sunuyoruz:

1. Gazze'de televizyonlardan canlı olarak yayınlanan utanç verici soykırım, çağdaş emperyalizmin suçlarının bariz bir kanıtı olarak ortada durmaktadır. İnsanlığın temel ilkelerini ihlal eden bu soykırım, emperyalist güçler tarafından kısırtılan haksız savaşların en korkunç örneğidir. Bu savaşlar, insanlığın sosyal ilerlemesini ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini engellemektedir. Bu tür savaşlar arasında, üçüncü yılına giren Rusya-Ukrayna çatışması, yakın zamanda yaşanan İran-İsrail çatışması, Kore yarımadasında patlak verebilecek çatışma, Sahel'deki kurtuluş güçlerine yönelik tehdit ve Tayvan konusunda Çin'e yönelik tehdit sayılabilir. Bu tür savaşlar, ilgili bölgelerde

büyük can ve mal kaybına neden olmakla kalmaz, uluslararası tedarik zincirlerine, üretkenliğe ve üretim ilişkilerine hesaplanamaz zararlar vererek daha fazla insani acıya yol açar. Dünya çapındaki Marksist siyaset ve jeopolitik ekonomistler, bu tür emperyalist savaşlarla ilgili önemli ekonomik teoriler ve uygulamalar hakkında işbirliğini güçlendirmeli ve derinlemesine araştırmalar yapmalıdır.

2. Bu yıl, Alman-İtalyan-Japon faşizmine karşı kazanılan zaferin 80. yıldönümü ve Birleşmiş Milletler Şartı'nın kabulünün 80. yıldönümü. Günümüz dünyası, yüzyılda görülmemiş bir hızla değişime uğramaktadır. Ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri alanlarda emperyalizm ve hegemonizme karşı çıkmak, günümüz dünyasında barış, kalkınma ve güvenlik için hayati önem taşımaktadır. ABD'nin kendi hakimiyetinde tek kutuplu bir dünya sistemi kurma girişimi hiçbir zaman başarılı olamadı ve bugün tam bir çöküntü halindedir. Bunun yerine çok kutuplu bir dünya düzeni şekillenmektedir. Bu düzen, insanların ulusal koşullarına dayalı kalkınma yolları ve modelleri aracılığıyla dünya çapında insani sosyoekonomik kalkınmanın tarihsel gerekliliğini kabul etmektedir.

3. Günümüz dünyası, yeni enerji, yeni malzemeler, dijital teknoloji ve yapay zeka ile temsil edilen yeni bir bilimsel ve teknolojik devrim dalgası yaşıyor. Bu devrim, küresel siyasi ve ekonomik manzarada köklü bir dönüşüme yol açıyor. Emperyalist dünya ise bu devrime katkıda bulunmak yerine spekülasyon ve kargaşaya yol açarak uluslararası siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerde belirsizlik ve istikrarsızlık yaratıyor. Bu durum, dünya liderlerinin siyasi bilgeliğini sınanan riskler ve zorluklar ortaya çıkarıyor. Yüzyılda görülmemiş derin değişiklikler hızlanırken, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkileri açıklayan geleneksel ana akım teoriler, içsel kusurlarını giderek daha fazla ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun yıllardır vurguladığı gibi, yeni ekonomik ve siyasi manzaraya rehberlik etmek ve uluslararası ekonomik düzenin yeniden şekillendirilmesini sağlamak için Marksizm'e dayalı çığır açıcı teorik yeniliklere acil ihtiyaç vardır.

4. Günümüzde, köhnemiş bir tekelci kapitalizm, spekülasyon ve yağmacı kredilerle emekçiler, ezilen ve sömürülen uluslar tarafından üretilen değeri sömürmeye çabalamaktadır. Refahı, emekçilere yatacak eşitlikçi bir şekilde yapmak bir yana, üretimi genişletmekten bile acizdir. Şu anda, BRICS+ ülkeleri ile emperyalizm ve hegemonizme karşı çıkan birçok ülke, G7 ülkelerinden daha fazla küresel ekonomik büyümeye katkıda bulunuyor. İnsanlık için ortak bir gelecek inşa etmek, dünya tarihinin kapitalist “kontrol ve yağma” paradigmasından “geniş istişare, ortak katkı ve paylaşılan fayda” paradigmasına geçişi ifade etmektedir. Dünya çapındaki Marksist politik ekonomistler bu tarihsel eğilimi kavramalı ve adil ve eşitlikçi bir küresel ekonomik yönetim sisteminin yeniden şekillendirilmesine teorik katkılarda bulunmalıdır.

5. Savaş sonrası uluslararası ekonomik yönetim sistemi emperyalist devletlerin egemenliği altındaydı. Emperyalistler, sistemin uluslararası artı değerlerinin ve kârlarının bu ülkelerdeki tekelci burjuvazinin cebine sürekli olarak akmasını sağladılar. Bugün, sistem aracılığıyla bu tür akışları sağlayamayan emperyalist ülkeler, yaptırımlar ve ticaret ve sermaye akışını engelleme yoluyla teknolojik, finansal ve kurumsal hegemonyalarını güçlendirmeye çalışmakta, bu azalan emperyal güçlerini pekiştirmekte başarısızlığa neden olmakta, fakat kalkınmaya zarar vermektedir. Artan küresel servet kutuplaşmasının önüne geçebilmek için Küresel Güney ülkelerinin kalkınma hakları ve çıkarları tam anlamıyla tanınmalı, desteklenmeli ve korunmalıdır.

Forum katılımcılarının Yeditepe Üniversitesi Rektörlüğü önünde grup fotoğrafı
(Fotoğraf: BRIQ, 2025).

6. Halihazırda iflas etmiş olan dolar sistemi ve bu sistemin silah haline getirilmesi, uluslar arasındaki normal ekonomik alışverişleri ciddi şekilde sekteye uğratmış ve on yıllardır dünya halklarının kalkınma çıkarlarına zarar vermiştir. Bu nedenle, uluslararası üretici güçlerin gelişimiyle daha iyi uyum sağlayan, uluslar arasında evrensel ve eşit etkileşimleri kolaylaştıran ve tüm ülkeler ve halkları için eşit kalkınma fırsatları ve ortak faydalar sağlayan, gerçekten eşitlikçi ve üretken odaklı bir uluslararası para sisteminin yeniden inşası için çağrıda bulunuyoruz.

7. Kirlilik, biyolojik çeşitlilik kaybı ve iklim ısınmasından oluşan ekolojik acil durum, bugün insanlığın karşı karşıya olduğu en önemli güçlükler arasındadır. Uluslararası toplum, üretim yöntemlerini dönüştürmek için birlikte çalışmalı ve küresel ekolojik uygarlık için ortaklaşa bir yol açmalıdır. Dünya çapındaki Marksist politik iktisatçılar değişim ve işbirliğini artırmalı, ekolojik acil durumu ele almak için gerekli olan üretken dönüşümün sorumluluğunu üstlenmeli ve çevresel politik ekonomi ve kaynak politik ekonomisi alanlarındaki teorik ve politika araştırmalarını derinleştirmelidir.

8. Nükleer savaş tehdidi bugün her zamankinden daha yakındır. Gerekçe göstermeksizin nükleer silah kullanmaya hazır olduklarını daha önce ortaya koymuş olan ve o zamandan bu yana seyriltilmiş uranyum silahlarını herhangi bir yaptırıma uğramaksızın kullanan askeri açıdan saldırgan emperyalist ülkelerin tekrar bu yönde bir eylem sergilemekten kaçınacaklarına güvenilemez. Dünyanın dört bir yanındaki Marksist ve eleştirel politik ve jeopolitik ekonomistler, dünyayı mevcut terör dengesinden uzaklaştırarak güvenlik, kalkınma, çevresel sürdürülebilirlik ve barış dengesine dayalı bir dünya inşa edecek çözümler üzerinde çalışmalıdır.

9. Dijital teknolojinin ve yapay zekanın gelişimi, verimliliği artırma potansiyeline sahiptir.

Ancak teknolojinin özelleştirilmesi ve tekelleştirilmesi, kaçınılmaz olarak artı değer elde etmek ve tekelliliği teşvik etmek için yapay zeka çalışmalarının gelişimini doğru bir mectrada ilerleme rotasından saptırmakta, istihdamı ve emekçilerin büyük çoğunluğunun ekonomik haklarını tehdit etmektedir. Çin'in geniş istişare, ortak katkı ve ortak faydaları savunan Küresel Yapay Zeka Yönetişim Girişimi önerisi ve bir Dünya Yapay Zeka İşbirliği Örgütü kurulması çağrısı son derece gerekli ve faydalıdır.

10. Gelişen çok kutupluluk çağında sermaye hareketinin karmaşıklığı ve çelişkileri çok yönlüdür. Bunlar arasında emperyalist uluslar arasında-ki, emperyalist ulusların burjuvazisi ile gelişmekte olan ulusların işçi sınıfı arasındaki, emperyalist uluslar içinde burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki, emperyalist uluslar ile Küresel Güney ve sosyalist uluslar arasındaki ve daha güçlü ve daha az güçlü emperyalist uluslar arasındaki çelişkiler yer almaktadır. İç içe geçmiş bu çelişkiler küresel istikrarsızlığı önemli ölçüde arttırmaktadır. Dola- yısıyla çok kutuplu adil bir dünyaya ulaşmak, 21. yüzyıl emperyalizmine, hegemonyacılığa, neoliberalizme, neo-kolonyalizme ve neo-faşizme tüm biçimleriyle karşı çıkmayı gerektirmektedir.

11. Çok kutuplu bir dünyada insanlığı ilerletecek ve ufuklarını genişletecek fikirlerin bağımsızlıkçılık, kamu mülkiyetini ve halkçılığı savunmak olduğu açıktır. Her ülkenin ve çağımızın ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilen Marksizm'in 21. yüzyılın kurucu ve özgürleştirici ideolojisi olacağı açıklık kazanmıştır. Önümüzdeki görev, uluslararası işbirliğini kurumsallaştıracak yeni bir uluslararası örgüt kurmaktır. Geçmiş uluslararası örgütlerin deneyimlerinden yararlanarak, çok kutuplu bir dünyanın temel dinamiklerine dayanan yeni bir uluslararası örgüt yaratmalıyız.

Dünyanın Marksist politik iktisatçıları, barışçıl, adil, müreffeh ve mutlu çok kutuplu bir dünya inşa etmek için birleşin ve gayretle çalışın! 🌹

VALENTIN KHUKHLAEV*

VI. Dünya Gençlik ve Öğrenci Festivali (3 Ağustos 1957), Moskova.

**1936 yılında Petrograd'da (bugün St. Petersburg) doğan Valentin Khukhlaev, 50 seneden uzun süre Tass haber ajansında foto-muhabir olarak çalıştı ve 1000'den fazla foto-röportaj gerçekleştirdi. 30'dan fazla ulusal ve uluslararası sergide işlerini sergilemiş olan Khukhlaev, fotoğraflarında, savaş sonrası dönemle birlikte endüstriyel başarılar ve kutlamalara odaklandı.*

Kaynak: Valentin Khukhlaev'in Arşivi / Lumiere Gallery

GU HONGZHONG*

Han Xizai'nin Gece Eğlenceleri.

*Çinli ressam Gu Hongzhong, Beş Hanedan ve On Krallık döneminde aktif olan Güney Tang Hanedanlığı'nın saray ressamıydı. 'Han Xizai'nin Gece Eğlenceleri', Gu Hongzhong'un artık var olmayan en tanınmış eseridir. Şu anda Pekin'deki Saray Müzesi'nde bulunan Song Hanedanlığı döneminden (960-1279) bir reproduksiyondur. Beş bölümden oluşan 'Han Xizai'nin Gece Eğlenceleri', Li Yu'nun bir bakanı olan Han Xizai'yi tasvir eden, resimli bir parşömendir. Han Xizai pipayı dinler, dansçıları izler, dinlenir, yaylı çalgılar çalar ve ardından konukları uğurlar. Eser sadece kişisel yaşamla ilgili bir tablo değildi, aynı zamanda o dönemin birçok ayırt edici özelliğini de tasvir etmektedir. Resimdeki detaylar ve insanların ifadeleri canlı ve gerçeğe yakındır; hepsi gerçekçi ve farklı ifadelerle sahip 40'tan fazla figür bulunur. Resim, dolaylı olarak dönemin egemen sınıfının yaşam tarzını temsil etmektedir ve ressamın Han Xizai hakkındaki etkileyici gözlemi, tabloyu Çin Sanat tarihinde eşsiz bir yere yerleştirmektedir.

Kaynak: <https://smarthistory.org/gu-hongzhong-night-revels-han-xizai/>

PETER RADACINA*

Dünya Barış Konseyi üyesi Nâzım Hikmet'in Kanadalı karikatürist Peter Radacina tarafından çizilmiş karikatürü. (Nazım Hikmet Karikatürleri sergisinden).

**Peter Radacina, 1949 doğumlu Kanadalı karikatürist ve ressamdır.*

FÜRUĞ FERRUHZAD*

*İranlı şair, 5 Ocak 1935 günü dünyaya geldi. Modern dönemin İran'da yetişmiş en önemli şairlerden biridir. Aynı zamanda yazar, oyuncu, yönetmen ve ressamdır. Albay Muhammed Ferruhzad ile Turan Veziri-Taber'in yedi çocuğundan üçüncüsü. Hicivci şair Furuğ, 16 ya da 17 yaşlarına geldiğinde Perviz Şapur ile evlendi. Eğitimine kocasının yanında Ahvaz'da devam etti. 1962 yılında filmi Kara Ev adını verdiği filmiyle dünyanın çeşitli yerlerinde ödüller kazanır. 1963 yılında Furuğ, Yeniden Doğu adlı eserini yayımlar. Artık şiirde olgunlaşma dönemidir ve sanatsal düzeyi yüksektir. Bu kitabıyla şair, İran şiirinde derin ve etkileyici değişikliklere yol açmıştır. 13 Şubat 1967 tarihindegeçirdiği bir trafik kazasında boynunun kırılmasıyla 32 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Modern İran şiirine önemli katkılar sağlayan şairin ölümünden sonra çalışmaları Soğuk Mevsim adıyla çıkarılan kitapta toplandı. Michael Hillman, Yalnız Kadın adıyla onun hayatını ve şiirlerini 1987 yılında yayımladı. Şairin şiirleri ve yaşamı hakkında daha pek çok makale ve kitap yayımlandı, hayatını konu eden film yapıldı. Furuğ Ferruhzad şiirlerinde derin bir yalnızlık duygusu dikkat çeker. Bunun yanında, şiirlerinde kadınların sorunlarını ele almakta ve İran toplumunun kadınlara karşı uyguladığı ayrımcılığı eleştirmektedir. Bu fikirleri zaman zaman şiddetli tartışmalara yol açmıştır. İran'da kadınların yaşamlarının daha iyi hak ve koşullara kavuşmasını şair, Şah'ın despotluğuna da karşı çıkmıştır.

HALLAÇ**

Suda yine belirdi
rüzgarda,
saçlarının bulutuyla
yine o kızıl marş
“Enelhak”
hep dilindeydi

sen
“aşk namazında” ne okudun ki
asıldığından yıllar geçiyor da
hala
bu ihtiyar asesler
ölünden bile korkuyorlar
adını
Nişabur’un bağı yanık aşıkları
esriklik
esriklik ve doğruluk anında
dudaklarının altından
yavaş yavaş
gizleyerek yineliyorlar

sen
darağacında
suskun ve donukken
izleyici kaldık biz
vazifeli aseslerle

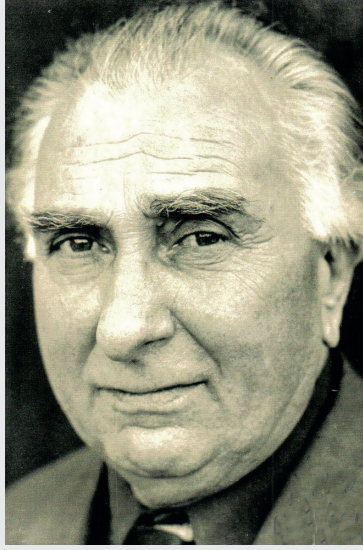
külünü sabah rüzgarı
nereye savurduysa
bir yiğit çıktı
topraktan

Nişabur’un sokaklarında
geceyarısının esrikleri
yavaş yavaş
kızıl şarkılarını söylüyorlar

adın,
dolaşıyor dillerde

HASAN İZZETTİN DİNAMO*

*1 Ocak 1909 Trabzon doğumlu Hasan İzzettin Dinamo, Çağdaş Türk Şiirinin öncülerindendir. Babasını ve büyük ağabeyini 1. Dünya Savaşında yitirdi. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki eğitimini tamamlayamadan ayrılan yazar, geçimini çeviriler yaparak ve özel ders vererek sağladıysa da dönemin baskıcı yönetimlerinin zulmüne uğradı. Hasan İzzettin Dinamo, dünyaca ünlü Türk şairi Nâzım Hikmet'in şiirleriyle tanıştıktan sonra sosyalist bir dünya görüşüyle Türk Edebiyatına katkılar yaptı. 6-7 Eylül Olayları sırasında İstanbul'da yaşanan olaylar ve meydana gelen büyük patlamalardan sorumlu tutularak hapsedildi. "Tren" adlı şiirinde işçi haklarından söz etmesi nedeniyle dört yıl hapis yattı. Hapishaneler ve sürgünlerde devrimci mücadelesini sürdürdü. Hapislerde sayısız şiirler, romanlar, destanlar yazdı. Deniz Feneri, Karacaahmet Senfonisi, Sürgün Şiirleri, Kavga Şiirleri, Özgürlük Türküsü, Mapusanemden Şiirler vb. şiir yapıtlarının yanı sıra Türkiye'nin emperyalizme isyanını ve Türk Kurtuluş Savaşını konu alan ciltler dolusu kitaplar yazdı: Kutsal İsyân (Sekiz cilt, 1966-1968), Kutsal Barış (Yedi cilt, 1972-1976), Ateş Yılları bunlardan bazılarıdır. Devrimci usta şair Hasan İzzettin Dinamo, 20 Haziran 1989'da İstanbul'da hayatını kaybetti.

DOKSAN YEDİNCİ SONNET**

Varlığımın yetişemeyeceği gelecek zamanlarda
Tıpkı şu andaki gibi tatlı bir akşamüstü
Düşlerin sarhoş düştüğü pembe dumanlarda
Okuyucum duyarsa kalp atışına benzer bir gürültü.

Bilsin ki benim yüreğimdir içli içli atan
Bu acılar ocağının acımtrak gülleridir
Ufukları şiire benzer güzelliğiyle donatan.
En içli düş görme vakti akşamüzeridir.

Bırakılmış olacaksın bir kırdan yapayalnız
Akşam yıldızının gözünden başka bir görenin yok
Senin gibi yaşlanmıştır uzakta eskiden sevdiğin kız.

Eski düşlerinden başka bir evrenin yok.
Herkes şiirine, düşüncene, ekmeğine düşman,
Bir tek sarı bir ışık sızmakta gelecek yüzyıllardan.

Sonbahar 2025

Eylül-Ekim-Kasım

Cilt 6 Sayı 4

Birlikte Kalkınmak İçin Ortak Güvenlik

“1990’ların ikinci yarısından sonra temeli atılan Şanghay İşbirliği Örgütü’nün “üç kötülüğe karşı mücadele” şiarıyla başlattığı güvenlik işbirliğinin, kendisinden önceki benzer platformlarından çok önemli bir farkı bulunmaktadır: Aynı tehditlerin hedefinde yer alan ülkeler, ortak güvenliği sağlamak için ortak kalkınmayı esas alan bir işbirliği hedefinde buluşmuştur, buluşmaktadır. Ortak kalkınmaya dayalı bir işbirliği, gelişen dünya devletlerinin, birbirleriyle girdikleri kısır ve dar rekabetçi mücadelelerle gücünü tüketmesi yerine, birlikte güçlenmesini sağlamaktadır. Böylelikle, emperyalizmin gelişen dünya ülkeleri arasındaki sorunlara burnunu sokması da engellenmektedir.”

Genel Yayın Yönetmeni

FIKRET AKFIRAT